

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÜSLUP VE ELFAZ AÇISINDAN A'RÂF SÛRESİNİN TAHLİL VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yunus Emre DEMİRTAŞ

HAZİRAN/2022

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÜSLUP VE ELFAZ AÇISINDAN A'RÂF SÛRESİNİN TAHLİL VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yunus Emre DEMİRTAŞ

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk GÜNEY

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

YUNUS EMRE DEMİRTAŞ

21/06/2022

ÖZ

ÜSLUP VE ELFAZ AÇISINDAN A'RÂF SURESİNİN TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ

DEMİRTAŞ, YUNUS EMRE

Yüksek Lisans

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk Güney

Haziran 2022

Yirmi üç yıla yakın bir süre zarfında peyderpey nazil olan Kur'ân'da muktezayı hale uygun bir dil ve üslup kullanılmıştır. Nüzul ortamındaki muhatap kitlenin algı, idrak ve kültür dağarcığını dikkate alarak o toplumun seviyesine göre konuşan Allah, verili durumu dikkate alarak ihya, ibkâ veyahut ilga yoluna gitmiştir. Hayatın doğrudan içine olağanca doğallığı ile inen Kur'ân'da üslup olarak edebi bir üslup tarzı olduğunu söyleyebiliriz. Yazılı dilden çok farklı bir hüviyete sahip olan bu dilde beden dilinin unsurları olan jest, mimik, vurgu ve tonlamaların önemi de bir hayli büyüktür.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, nüzul ortamı, ilk anlam, üslup, sözlü dil.

ABSTRACT

In point of style and words analysis and evaluation of A'râf Surah, Yunus Emre Demirtaş.

In Quran which revealed close to twenty three years gradually has been used a required language and style. Allah had talked by taking into consideration at the environment of revelation according to addressee crowd of people's perception, understanding and culture repertory and community level that instead of estbalishing a new religion totally by taking into consideration given situation had gone way of revive, eternalization or abolition. In Quran as style a literal speech language ruling that revealed directly into to the life spontaneously by all his naturalness. In this language which having much different identity than written one, facts of body language that gesture, mimic, phonetics accent and tonings are extremely important.

Key words: Quran, environment of revelation, first meaning, style, verbal language.

KISALTMALAR

age	:	Adı geen eser
agt	:	Adı geen tez
as	:	Aleyhisselâm
b	:	Bin
Bkz	:	Bakınız
c	:	Cilt
cc	:	Celle Celalühü
ev	:	eviren
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Dr	:	Doktor
Hız	:	Hazreti
mad	:	Madde
Öğr	:	Öğretim
öte	:	Ötekiler
ra	:	Radiyâllahu anh
s	:	Sayfa
ty	:	Basım tarihi yok
thk	:	Tahkik
v	:	Vefatı
vb	:	Ve benzeri
vd	:	Ve diğerk yazarlar
yy	:	Basım yeri yok
yay	:	Yayınları
ylt	:	Yüksek Lisans Tezi

ÖNSÖZ

İmam Maturidî (ö. 333) "*Te'vilatu Ehli's-Sünne*" adlı tefsirinde "Tefsir sahabenin tevil fukahânın işidir" der.¹ Taberî de âyetlerin tefsirine genelde "*te'vilu kavlihi teala*" ibaresiyle başlar. Kuvvetle muhtemeldir ki müfessirleri böyle bir tefsir-tevil ayırımına zorlayan saik Kur'ân'ı rey ile tefsir edenleri zemmeden rivâyetlerin varlığıdır. Buradan hareketle diyebiliriz ki İmam Maturidi tefsiri sahabeye, tevili ise fukahaya bırakarak dirayet tefsirinin önünü açmıştır.

Diğer taraftan tefsir ve tevil arasında bir ayırım yapılmakla birlikte sonuçta tefsir de sahabenin dirayetidir. Sahabe topyekûn müfessir olmamakla birlikte hepsi vahyin inişine anbean şahit olma şansına sahip değildi. Rivayet malzemelerindeki çok çeşitlilik de bunu doğrulamaktadır. Bizim durumumuz da sahabe sonrası neslin durumuna benzemektedir. Nüzulüne tanıklık edemediğimiz vahyi anlamak için elimizden gelen, ilk etapta bize ulaşan rivayet müktesebatını tahlil ve kritik ederek metin dışı tarihsel bağlamı da göz önünde bulundurarak sahih manaya ulaşmaya çalışmaktır. Bunu yaparken de belli kural ve kaidelerden hareketle çalışmamızı yürüttüğümüzü söylemeliyiz. Özellikle kelimelerin kavramsallaşmadan önceki ilk anlamları, ilk dönem tefsir kaynakları, lafızların o örfteki kullanım alanları ve Kelam Sahibinin (Allah) kastettiği anlamın vahiy bütünlüğü içerisinde taranıp anlaşılması temel hareket noktalarımız olmuştur.

Diğer taraftan Kur'ân üslûbu; kelimelerin seçimi ve âyetlerin tertibinde Kur'ân'a özgü yol ve metottur. Her ne kadar Kur'ân şifahen nazil olan edebî bir hitap olsa da artık iki kapak arasında yazılı hale gelmiş bir metin hüviyetinde karşımızda durmaktadır. Yirmi üç yıllık süreçte vahyin ilk hedefi, zamanla tanınmaz hale getirilen, tahrif edilen ve yozlaştırılan "din" (tevhit, İslam) konusunda insanlığı tekrar asıl mecraya yöneltmek ve tevhid ekseninde topluma rehberlik ederek onları hakikate yönlendirmek olmuştur.

---

¹ Ebu Mansur Muhâmmmed b. Muhâmmmed el-Maturidî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, C. 1, s. 349.

Bizim burada yapmaya çalıştığımız tefsirden ziyade İslam kültür miras havzasında biriken müktesebattan -özellikle ilk dönem- hareketle A'râf Sûresi'ni üslup ve elfaz açısından bir tahlil ve değerlendirmeye tabi tutmak olacaktır. Bunu yaparken de tüm üslup türlerinden ziyade sûrede ağırlıklı olarak bulunduğunu düşündüğümüz diyalog, kıssa ve temsil üslup türlerine değineceğiz. Elfaz açısından ise nüzul ortamı ve gayba dair bir taksimle on iki kavramı iki bölümde ele alacağız. Çalışmam boyunca gerek tez konusunun belirlenmesi gerekse değerli yönlendirmeleriyle tezimin şekillenmesine katkı sağlayan, sayın tez danışma hocam Ahmet Faruk GÜNEY Bey'e ve tez çalışmalarımı sürdürdüğüm dönem boyunca her daim yanımda olup bana destek veren biricik aileme teşekkürlerimi sunarım.

Yunus Emre DEMİRTAŞ

21/06//2022

İÇİNDEKİLER

BEYAN SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii

GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

DİL VE ÜSLUP TÜRLERİ.....	4
1.1.Dil.....	4
1.1.1. Yazı Dili.....	5
1.1.2. Sözlü Dil.....	6
1.2. Üslup.....	7
1.2.1. Üslubun Tanımı ve Çeşitleri.....	7
1.2.1.1. İlmi Üslup.....	9
1.2.1.2. Edebi Üslup.....	9
1.2.1.3. Hatabî Üslup.....	11
1.2.1.4. Diyalog Üslubu.....	11
1.2.1.5. Kıssa Üslubu.....	12
1.2.1.6. Teşbih ve Temsil Üslubu.....	15
1.3. Kur'ân Üslubu.....	16
1.3.1. Kur'ân dili: Kur'ân'ın Kullandığı Üslup.....	16
1.3.2. Mekkî ve Medenî Sûrelerdeki Üslup Farklılıkları.....	27

2. BÖLÜM

A’RÂF SURESİ’NİN GENEL ANALİZİ.....33

2.1. Nüzul Ortamı ve Sûre'nin Konusu.....	33
2.2.A’râf Sûresi’nin Tahlili.....	35
2.3. Üsluba Dair Tahlil.....	35
2.3.1. Diyalog Üslubu	35
2.3.1.1. Allah ve İblis Arasındaki Diyalog.....	36
2.3.1.2 Allah – Âdem ve Havva Arasındaki Diyalog.....	38
2.3.1.3. Peygamberler ve Kavimleri Arasındaki Diyalog.....	39
2.3.1.4. Cennet-Cehennem ve A’râf Ehli Arasındaki Diyalog.....	40
2.3.1.5. Allah ve Ruhlar Arasındaki Diyalog.....	41
2.3.1.6. Kul (De ki) Üslubu	43
2.3.1.7. Nida Üslubu	46
2.3.1.8 Soru-Cevap Üslubu.....	47
2.3.2.Kıssa Üslubu.....	48
2.3.2.1 Hz. Âdem-İblis Kıssası.....	51
2.3.2.2. Hz. Nûh Kıssası.....	53
2.3.2.3. Hz. Hûd Kıssası.....	55
2.3.2.4. Hz. Salih Kıssası.....	57
2.3.2.5. Hz. Lût Kıssası.....	59
2.3.2.6. Hz. Şuayb Kıssası.....	60
2.3.2.7. Hz. Musa Kıssası.....	62
2.3.3.Teşbih ve Temsil Üslubu	66
2.3.3.1. Devenin İğne Deliğinden Geçmesi	67

2.3.3.2. Göklerin Kapılarının Açılması	68
2.3.3.3 Soluyan Köpek Temsili	69
2.3.3.4. Sağır, Dilsiz ve Âmâ Temsili.....	70
2.3.3.5. Faydalı ve Faydasız Bitki Temsili	70
2.3.3.6. Bezm-i Elest Temsili.....	71
2.3.3.7 Nefs-i Vahide	72
2.4. Elfaza Dair Tahlil.....	73
2.4.1. Nübüvvet Nüzul Ortamı ile İlgili Elfâz/Kelimât.....	74
2.4.1.1. İnzal.....	74
2.4.1.2. Kitab.....	76
2.4.1.3. Harac.....	77
2.4.1.4. Mescid.....	79
2.4.1.5. Fahşa.....	81
2.4.1.6. Kaylule.....	82
2.4.2. Ahiretle ve Gayb ile İlgili Elfâz/Kelimât.....	84
2.4.2.1. A'râf.....	84
2.4.2.2. Mizan.....	90
2.4.2.3. İblis/Şeytan.....	92
2.4.2.4. Kalû Belâ.....	94
2.4.2.5. Hicab.....	98
2.4.2.6. Huruf-u Mukattaa.....	99
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	106

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, yirmi üç yıla balığ bir sürede bizzat hayatın içine nazil olmuştur. Bu sebeptendir ki kendi içinde belli bir tematik, kronolojik ve sistematik bütünlük olmadığı gibi giriş, gelişme ve sonuç gibi bir kompozisyon yapı da arz etmez. Allah, muhatapların muhtemel ve müstakbel gelişimlerini dikkate alarak ihtiyaç hâsıl oldukça dinamik bir olgusal bağlam zemininde hitapta bulunmuştur. Bu bağlamda Kur'ân zorlama ve yapmacılıktan uzak, bilakis hayat neye müncer ise olanca doğallığı ile cereyan eden bir sürecin sonunda biriken müktesebatı haiz bir vahiydir, kaynaktır. Yani direkt hayatın içine konuşan, eğiten, yöneten ve yönlendiren bir hitaptır. Kur'ân'ın yeri geldiğinde soru soran, kulak veren, kimi zaman da itiraz ve alay eden bir muhataba hitaben şifahi olarak canlı bir diyalog zemininde nazil olduğunu unutmamak onu doğru anlamının ilk ve en önemli ayağıdır. Bu müsellemler hakikat bilinmediği takdirde müsteşrikçe bir bakış açısıyla Kur'ân'ın "okuması pek de keyifli olmayan usandırıcı" bir kitap olduğu düşünülebilir. Oysa bu düşüncenin arka planında art niyetli ve yanıltıcı bir şekilde Kur'ân'ın Hz. Peygamber tarafından telif edilen bir kitap olduğu algı ve anlayışı yatmakta olduğu gibi O'nun şifahî bir hitap olduğunun gözden kaçırılması da bulunmaktadır.

Bu sebeptendir ki ilk dönem muhatapların Kur'ân'ı anlama ya da anlamama gibi bir epistemolojik problemleri yoktu. İnanma ya da inanmama şeklinde ontolojik bağlamda bir ilişkileri söz konusuydu. Onların Kur'ân tasavvuru, mehası/menşei Allah olup peygamberin dilinden sadır olan ve etiyile kemiğiyle onun bedeninde mücessem kılınmış bir vahy-i İlahî hüviyetindeydi. İsm-i mevsul ve zamirlerin Kur'ân'da sık sık kullanılması vahyin nüzul sürecinde muhatapla çok sıcak, yakın ve iç içe geçmiş bir dille iletişim kurulduğunu gösterir. "Onlar", "siz", "bunlar" gibi zamirler kullanıldığında kimsenin aklına "bu zamirlerin medlülü kim?" gibi bir soru gelmiyordu. Zira herkes birbirinden haberdar idi ve ne olup bittiğini çok iyi biliyordu. Bu minval üzere vahyi kabul eden anlayan/inananlar "müminler",

inkâr eden anlamayan/inanmayanlar ise "kâfirler" olarak biliniyordu. Bugün ise önümüzde adeta deşifre edilmesi gereken bir metin vardır. Üslup ve muhteva bakımından birbirleriyle yer yer farklılık yer yer benzerlik arz eden Kur'ân sûreleri belli bir tarihsel vasatta nazil olmuştur. Temelde Mekki/Medenî olarak tasnif edebileceğimiz bu ayrımı mahalden ziyade zamanla ilişkilendirebiliriz. Hicret öncesi ve sonrası ile birlikte yirmi üç yıla yakın bir sürede inzal edilen vahyin, özelde A'râf Sûresi üzerinden üslup ve mana haritasını çıkarmak çalışmanın temel hedefi olacaktır.

VII. yüzyıl Arap Yarımadası'nda Mekke şehrinde başlayan vahiy sürecini sağlıklı bir şekilde anlamak ve algılamak ancak dilin o zaman ve zeminde kullanımının tespit edilmesiyle mümkündür. Henüz siyasî, kelimî ve amelî anlamda mezhebî bir kamplaşmanın yaşanmadığı, vahiyle bağın sıcak olduğu ilk dönemde eserleri temel kaynaklarımız olacaktır ve bu veriler toplanırken hiçbir mezhebi kaygı güdülmeden objektif bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılacaktır. Vahyin nüzulüne tanıklık eden gerek peygamber gerek sahabe'nin sözleri siyak-sibak, esbab-ı nüzul ve bağlam içi okuma gibi nirengi noktalarından hareketle belli bir bütünlük içerisinde değerlendirilecek ve bu bilgileri en saf haliyle bulabileceğimiz ilk dönem müktesebatı temel referanslarımız olacaktır. Bu rivâyetler bütünüyle kabul ya da retten ziyade Kur'ân zaviyesinden bakılarak bir okumaya tabi tutulacaktır.

Çalışmamızın kapsamını, kavramların semantik tahlili oluşturması hasebiyle, temel kaynak olarak Kur'ân sözlüklerinden ve Arap dili lügatlerinden faydalandık. Araştırmamızı muhtelif lügatlerden yürütmekle birlikte asıl yoğunluğu, Halil b. Ahmed (ö.170), *Kitabu'l-Ayn*; İbn Fâris (ö.395), *Mu'cemu Mekâyisu'l-Luğa*; İbn Manzûr (ö. 711), *Lisanu'l-Arab*; Râğıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât*, gibi eserlere verdik. Tefsir hususunda ilk ve asli anlamı yakalama noktasında Mukatil b. Süleyman (ö.150) ve Taberî'nin tefsirleri (ö.310) gibi kaynakları esas aldık. Sahabe ve tabiun görüşlerini derli toplu bir arada teşmil eden İbnü'l-Cevzi (ö.597)'nin *Zâdu'l-Mesîr* adlı eseri de bu bağlamda başucu kaynaklarımızdan biri oldu. Bunlar dışında başlıca diğer kaynaklarımız: Zeccac (ö.311)'ın, *Me'âni'l-Kur'ân*;

Vâhidî (ö.468)'nin, *Esbâb-ı Nüzulü*; Râzî (ö.606), *Mefâtihu'l Gaybı*; Zemahşeri (ö.583)'in, *el-Keşşâfı*; Cevad Ali'nin, *el-Mufasssal fî Tarihi'l Arab Kable'l-İslamı*; İbn Habib (ö.245)'in, *Kitabu'l- Muhabberini* sayabiliriz. Bununla birlikte bilimsel yaklaşım tarzına uygun olarak günümüzde konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalardan da istifade ettik.

1. BÖLÜM

DİL, ÜSLUP VE TÜRLERİ

1.1. Dil

Dil, doğumdan ölüme kadar insan yaşamı boyunca iletişim kurmanın her zaman en verimli ve etkili yolu olmuştur. Bu özelliğinden dolayı dil, insana özgü bir telaffuzla etkileşim kurmayı sağlar.² Cenab-ı Hak insanı bir anlam ve maksatla yaratmış, her mahlûkta olduğu gibi insana da hikmetine göre yetenekler vermiştir. Düşünme, konuşma, karar verme ve üretme bunların ilk akla gelenleridir. Bütün bunlar dil aracılığıyla anlam ve önem kazanır. Dil doğuştan gelir ve bu noktada insanlara özgüdür; öte yandan, zamanla öğrenilen, hemen elde edilemeyen bir beceridir. Bu bakımdan dilin tarih içinde gelişen tarihsel bir gerçekliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu tarihsel gerçeklik, toplumun kültürüne, geleneklerine ve zihniyetine bağlı olarak zaman içinde gelişir ve değişir. Dil sistemleri de toplumsal hayatta benzer işlevleri yerine getiren, diğer bir deyişle anlam aktaran ve iletişimi sağlayan diğer sistemlerle bazı ortak özellikler taşıyan birçok katmanı içerir. Bu bakımdan kendine has işleyiş kuralları olan dil sistemi, dış etkenler yani kültür, tarih vb. unsurlar ile yakından irtibatlıdır.³ Dilin birçok tanımı yapılmıştır. Dil, insanların birbirleriyle iletişim kurmasını, duygu ve fikir alışverişinde bulunmasını, geçmişten geleceğe iletişimin temelini oluşturan ve kültürün taşıyıcısı olmasını sağlayan bir sistemdir. Bir dilin bu görevini yerine getirebilmesi; o dili konuşanların ana dillerinde iyi eğitim almış olmalarına bağlıdır.⁴ Bir başka tanıma göre; dil, insanlar arasında bir iletişim aracı olarak kullanılır; her topluma göre seslerin, şekillerin ve anlamların değeri ile yargılanabilen çok işlevli ve gelişmiş bir ses sistemidir ve oluşturulan ortak kurallar duyguları, düşünce ve arzuları başkalarına iletir.⁵

---

² Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yayınları, İstanbul 1998, s. 57.

³ Süleyman Gezer, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü*, Ankara, 2007, s. 22.

⁴ Murat Özbay, *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*, Ankara: Öncü Basımevi, 2006, s. 146.

⁵ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 1992, s. 43.

Dil eğitiminin temel amacı, insanların düşünme yeteneğini ve iletişim becerisini geliştirmektir. İletişimin bir yönünü kelimelerle açıklamak, diğerinin anlaşılmasını sağlayabilir. Bu amaçla çeşitli ülkelerin eğitim sistemleri dil eğitimine, özellikle de ana dili eğitimine büyük önem vermektedir. Çünkü dil, kültürün temel ögesi ve insanları birbirine yaklaştıran en güçlü araçtır.⁶ Dil, insanların iç dünyası ile dış dünyası arasındaki bağlantı, duygu ve düşüncelerini ifade etme aracı ve topluma ait sosyal bir varlıktır. Dil, bir toplumun sosyal yapısının gelişmesiyle birlikte gelişir ve o toplumun kültürünün alamet-i farikası olur. Böylece dil, bir milleti şekillendiren ve ona kişilik kazandıran kültürel bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷

1.1.1. Yazı Dili

Sözlü ve yazılı dil arasındaki temel fark kayda değerdir. Her şeyden önce sözlü anlatım kulağın iletişim aracı, yazı dili ise görsel iletişim aracıdır. Bitmemiş veya kesintiye uğramış cümleler,⁸ tekrar⁹ ve konu dışı anlatım konuşma dilinde doğal olarak kabul edilirken, yazılı anlatımda kusurlar olarak kabul edilir. Yazı dili, edebiyatın dili olduğu kadar kitabî bir dildir. Her dil gibi Arapça da bu ayrım vardır. İbn Kuteybe'nin (ö.879) bu konudaki düşünceleri dikkat çekicidir: "Bir konuşmacı bir konu hakkında hazırlıksız konuştuğunda, her zaman aynı şekilde konuşmaz; bazen sıkmamak için konuşmasını kısaltır, bazen daha iyi anlaşılacak için konuşmasını uzatır. Bazen pekiştirmek için tekrar içerir. Bazen herkesin anlayamayacağı şekilde üstü kapalı ifadeler kullanır ve bazen de anadili Arapça olmayanların da anlayabilmesi için çok açık ifadeler kullanır. Bazen ima yolunu tercih ederek

⁶ Cahit Kavcar, *Edebiyat ve Eğitim*, Engin Yayınevi, Ankara, 1999, s. 51.

⁷ Burhan Paçacıoğlu *Türk Dili ve Kompozisyon*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sivas, 1997, s. 3-4.

⁸ Ra'd 13/31. ayette olduğu gibi: "Eğer gelmesi sebebiyle dağların yürütüldüğü veya yerin parçalandığı yahut ölümlerin konuşturulduğu bir Kur'an olsaydı..."

⁹ Rahman Suresi'nde otuz bir kez (Öyleyse rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz) ve Mürselât Suresi'nde on kez geçen (O gün vay haline yalanlayanların) tekrarlar gibi.

bir şeye işaret eder. Hatibin söze olan ilgisi ruh haline, şevke ve rütbeye göre değişir.”¹⁰

1.1.2. Sözlü Dil

İlk dilbilimciler, yazılı ve sözlü dil arasındaki ayrıma itiraz etmişlerdir. Saussure (1959) ve bazı dilbilimciler, belki de dilin sözlü doğasını sezdiği için yazının konuşulan dili yalnızca yüzeysel olarak yeniden ürettiğini iddia ederler. Konuşma dili ise ses temelli bir dildir. İnsanların birbirleriyle sesle iletişim kurdukları semboller sistemine konuşma dili denir. Konuşulan dil nispeten basittir ve metin, sesi grafiklerle ifade eder. Bu açıdan bakıldığında yazı dili ile konuşma dilinin birbirlerine uygun olmadığını söyleyebiliriz. Yüz ifadesi, ahenk, vurgu gibi özellikler konuşmada önemli rol oynar. Yazı dilinde bunlar noktalama işaretleri ve kelimenin vurgulandığını belirten bazı deyimler veya simgelerle giderilmeye çalışılır.¹¹

Bu açıdan konuşma dili ile yazı dili arasındaki temel farkları şu şekilde sıralayabiliriz: Yazı dili bazı gramer kurallarına dayanırken, konuşma dili yapı olarak daha özgürdür. Dil sözlü ve yazılı olarak ikiye ayrılır. Konuşma dili, dilbilimin temelidir. Çünkü yazı dili konuşulan dili tam olarak yansıtamaz. Konuşulan dil, yazılı dilden önce gelir.¹²

Çocukların dili sözlü olarak şekillenir. Yazmayı öğrenmeden çok önce konuşmayı öğrenirler. İnsanın sözlü iletişim tarihinin insanlarla çağdaş olduğuna inanılırken, yazının tarihi M.Ö. 3500 yıllarında Mezopotamya'da yaşayan Sümerler tarafından geliştirilen çivi yazısına dayanmaktadır. Yazılı dil, büyük ölçüde herhangi bir kayıp olmadan konuşma diline dönüştürülebilir. Ama tersi doğru değildir. Kelimelerin yanı sıra konuşma, jest, taklit vb. konularda da yardımcı olur. Eylemlerden oluşan öğeler

---

¹⁰ Celalettin Divlekci, *Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi-II*, AÜİFD XLIX (2008), sayı I, s. 224.

¹¹ Gezer, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü*, s.27.

¹² İbn Haldun da anlama delalet bakımından yazının sözlü ifadelerden sonra geldiğini dolayısıyla yazının ikincil bir dil aracı olduğunu söyler. Bkz. Gezer, a.g.e, s. 55.

konusma dilinin özelliğidir ve yazı dilinde bulunmaz. Yazılı dilde kusurlar, noktalama işaretlerini kullanarak gidermeye çalışılır.¹³

Konusma dilini ön plana çıkararak, yazılı dilin konuşulandan daha eksiksiz olduğunu da söylemeliyiz. Konuşma dili daha canlı, etkili ve etkileyici iken, kalıcılık açısından bakıldığında yazı dilinin rolü daha belirgindir. Bu bağlamda sözlü olarak nazil olan Kur'ân, yazı dili sayesinde günümüze kadar gelmiştir. Dolayısıyla yazı ve sonuçta ortaya çıkan metinsellik aynı zamanda belirli sistem ve standartları da ima eder. Özellikle kitap, yazı ve yazıtların gelişimi ile doğrudan ilgili önemli bir güç haline gelmiştir.¹⁴

1.2.Üslup

1.2.1. Üslubun Tanımı ve Çeşitleri

Üslup, Arapça bir kelimedir, "*slb*" fiilinden türetilmiş bir isimdir. Bu fiil, bir yerden veya kişiden çalmak veya zorla alıp hızla kaçmak, soymak anlamına gelir. Yağmalanan şey bir nesne veya bir kişi olabilir. "*slb*" kişinin giydiği her şey için bir isim olarak kullanılır. Bunlar giydiği kıyafetler veya zırhlar, taktığı bilezikler veya madalyalar olabilir.¹⁵ Üslup da bu noktada lafız ve mananın bir kıyafeti mesabesinde.

Üslup, sözlükte ağaçların arasından geçen yol, izlenen yol, çeşitlilik, görünüş, anlamlarına gelmektedir.¹⁶ Bir konuşmacının veya şairin/yazarın bir konuşmada izlediği yol da stil olarak adlandırılır. Terimin anlamıyla ilgili olarak, şiir veya nesir bir şairin/yazarın veya konuşmacının bir cümle

---

¹³ F. R. Palmer, Semantik "Yeni Bir Anlambilim Üzerine", çev, Ramazan Ertürk, Kitabiyât, Ankara, 2001, s. 20.

¹⁴ Gezer, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü*, s. 85.

¹⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, (thk. Dr. Abdülhamid el Hindavî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003, C. II, s. 262.

¹⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, C. II, s. 262.

kurmasını, sözcükleri seçerken ve nasıl olduklarını gösterirken izlediği anlatımcı üslubu ifade eder.¹⁷

Üslubun terim anlamı konuşmacının sözcüklerini seçme ve biçimlendirmede kullandığı biçim ve yöntemdir. Üslup, edebi tanım olarak; belirli bir bakış açısı, algı ve bilgi birikimine sahip bir sanatçının, yaşamı boyunca edindiği deneyim ve tutumları kullanarak, belirli araç ve yöntemlerle elde ettiği edebi değerin bir ögesi ve ölçüsüdür. Seçtiği konuyu anlatmak için biçim ve içerik, ördüğü sözler benzersizdir. Üslup, dil değil kullanımıdır.¹⁸

İnsanlar için üslubu düşündüğümüzde düşüncelerin, duyguların ve hayallerin devreye girdiğini söylemeliyiz. Bu noktada sanatsal üslup bir sanatçıya, döneme veya ülkeye özgü teknik, renk, biçim ve anlatımın hâkim olduğu tarzdır; edebiyatta ise sanatçının bakış açısı, algısı, anlayışı ve anlatımı veya ifadesi olarak tanımlanır.¹⁹

Bir anlamda üslup zihindeki oluşum sürecinden başlar ve yazarın iç dünyasını, muhatap üzerindeki bilgi ve etkisini, yazarın zihniyetini, hissetme biçimini, beğenisini, hayal gücünü, mizacını, sosyal statüsünü, kültürünü ve diğer yeteneklerini ortaya koyar.²⁰

Üslup kullanımının kapsamı edebi eserlerle sınırlı olmayıp, dilin iletişimsel bir işlev üstlendiği tüm kişisel ve toplumsal alanları kapsayacak kadar geniştir. Bu durumda, stillerin kendileri farklı kategorilere ayrılır. Tarzlar biçime, düzeye, türe, stile, döneme ve yazara göre değişir.²¹ Biz burada konumuz ile ilgili olduğunu düşündüğümüz üslup türlerine değineceğiz.

---

¹⁷ Yaşar Düzenli, *Üslûb ve Semântik Açından Kur'an ve Şefâat*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006 s. 24.

¹⁸ Ahmet Çoban, *Edebiyatta Üslûb Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 17.

¹⁹ Türk Dil Kurumu, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, Ankara, 2005, s. 2062.

²⁰ Divlekçi, *Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi*, s.247

²¹ İsmail Durmuş “Üslup”, DİA, C. 42, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 383.

1.2.1.1. İlmî Üslup

Ele alınan konulara deneysel ve bilimsel sınırlar çerçevesinde bakılır. Gerçeklerin yorumlanması, bilimsel sorulara cevap bulunması, bilinmeyen diğer soruların cevaplarına kapı açan sonuçlara yol açar, birbiriyle ilişkili ve katkılı bir şekilde ilerler. Bu mesajları aktarırken, sadece doğruyu anlatan ve duygusal unsurlardan tamamen uzak duran anlatılarda kurulum oluşabilir. Bilimin tarzı ancak düzyazı ile ifade edilebilir. Edebî üsluplar hem şiirde hem de nesirde kullanılmaktadır. Bilimsel ifadenin titizliği ve netliği onun iki ana özelliğidir. Duygulu olmayan, sade ve abartılı olmayan bir ifade hâkimdir. Bu bakımdan Kur'ân'ın kullandığı dili ve üslubu tanımlamaktan uzaktır.

1.2.1.2. Edebî Üslup

Edebi dil, estetik ve özgün bir anlatım biçimidir. Edebi dil ve üslup bir yandan değişkendir. Diğer yandan da hayatın gerçek değerini ve güzelliklerini okuyucuya verir. Öte yandan duygusal ortam, söylem özellikleri ve çağrışım sistemleri edebi dilin başka bir yönünü örür. Edebi üslup, okuyucuları etkilemek ve bu amaçla edebi duyguları harekete geçirmek için tasarlanmış, duygusal bir üsluptur. Edebi üslupta konu özel bir açıdan ve özel bir duyguyla anlatılır. Bu bağlamda ahlak, yücelik, kahramanlık, özgürlük, toplum, siyaset ve estetik vb. konuyu etkili bir şekilde açıklamak için bir fırsat sağlar.²²

İster şiir ister düz yazı olsun edebi dil ve üslubun temel özelliği estetikdir. Edebi üslup, teşbih, mecaz, seci', zıtlık ve tevriye sanatıyla iç içe olan, genellikle sembolik olan süslü ama kapalı ifade biçimleriyle ayırt edilir. Bir bakıma Kur'ân'ın üslubunu yansıtan bir türdür. Bu üslubun örnekleri Kur'ân'da bol miktarda bulunabilir. Örneğin; Kur'ân'daki edebî üslubun en güzel örneklerinden biri Fatıha Suresidir. Fatıha Sûresi'nde Allah'ın varlığına, birliğine, dünya ve ahiretin efendisi olduğuna işaret edilmektedir. Daha sonra

---

²² Divlekçi, *Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi*, s. 5-26.

beşinci ayet ile birlikte Allah'a ibadet konusu çok özlü bir şekilde ele alınmakta son bölümünde ise dürüstlük, iyilik, insan haklarına riayet, her konuda adaletli davranma, sırat-ı müstakimden ayrılmama, Müslüman olmayan milletlere tâbi olmama ve benzeri hususlara yer verilmiştir.²³

Bununla birlikte Kur'ân'ın edebi bir metin olamayacağı da savunulmuştur. Bu itirazı yöneltenlerin temel gerekçeleri şöyledir:

1- Edebi metinler insanın hayal gücüyle oluşturulur. Kur'ân, Allah'ın kelimidir ve hiçbir insan diliyle karşılaştırılmamalıdır. 2- Kur'ân'ı edebi ve sanatsal bir eser olarak ele almak, Hz. Muhammed tarafından yazıldığı anlamına gelir. 3- Ayrıca edebî yöntemi savunanların önerdiği gibi, Kur'ân kıssalarının tarihi gerçekler içermediğini iddia etmek, dinden çıkmayı gerektiren bir suçu işlemek demektir. Bu ifade, Kur'ân'ı bir tarih kitaplarından²⁴ daha düşük bir seviyeye getirir. 4- Geleneksel akide perspektifinden Kur'ân'a yönelik olarak problemlili görülen anlayışlardan biri de, onun dilinin ve yapısının/çerçevesinin tarihten etkilenmiş olduğunu, içine doğduğu kültür tarafından belirlendiğini ve şekillendirildiğini iddia etmektir. Bu iddia kolaylıkla Kur'ân'ın insan yapımı bir metin olduğu şeklinde anlaşılabilir.²⁵

Seyyid Kutup da Kur'ân üslubunun diğer türlerden farklı olduğunu söylemiştir. Taha Hüseyin ise "Kur'ân ne şiidir ne nesir, bu sadece Kur'ân'dır" sözlerini aktararak, "bizim bu tür bir kelime oyununa ihtiyacımız yok. Kur'ân nesirdir, ancak eşsiz ve harika bir nesirdir. Sanat içeren olağanüstü bir türdür" demektedir.²⁶

---

²³ Hasan Çağlar, "Bedreddin Sancar ve Ebdeu'l- Beyân li Cemîi Âyi'l- Kur'ân Adlı Tefsiri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi, 2010, s. 26.

²⁴ Muhammed Abduh'un en önemli katkısı, Kur'ân'ın bir tarih kitabı olmadığı konusunda ısrar etmesidir. Bu nedenle Kur'ân kıssaları tarihi belge olarak kabul edilmemelidir. Kur'ân kıssalarında tarihi olaylar, uyarılar ve öğütler, mesajı aktarmak için tasarlanmış edebi bir tarzda sunulur. Bkz. Nasr Hamid Ebu Zeyd, çev. Nihat Uzun, *Kur'ân'a Edebi Yaklaşım Çıkmazı*, Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 12, Sayı 3, 2012, s. 255.

²⁵ Nasr Hamid Ebu Zeyd, *Kur'ân'a Edebi Yaklaşım Çıkmazı*, s. 245.

²⁶ Hatice Görmez, *Beşer Dilinin İmkânları ve Kur'an-ı Kerim'in Anlatım Üslubuna Dair*, Journal of Islamic Research 2016; 27(1), s. 22-30.

1.2.1.3. Hatabî Üslûp

Genellikle hutbe ve hitabette kullanılan bir üslup türüdür. Bir konuşmanın temel amacının hedef kitleyi etkilemek olduğunu söyleyebiliriz. Eş anlamlı kelimelerin, atasözlerinin ve tekrarların yanı sıra seçilen kelimelerin kısalığı bu stili karakterize eder. Bu tarzda, güçlü ve etkileyici duraklamalarla farklı ifade biçimlerinin kullanılması uygundur. Jestler, yüz ifadeleri, tonlama ve vurgunun yanı sıra sesi yükseltmek ve bazen alçaltmak dinleyici üzerindeki etkiyi artırmak için önemli hususlardır. Akıcılık ve belagat ilkelerine yaslanmanın üslupla ortak bir yanı vardır, ancak aynı zamanda da farklıdır. Muhatabın seviyesine bağlı olarak, konuşmanın durumu ve koşulları basit-soğuk, yumuşak-sert vb. tonunu ifadeye göre ayarlanır, ifadeleri desteklemek için jest ve mimikler kullanılır. Bu Kur'ân'ın üslubuna en yakın tanım olsa gerektir. Çoğu bilim adamı Kur'ân'ın benzersiz bir üsluba sahip olduğunu düşünse de, Kur'ân'ın nesir tarzını yansıtan bölümleri bu iddiamızı desteklemektedir. Zeki Mübarek, Kur'ân üslubunu edebî nesir üslubunun en sağlıklı temsili olarak nitelendirmiş, Kemal el-Yâzîcî ise Kur'ân üslûbuna "muveşşah üslubu"²⁷ adını vermiştir.²⁸

1.2.1.4. Diyalog Üslubu

Diyalog kelimesi etimolojik açıdan iki kişi arasında karşılıklı konuşmayı ifade eder. Kur'ân'ın da canlı bir diyalog ortamında nazil olduğunu düşünecek olursak bu üslubun sıklıkla kullanıldığını söyleyebiliriz. Mekke'de mümin-müşrik, Medine'de ağırlıklı olarak mümin-ehli kitap arasında cereyan eden bu diyalogların muhtelif sûre ve âyetlerde örnekleri oldukça fazladır. Diğer taraftan müminlerden de iyi niyetle Hz. Peygamber'e

---

²⁷ Sözlükte "çifte kolye" anlamına gelen muveşşah kelimesi, "omuzlardan koltuk altlarına kadar uzanan, iki parçadan oluşan süslü kemer" anlamına ve "iki temel sanatsal öğeyi barındıran şiir" anlamına gelen vişâh kelimesinden türetilmiştir. Tevşih olarak da adlandırılan bu tür, birbirini izleyen uzun beyitler ve kısa kıtalardan oluşan iki temel unsurdan oluşur. Müzik aletleri eşliğinde söylenen bu şarkılar edebî ve eğlence amaçlı toplantılarda yoğun ilgi görmüş ve Endülüs sosyal hayatında önemli bir yer tutmuştur. Bkz. Mustafa, Aydın, "Müveşşah", DİA, C. 42, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, C. 32, s. 229.

²⁸ Durmuş, "Üslup", DİA, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2012, C. 42, s. 384.

birtakım soruların yöneltildiğini görmekteyiz. “*Yeselüneke*” formuyla başlayan âyetlerden bunu anlayabiliriz. Bu da bize Kur’ân üslûbu’nun yazılı dilden ziyade sözlü bir dil olduğunu göstermektedir. Kur’ân’ın anlaşılması noktasında dikkat edilmesi gereken en belirgin özelliği bu olsa gerektir. Çünkü çoğu okuyucu –özellikle ilk kez okuyacak olanlar- Kur’ân’a yazılı metin üslûbunun kullanıldığı bir kitap olduğu düşüncesi ile yaklaşmaktadır. Bu da pek çok problemi beraberinde getirmektedir. Giriş, gelişme ve sonuç gibi kompozisyondan oluşan bir metin ile karşılaşacağını zanneden okuyucu büyük bir hayal kırıklığına uğramaktadır. Bu da zamanla Kur’ân’dan ve dinden soğuma ile neticelenmektedir.

Kur’ân, muhataplarına yol gösterir ve onları bu yönde eğitir ve onlarla doğrudan konuşur. Kur’ân edebî ve hitabet üslubuna ek olarak bir dizi dolaylı hitap biçimini de kullanmıştır. Bu dolaylı yollardan biri konuşma yani diyalog üslubudur. Bu şekilde konuşan ve dinleyen arasında iletişim daha etkili kurulur. Özellikle diyalogların bol olduğu Kur’ân kıssalarında konuşma tarzında muhatapın eğitimi ve hidayeti birincil hedeftir

Buradan hareketle bir taraftan art niyetli, mucize beklentisi içerisinde Hz. Peygamber’i köşeye sıkıştırmak amacı ile yöneltilen soruların yanı sıra, gayet tabii duygular ile öğrenmek maksadıyla diyalog kuranlar da olmuştur. Bu diyaloglar bu dünya ile sınırlı da değildir. Ahirete dair sahnelerde bu üslubun farklı yansımalarını görebiliriz. Özellikle konumuz olan sûrede A’râf, Cennet ve Cehennem halkı arasındaki karşılıklı konuşmalar bunlardan biridir. Biz de bu üslubun örneklerini tezi değerlendirdiğimizde ele alacağız.

1.2.1.5. Kıssa Üslubu

Kıssa ve *kasas* kelimeleri sözlükte bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek, haber veya söz iletmek, anlatmak, makasla kesmek ve bir konunun önemli kısmını anlatmak anlamlarına gelmektedir.²⁹ Kur’ân’da kıssa

²⁹ İsfahâni, *Müfredât*, Darü’l-Me’arif, Beyrut, t.y, s. 404; İbni Manzur, *Lisanü’l-‘Arab*, “k s” maddesi, Darü’l-Me’Ârif, Kahire, t.y, C. 5, s. 3650-53.

kelimesinin türevi yirmi bir âyette yirmi beş defa geçer. Bunlardan yirmi tanesi fiil formu, diğerleri isim ve mastardır. Kelimenin fiil hali iki âyet hariç (Kehf 64 ve Kasas 11. âyetlere takip etmek anlamlarına gelir) anlatmak, haber vermek, açıklamak anlamlarına gelmektedir.³⁰

Allah, bir taraftan Kur'ân'ın bir talimat kitabı olmasının gereği olarak, insanlara bir yandan yapılması ve kaçınılması gerekenleri yargısal olarak bildirirken, diğer yandan da bu emir ve yasakların nasıl gerekli olduğunu koşullara göre bildirmektedir.

Arap toplumunda Kur'ân'ın indirildiği dönemde sözlü geleneklerin yaygınlığı ve yaşadıkları olayları şiir ve şiirle anlatma biçimleri göz önüne alındığında, bu üslubun hem anlatanlar hem de dinleyiciler tarafından tercih edildiğini söyleyebiliriz.³¹ Allah teâlâ vermek istediği mesajları bu anlatım tarzı üzerinden kıssalara yedirerek muhatapların algı ve idraklerine sunmuştur.

Kur'ân'da geçmiş olaylarla ilgili bulunan pek çok örnek onun indiriliş amaçlarına ulaşmak için çeşitli işlevler görmektedir. Kur'ân, belirli bir tarihsel süreçte meydana gelen bu olayları sahnelerken ya temalarını örneklemiş ya da müminleri veya münkirleri içinde bulundukları durumu ya da tarihteki eylemlerinin geçmişte yaşananlara benzer olduğunu hatırlatarak teselli ya da tehdit etmiştir. Ancak Kur'ân'ın amacı asla saf kıssa anlatımı, edebiyatın veya tarihi olayların eksiksiz bir şekilde yayılması olarak görülemez.³²

Birlikte ele alındığında Kur'ân, Müslümanlara kıssalar aracılığıyla yaşadıkları ruhsal gerçekliği anlamaları için bir model sunar. Çünkü insan zihninin çalışma yollarından biri de modellerdir. Kur'ân'ı okuyan alıcı, bu modeller ile modellerin aktardığı gerçekler, yani gerçeklerin mantığı arasındaki bağlantıyı ve hayatının manevi (sosyal, siyasi, ahlaki, ekonomik

³⁰ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s. 11.

³¹ Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, s. 14.

³² Ömer Özsoy, İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'ân Sistematiği Kur'ân Fihristi*, Fecr Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, 2001, s. 693.

vb.) gerçeğini belirlediğinde Kur'ân'ın bu anlatımından yararlanacaktır. Öte yandan, verilen örnekler sadece üslup açısından anlamlı değildir. Farklı dönemlerde ortak özelliklere sahip birçok durumu anlamak için kullanılan modellerdir. Bu âyetler, bazen nazil oldukları günkü gibi bugün yaşayan insanlar arasında kendilerini tarif ediyor olarak görülebilir.³³

Kur'ân kıssasının temel özellikleri çerçevesinde şunlar söylenebilir. Kur'ân yirmi yedi peygamber, on üç kişi ve toplum hakkında kıssalar içerir. Kur'ân kıssalarının ortak teması tevhiddir. Kur'ân kıssasının kaynağı vahiydir. Kur'ân kıssalarının insanlık tarihi ile yakından ilgili olması, kıssalar ve tarih arasındaki ilişkinin önemli olduğunu göstermektedir. Kur'ân, Hz. Yusuf kıssası dışında başka hiçbir peygamberin kıssasını tek paragrafta anlatmaz. Kur'ân'daki en yoğun kıssa, Hz. Musa'nın kıssasıdır. Kur'ân kıssasının hikâye ve romanlardan çok farklı bir üslubu vardır. Çünkü hikâye ve romanlarda kahramanın detayları, olayların zamanı ve yeri çok önemlidir. Kur'ân kıssalarında zamandan bahsedilmediği gibi yer ve kişi unsurlarına da rastlamak mümkün değildir. Kur'ân kıssayı aktarırken k-s-s fiilinin anlamına paralel olarak ibret olacak ve "makasla kesmeyi" emredecek kısımlarıyla yetinmektedir. Bu nedenle bazen olayların akışına göre değinilmesi gereken ancak kıssanın anlatımı devam ederken elde edilemeyen büyük zaman sıçramaları olur. Kur'ân'ın inişine tanıklık edenlerin çoğu, kıssanın geçtiği toplumla ilgili malumatı vahiyden öğrenmiştir. Ancak Araplar Kur'ân'da aktarılan bazı kıssaların farkındadırlar. Umut ve korku, insanın ruhsal özelliklerinden biridir. Bu iki özellik Kur'ân kıssalarında da görülmektedir. Yani Kur'ân'daki her kıssanın bir korku ve umut yönü vardır. Kur'ân'da kıssanın bazı bölümleri sık sık tekrarlanır, hepsi değil. Bu tekrarlar genellikle kıssanın içerdiği derslere kısa ama hızlı bir giriş içerir. Bahis konusu kıssanın çerçevesi, anlatılan konuyla yakından ilgili olduğu için nadiren tekrarlanır. Öte yandan, bir kıssada belirli olayları tekrar etmenin veya bir mesajı pekiştirmek için tekrarı çağrıştıran bir üslup kullanmanın bir zararı yoktur.

---

³³ Tahsin Görgün, “*Kur'ân Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine*”, Kur'ân Kıssalarının Anlam ve Değeri (VI. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu Tebliğleri), Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1998. s. 86.

Çünkü herhangi bir fikri kontrollü bir şekilde tekrarlamak iyi bir anlatım tekniğidir. Bu şekilde, insanlar zamanla bu fikre yönelme eğilimindedir.³⁴

1.2.1.6. Temsil Üslubu

Kur'ân'da sıklıkla kullanılan üsluplardan biri de temsil üslubudur. Vahyin özü itibari ile bir kitaptan ziyade sözlü dil kalıpları içerisinde nazil olan bir hitap olduğunu ve ahlaki mesajlar vermek gayesi ile insanın muhatap alındığını düşündüğümüzde bu üslubun ne kadar yerinde olduğunu görürüz. Bu üslup ve yöntem ile adeta verilmek istenen dini içerikler canlı bir tablo gibi gözler önüne serilmektedir. Bu sayede âyetler sadece kulak ve zihinde kalmamakta, gönüllere işlemektedir. Özellikle temsil ve teşbihte tercih edilen konu ve örnekler muhatap kitlenin kültürel bagajında hazır olan veriler üzerinden aktarıldığında mesajın etkisi de bir kat daha artmaktadır. Kur'ân'da temsil *drb* ve *msl* kelimeleri ile birlikte geçmektedir. Bu iki lafız mürekkep olarak dilimize darb-ı mesel olarak geçmiştir. Örneğin Nahl Suresi 16/112'de şöyle buyrulmaktadır: *“Allah şöyle bir şehri örnek veriyor: Bu şehir güvenli ve huzurluydu; her yerden oraya bol rızık geliyordu. Derken ahalisi Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti, Allah da onlara yapıp ettikleri yüzünden genel bir açlık ve korku felâketini tattırdı.”* Yine Yasin 36/13'te *“Onlara mâlûm şehir halkını örnek göster. Oraya elçiler gelmişti.”* Her iki örnekte de Allah Teâlâ ibret alınması noktasında geçmişten örnekler sunuyor. Bu noktada mesel, temsil ve kıssa arasında yakın bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz.³⁵

---

³⁴ Mustafa Kara, *Kur'ân Kıssalarını “Hikâye” Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı*, Tefsir Araştırmaları Dergisi Nisan, 2018, cilt: 2, sayı: 1, s. 62-65.

³⁵ Konuyla ilgili kapsamlı bir çalışma için Bkz. Ali Sayı, *Kur'ân'da Kıssa Kavramı Üzerine*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı X, İzmir, 1995, s. 145-196.

1.3. Kur'ân Üslubu

1.3.1. Kur'ân dili: Kur'ân'ın Kullandığı Üslup

Pek çok açıdan günümüze ulaşan en önemli Sami dili şüphesiz Arapçadır. Yirmi iki Arap ülkesinde iki yüz milyondan fazla insanın konuştuğu dildir. Kur'ân dili olduğu için 20. yüzyılda yaklaşık bir milyar Müslümanın ilgilendiği bir dildir. Bu dilin dünyadaki önemi ve rolü nedeniyle Birleşmiş Milletler Örgütü 1974 yılında Arapçayı altıncı resmi dil olarak kabul etmiştir.³⁶

İnsanlar sosyal varlıklardır ve sosyalliğin temeli insanlar arasındaki iletişimidir. İnsanlar arasındaki bilgi alışverişi veya konuşma dil aracılığıyla gerçekleşir. İnsan, duygu ve düşüncelerini ifade etmek için dili kullanır. Dil aynı zamanda çeşitli bilgilerin de taşıyıcısıdır. Dil vasıtasıyla kavramlar ve yargılar, kelimeler ve önermeler aracılığıyla bireyler arasında aktarılabilir. Ancak tam ve başarılı bir iletişim için söylenenle anlaşılan birbiriyle örtüşmelidir. Buradan, en azından zihni anlam kuramına göre, iletişimin anlam verme ve anlam almanın iki ucu arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.³⁷

Dil aracılığı ile bir taraftan içinde bulunduğumuz âlem hakkında sıradan bilgileri ifade etme imkânı bulunurken, bu vasıtayı gayb âlemi hakkında fikir ve görüşleri ifade etmek için de kullanma imkânı buluruz. İnananlar, dini duygu ve düşüncelerini ifade ederken bazı özel kavramları kullanmak zorundadırlar. Aynı zamanda kendi inançları vasıtasıyla "cennet", "cehennem", "ahiret", "melek" ve "ibadet" gibi kavramları da kelime hazinesine katarlar.³⁸

Muhatapların okuma yazma bilmeyen yapısı, Kur'ân'ı görünmeyen şeyler üzerinde teşbih ve anlatım dili kullanmaya yöneltmiştir. Basit Arap

---

³⁶ Ömer Acar, *Arap Dilinde Ta'rib Olgusu Açısından Garibu'l- Kur'ân*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2007, s. 17

³⁷ Ali Durusoy, "Aristoteles'ten Gazzâlî'ye Klasik Mantık'ta Anlam Kuramı", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.28, Cilt.1, s. 40.

³⁸ Ali Yıldırım, "Din Dilinin Anlamı; Doğrulamacı ve İşlevselci Yaklaşımlar" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012, s. 1-3.

gerçekçiliğinin buna ihtiyacı vardır. “Göktekinin sizi yerin dibine batırmayacağından emin misiniz? Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran bir fırtına göndermeyeceğinden emin misiniz?”³⁹, “Göklerin ve yerin askerleri yalnız Allah’a aittir”⁴⁰, “Ey mülkün gerçek sahibi olan Allah’ım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsın, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir.”⁴¹ Misallerde olduğu gibi nitelik ve sıfatlarla toplumsal olarak tahayyül edilen güç ve değeri algılamaya uygun bir dil tercih edilmiştir. Aynı şekilde "arş" da bütün dünyayı içine alan bir bedendir. Padişahın herhangi bir konuda kararını açıklarken oturduğu koltuğa benzediği için arş denir.⁴² “Tanrı” kavramının bizzat pratik hayattaki fonksiyonu, dinî konuşmanın sınırları ötesine taşınmaktadır. Aslında, Tanrı soyut bir anlamın ötesinde, temsilî bir ifadeyle, hayatın içinde yer almaktadır.⁴³

Dilin sözlü ve yazılı olmak üzere iki farklı özelliği vardır. Aynı anlama gelseler de bu iki işlev arasında bir uyumsuzluk vardır. İnsanların konuştuğu dil sürekli değişirken, kaydedilen metin aynı kalır. Yazılı işaretlerden ses çıkarıldığında bazı kavramlar her an değişebilir.⁴⁴ Bir dilde kelimeler, eski anlamlarının bir kısmını veya çoğunu kaybederek tarih boyunca yeni anlamlar kazanır. Bu nedenle tefsir araştırmaları açısından, Kur’ân’da kelimelerin aslî ve nispi anlamları arasındaki farklar ve bu iki farklı anlam boyutunun ortaya çıktığı dönem, kelimelerin anlam ve ilintileri göz önünde bulundurularak anlaşılması büyük önem arz eder.⁴⁵ Dilin sürekli değişmesi kelimelerin anlamlarını da doğrudan etkiler. Örneğin, Arapça "ganimet" kelimesi, "koyun" anlamına gelen "ganem" kelimesi ile eş anlamlıdır. Sözcük, "düşman kabilenin sürüsünü zorla almak" anlamında kullanılsa da daha sonra

---

³⁹ Mülk 67/16-17

⁴⁰ Fetih 48/4; Müddessir 74/31

⁴¹ Ali İmran 3/26

⁴² İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “‘a-r-ş” maddesi, Darü’l Me’ârif, Kahire, t.y, C. 4, s. 2880.

⁴³ Mevlüt Albayrak, “Tanrı Hakkında Konusmak: Pratik Hayatta Tanrı,” Arayışlar, Yıl: 1, sayı: 1, 1999, s. 15.

⁴⁴ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, İstanbul 1998, s. 60-67.

⁴⁵ Yusuf Işıcık, “Kur’ân’da Temel İki Kavram: Te’vil ve Müteşabih”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XVIII, Konya 2002, s. 18-19.

"düşmandan savaşta alınan her türlü mal" anlamını kazanmıştır.⁴⁶ Bu anlamda anlambilim, bir toplumun belirli bir süre boyunca yaşam anlayışının incelenmesidir.⁴⁷ Bu bağlamda Kur'ân'ın dilini incelerken Arap toplumunun antropolojik, sosyolojik ve psikolojik dünyasına odaklanmak gerekir.⁴⁸

Kur'ân, Allah'ın insanlara söylemek istediklerini belli bir dilin kelime ve kavram kalıplarıyla ifade ettiği adrestir. Bu bakımdan Kur'ân, dilsel bir metindir. Kur'ân'ın, evrensel ölçekte mesajlar içeren evrensel bir kitap olmakla birlikte yöresel motifleri de içinde barındıran tarihsel bir hitap olduğu müsellemler bir hakikattir. İlahi hitabın tarihe bir müdahalesi diyebileceğimiz vahiy, verili durumu göz önünde bulundurarak bir süreç başlatmıştır. Zihâr, li'ân, haram aylar, köle-cariyelik, el kesme (had), çok eşlilik, vb. meseleler muhatap toplumda var olan uygulamalardır. Hiçbir mesele görmezden gelinerek çözüme kavuşturulamayacağı gibi Kur'ân da toplumun bu gerçeklerini göz ardı etmemiş bilakis dikkate almıştır.

Bu bağlamda "*hukmen arabîyyen*"⁴⁹ ve "*kur'ânen arabîyyen*"⁵⁰ ifadelerindeki vurgu çok önemlidir. "*kur'ânen arabîyyen*" tamlamasını sırf Arapça indirdik şeklinde anlarsak bu malumun ilamı olur. Buradaki asıl mana ve mefhum dini-ahlaki öğütler ve hakikatler muhatapların zihin yapısı, bilgi ve tecrübeleri gözetilmiş bir anlatım tekniği ile kendilerine sunulacak olmasıdır. Tefsirlerde "*kur'ânen arabîyyen*" vasfına daha çok kelimî perspektiften yaklaşılmış ve mahlûk olup olmadığı noktasında tartışılmıştır.⁵¹

Kur'ân-ı Kerim'in nüzul sürecinde açıkça görüldüğü gibi Allah, kitabında tüm insanlığı imtihan için yarattığını bildirmiş ve insanlara "hikmet, iyilik, şefkat ve merhametle" ve anlayacakları seviyede konuşmuştur.⁵² Bunu yaparken de muhatap kitlenin bilgi, algı ve idrak seviyesi dikkate alınarak

⁴⁶ Necip Üçok, *Genel Dilbilim*, Ankara, 1947, s. 69.

⁴⁷ Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul, ty, s. 16-17.

⁴⁸ Ahmet Zeki Ünal, *Kur'ân Okumaları*, İstanbul, 1995, s. 21.

⁴⁹ Ra'd 13/37.

⁵⁰ Yusuf 12/2; Ra'd 13/37; Tâhâ 20/113; Zümer 39/28; Fussilet 41/3; Şûrâ 42/7; Zuhuruf 43/3; Ahkaf 46/12; Fussilet 41/3

⁵¹ Fahreddin Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. 18, s. 85-86.

⁵² Hasan Karayığit, *Kur'ân Bugün İnseydi Muhtevası Ne Olurdu*, Köprü Kitapları, İstanbul, 2011, s. 35.

genele hitap edecek belli bir ortak dil kullanılmıştır. Örneğin o toplumun bildiği zihinlerinde bir karşılığı olan örnekler üzerinden cennet ve cehennem tasvirleri yapılmıştır. Mekki âyetlerde vahyin ilk yıllarında bu mücessem üslup ağırlık kazanırken Medine'nin son yıllarına artık yavaş yavaş âyetlerde daha çok soyut bir anlatım hâkim olmuştur. Mekke'deki “*huri*”⁵³ kavramının yerini Medine'de “*ezvacün mütetahharatün*”⁵⁴ ifadesi almıştır. Bu örnek ile kastımız Cennet tasvirlerinde dahi muhatap kitlenin ulaştığı olgunluk seviyesi ile ilgili değişikliğe gidilmesidir. Mekki âyetlerdeki detaylı anlatım Medeni âyetlerde yavaş yavaş kendine has bir sadeliğe bürünmüştür. Bu da zaman ve zeminin üslup ve lafız üzerinde ne kadar etkili ve belirleyici bir role sahip olduğunu göstermektedir. Görüldüğü üzere vahyin muhtevasında olduğu gibi kullandığı dil ve üslupta da bir aşamalık söz konusudur.

Muhammed Hamidullah'a göre, bir dil Tanrı'ya atfedilemez. Ona göre mesajın peygambere nasıl ulaştırıldığını açıklamak için bir benzetme yapılabilir. "Peygamber adeta bir ampul gibidir, Vahiy elektrik akımı gibidir. Elektrik akımına değdiği zaman ampul kendi rengine ve voltajına göre ışık verir. Peygamber'in ana dili ampulün rengi gibidir. Ampulün diğer tüm özellikleri gibi gücü ve akımı Allah tarafından belirlenir. İnsan unsuru sadece bir yansıma ve taşıma aracıdır.⁵⁵

Kur'ân, insan algı ve anlayış düzeyi dikkate alınarak Arapça üslubunda nazil olan bir hitap olmakla birlikte, temelde Allah merkezli (Tanrı merkezli) bir dil sistemine sahiptir. Yağmur örneğinde olduğu gibi. Bu sürecin oluşumu suyun güneşin ısısı ile buharlaşıp havaya yükseldiği yağmurdur. Buhar havada yoğunlaşır. Rüzgâr eser, yağmur dolu bulutları taşır. Sonra yağmur yağar. Kur'ân ise Allah merkezli bir dil ve üslupla yağmuru “Allah'ın rahmeti” olarak ifade eder.⁵⁶ Benzer bir üslubu Enfal Suresi 17. ayette de görmekteyiz: “*Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku)*

⁵³ Duhân 44/55; Tûr 52/20; Vâkıa 56/22; Rahmân 55/72

⁵⁴ Bakara 2/25; Âli İmrân 3/15

⁵⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, çev: Kemal Kuşçu, İstanbul, 1965, s. 41.

⁵⁶ Abdülaziz Kıransal, *Mahmud Muhammed Taha ve İslam'ın İkinci Mesajı Nazariyesinin Tefsir Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış ylt), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2011, s. 16.

attığında da sen atmadın, Allah attı; bunu da müminlere kendinden güzel bir lütufta bulunmuş olmak için yaptı. Allah her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir.” Enfâl 8/17

Kur’ân-ı Kerim’de baştan sona teosentrik (Allah merkezli) bir dil ve üslubun hâkim olduğunu söyleyebiliriz. İlk muhatapların putperest müşrikler olduğunu düşündüğümüzde bunun gayet tabii bir yöntem olduğunu fark ederiz. Çünkü doğrudan ve ilk muhatap olan bu kitlenin algı dünyasında Allah, her şeyi yaratan yüceler yücesi bir varlık ama diğer taraftan tek başına her yere yetişemeyen aracı varlıklara (putlar) ihtiyaç duyan bir Rab. Bu insanların zihinlerine Allah’ın her an yaratmakta ve yaşatmakta olduğu hakikati, insanlara şah damarından daha yakın olduğu gerçeği ancak böyle bir dil ve üslup üzerinden aktarılabilir. Kur’ân üslubunun temel amacı çoğu zaman muhatabı bilgilendirmek değil, farkındalık yaratmaktır. Bize göre âyetlerin geçmişe ve bugüne dair neler aktardığını belirlemenin yolu, Kur’ân’ın dilini ve üslubunu keşfetmektir. Bu bağlamda Kur’ân üslubundan kastettiğimiz şey şudur: İlk ve doğrudan toplumun dilini, hafızasını, kültürünü ve tasavvurunu dikkate alarak yeri geldiğinde İslam’a aykırı, düzeltilmesi mümkün olmayan alanları ilga etmek, yeri geldiğinde de ıslah ve ibkâ yoluna gitmektir. Bunu yaparken de o toplumun kültürel kodlarında verili olarak hazır bulunan bilgi ve birikimleri bir araç olarak kullanabilmektedir.

Örneğin; Felak suresinde Allah Teâlâ “*karanlık çöktüğünde gecenin Rabbine sığınırım*” denilmesini emretmektedir. Burada gecenin gerçekten şerli mi olduğu ve sakınılması gereken bir zaman dilimi mi olduğu noktasında o toplumun nezdindeki bir ön bilgiden hareket edilmiştir. Çünkü aynı kitapta Nebe Sûresi’nde gece, “*Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık.*” diye anlatılırken, Müzzemmil Sûresi’nde geceden “*Şüphesiz gece vakti etki ve uyum yönünden daha uygun ve sözün zihne yerleşmesi bakımından daha elverişlidir.*” şeklinde bahsedilmektedir. Buradan anlıyoruz ki Allah merkezli Kur’ân dilinde eğer İslam’ın temel ilkelerine aykırı bir durum yoksa meselenin doğru yanlışlığından ziyade o ön kabuller üzerinden mesajlar

verilmektedir. Bu teosentrik dilin örneklerini yağmurun yağması, insanın doğumu hatta savaşta okun atılması noktasında dahi yoğun bir şekilde hissetmekteyiz.

Zerkeşî Burhan adlı eserinde bu durumu şöyle ifade eder: “Gerçekte olay birebir öyle gerçekleşmese dahi Kur’ân, muhatabın algı ve idrak seviyesini dikkate alarak muhatabın anlayacağı şekilde konuşur.”⁵⁷ Yine Şatıbî de aynı şekilde “Kur’ân’daki lafız ve manaların ilk muhatapların anlayacağı kalıplar içerisinde sunulduğunu” ifade etmektedir.⁵⁸

Buradan hareketle tüm bu nüzul sürecinin Arap (sözlü) dilinin kalıpları içerisinde edebi bir nutuk tarzında muhatap kitleyi belli bir kıvama sokmak adına tedrici bir şekilde işlediğini söyleyebiliriz. Muhatap kitlenin de bir din algı/anlayışı, dünya görüşü ve bununla birlikte sosyokültürel anlamda yerleşik bir düzenin olması Allah’ın bu durumu dikkate alarak sıfırdan bir şariat ihdas etmek yerine ibkâ, ıslâh ve ilgâ gibi kavramlarla tasnif edebileceğimiz bir çizgide hitapta bulunmasına ön ayak olmuştur. Şirk ve putperestlik konusunda tavizsiz ve toleranssız bir tutum benimsenirken, bebeğin emzirilmesi konusunda sütanneye ödenecek ücretin "bil maruf" (örfe/marufa göre) üzerinden verilmesini emretmiştir. Yine köle ve cariyelik kurumunu görmezden gelmek yerine o kültürün marufu olduğundan onu tanımış, evlilik ve zina cezası gibi konularda hür-köle ayrımına gitse de "ve etimmül hacce..." ayetiyle hac konusundaki bir eksiklik ve aksaklığa dikkat çekip ibadetin tam anlamıyla Allah için yapılmasını emrederek ıslah yolunu tercih etmiştir. Netice itibarıyla Allah, pratik fayda mülahazasını dikkate alıp o hükmün o zaman diliminde o toplumda insanların ihtiyacına cevap verip vermediğine ya da bir soruna çözüm sunup sunmadığına bakarak dinin temel

---

⁵⁷ Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim Dâr-u İhyâ-i Kütübi'l-Arabiyye, 1957/1376, IV, 55-57.

⁵⁸ Şatıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ, *I'tisâm*, thk. Seyyid İbrâhîm, Kâhire: Dârul-Hadîs, 2011/1432, s. 485.

hedeflerine aykırı olmamak kaydıyla tanımış ve bu verili durum üzerinden muhatapla konuşmuştur.⁵⁹

“Her dil, bünyesinde içinde geliştiği kültür sahasının geçmişteki tecrübesini saklar” denilir. Çünkü dil düşüncenin meskenidir. Yapısı gereği değişim ve dönüşüme açıktır. Zamanla yıpranır, eskir, artar ya da eksilir. Bu sebeple ait olduğu toplumun kültürel ve zihin kodlarını içerisinde barındıran dilin yazılı ve sözlü olması da üzerinde durulması gereken bir husustur. Kur’ân üzerinden konuşacak olursak vahiy soru soran, kulak veren, itiraz eden bir muhatap kitleye hitaben canlı bir diyalog ortamında nazil olan edebi bir nutuk tarzında sözlü dilin hâkim olduğu ilahi bir kelimadır. “*hukmen arabiyyen*”⁶⁰ “*kur’ânen arabiyyen*”⁶¹ kalıplarıyla ifade edilen bu dil ve üslup yapısı muhatapların dil ve düşünce dünyası ve tecrübe ettikleri değerler üzerinden konuşacağının ipuçlarını vermiştir. Cennet ve cehennem tasvirlerinde bu üslup kendini açıkça hissettirir. Bu gerçeklik bilinmediği takdirde Kur’ân, günümüz insanların okuma alışkanlıkları göz önünde bulundurularak redakte edilmiş bir kitap hüviyeti ile okunacak ve beraberinde de birtakım problemlere ve kendi içinde açmazlara kapı aralayacaktır. Oysa Kur’ân muhatapların algı ve idrak düzeyi dikkate alınarak sözlü dilin kalıpları içinde hayatın içerisine olanca doğallığı ile nazil olan bir hitaptır. Bu çalışmayla bu gerçeklik bir kez daha vurgulanacak ve Kur’ân’ın bu bağlam üzere okunması A’râf Sûresi üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır. Özellikle âyetlerdeki birtakım ifadelerin mezhebi kabuller doğrultusunda kavramsallaşmadan önceki ilk anlamına ulaşma adına temel iki soruya cevap aranacaktır: Âyetin söylediği (mantuk) ve söylemek istediği (mefhum ve maksat) nedir? Bu sorulara mümkün mertebe tarihsel ve olgusal bağlam

---

⁵⁹ Örneğin haram aylar uygulamasını dikkate aldığımızda İslam’dan önce de Cahiliyye döneminde böyle bir örfün olduğunu görmekteyiz. Allah Teâlâ da gerek barışa ve selamete vesile olması gerek ise İslam’ın temel ilkelerine aykırı olmaması hasebiyle bu örfü olduğu gibi kabul etmiş ve devam ettirmiştir. Tevbe 9/36: “*Doğrusu Allah’a göre ayların sayısı, Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekûn savaştıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.*”

⁶⁰ Ra’d 13/37

⁶¹ Bakara 2/2; Taha 20/113; Zümer 39/28; Fussilet 41/3; Şura 42/7; Zuhuruf 43/3

üzerinden A'râf Suresi üzerinden ilgili ayetlerin ilk anlamına ulaşmak suretiyle cevap aranacaktır.

Kur'ân, şiirin ve belagatin dorukta olduğu, söze hâkim olma yeteneğinin her şeyden üstün olduğu bir toplumda nazil olmuştur. Bu bakımdan Cahiliye döneminin en değerli adamları şairler ve hatipler olmuştur. Ahmet Emin'in (ö. 1954) belirttiği gibi Cahiliyede, kabile efsanelerini anlatan, ölümler için ağıtlar okuyan ve kabile düşmanlarını hicveden bir dönem olduğu için şairlere ve hatiplere değer verilirdi. Kabile şairlerini iyi binicilere tercih ederlerdi. Yani bir kabilede bir şair çıksa, diğer kabileler ziyarete gelir, tebrik eder, yemek verir, kadınlar düğün gibi oynarlardı. Kur'ân böyle bir toplumda nazil olmuştur. Kur'ân'ın Arapça üzerindeki etkisi kelime düzeyinde başlar. Yani Kur'ân, Arapların kullandığı bazı kelimelerin eski anlamlarını tamamen bozmazken, onlara mevcut anlamlarıyla yeni bir anlamlar dizisi vermekte ve bu süreçte bazen bu ikinci anlam değişmektedir. Kur'an Arapların dilini sadece metin olarak etkilemekle kalmamış, kendine has üslubuyla Arapların dilini de etkilemiştir. Öyle ki edebiyat ve şairler şiirlerinde ve konuşmalarında Kur'ân'ın büyüleyici üslubunu hâkim kılmaya başlamışlardır. Bu üslup değişikliği, örneğin halifelerde, siyasi mektuplarda ve komutanlarla yazışmalarda çok belirgindir.⁶²

Her peygambere gönderilen vahiy, mesajın anlaşılması ve amacın gerçekleşmesi için yaşadığı toplumun diliyle nakledilmiştir. (İbrahim 14/4; Fussilet 41/44) Hz. Muhammed (as)'in Arap olması, Kur'ân'ın dilinin Arapça olması ve önemli dini malzemelerin Arapça yazılmış olması bu dile ayrı bir önem vermektedir. Arapça, Kur'ân ilimlerine paralel olarak gelişmiş, sistemli ve bağımsız bir bilim haline gelmiştir. İslam tarihi boyunca Kur'ân-Arapça bağlamında birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bu

---

⁶² İsmail Aydın, "*Filolojik Tefsirin Doğuşu ve Gelişimi*", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2010, s. 10-12.

çalışmalar sonucunda tefsir dalı altında "uslubu'l-Kur'ân" adı verilen bir alt disiplin ortaya çıkmıştır.⁶³

Bir ifade olarak Kur'ân'ın dili ve üslubu, hece sıralamasında nesirden daha düzenli, şiirden daha serbesttir. Ayrıca dinleyenlerin dikkatini çekmemek için mısralar farklı üsluplarla anlatılmakla birlikte birkaç istisna dışında tüm mısralar, âyet sonundaki ses uyumunu koruyan bir üsluba sahiptir, böylece genel ahenk sağlanmış olur. Kur'ân'ın mükemmel bir hikmeti vardır. Kısa paragrafların bile derin anlamlar içerdiğini görüyoruz. Tüm ilmî ve edebî metinlerin kalbe ve duygulara hitap eden mesajlar içermesi zor olsa da, bu özelliklerin tümü Kur'ân'da aynı anda görülebilir. Kur'ân'ın temaları arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin kesintisiz bir uyum vardır. İster bir alegori, ister bir istidlal, ister bir kanun, ister bir ahlak kuralı olsun, sözlerinin gerçek anlamının öğretici, ikna edici ve heyecan verici olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.⁶⁴

Kur'ân'ın sözlü yapısı, sûreler, âyetler, kıssalar, öğütler, örnekler, deliller ve tartışmalar baş döndürücü bir ifadeler dizisinde sunulmaktadır. Bu, Kur'ân'ı önceki kitaplar arasında benzersiz bir konuma yerleştiren ve insanların onları konuşma, ifade etme ve hitap etme şekillerinde benzersiz kılan ayırt edici bir özelliktir. Eşsiz ve kalıcı bir erdemdir. Bu nedenle herhangi bir yazım yöntemi, yazım tarzı ve telif yöntemi ile karşılaştırmak doğru değildir. Doğru olan, Kur'ân'ı kendine has bir üslup olarak düşünmektir. Çağdaş bir Arap yazarının söylediği gibi, gerekçelerini bir kenara bırakarak, "Arap dili şiir, nesir ve Kur'ân'dan oluşur" denilebilir. Nazım, sosyeteğe özgü üslup ve anlatım içinde kaybolmamalıdır. Kur'ân'da ifadenin yeri farklı ve eşsizdir. Başka bir deyişle, canlı ve güçlü üslubuyla Kur'ân, özlü ve güçlü anlatımıyla şiirin çok ötesine geçer.⁶⁵

⁶³ Yaşar Düzenli, *Üslûb ve Semantik Açısından Kur'ân ve Şefâat*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006, s. 19-20.

⁶⁴ Abdullah Draz, *Kur'ân'a Giriş*, (çev. Salih Akdemir) Ankara, 2000. s. 82-84.

⁶⁵ İzzet Derveze, *Kur'ânü'l-Mecîd*, (çev. Vahdettin İnce) Ekin Yayınları, İstanbul, 1997, s. 15; Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, (çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara, 1996, s. 167.

Muhammed A. Draz, aynı kelimeler ve kurallar kullanılmasına rağmen Kur'ân'ın üslubunun insanınkinden çok farklı olduğunu şöyle açıklamıştır: Mühendisler yeryüzünde olmayan maddeleri icat etmezler. Bir sanat eseri yaparken o sanatın genel kurallarının dışına çıkmazlar. Ancak, en sağlam ve dayanıklı malzemeleri seçme, evi sıcaktan ve soğuktan en iyi şekilde koruma, temelleri derin ve sağlamlaştırma, mahalli en uygun şekilde kullanma, odaları ışığa göre ayarlama gibi sanatsal becerileri farklıdır. Bu faktörlerin daha fazla farkında olan, malzemeleri akıl ve öngörü ile en iyi şekilde kullanan ve daha fazla güce sahip mühendisler, sanatın zirvesinde, diğerlerinden üstün olarak kabul edilir. Aynı şekilde dili kullanan edebiyatçılar da aynı amaç, farklı şekil ve güzelliklere sahiptirler.⁶⁶

Klasik edebiyatta Kur'ân'ın üslup türleri, özellikle kendine has üslubunun çok fazla ilgi gördüğü İcazul-Kur'ân edebiyatında yer yer işlenmiştir. Bilindiği kadarıyla bu konuyu Klasik dönemde ayrı başlık altında sadece Zerkeşi ele almıştır. Zerkeşi, ansiklopedik eserinin 46. bölümünü bu konuya ayırmıştır. (*Fi Uslûbi'l-Kur'ân ve Funûnihi'l-Belâgiyye*) Bu başlık altında öncelikle Kur'ân'daki belagat sanatı üzerinde durmuştur. Hamidüddin Ferahi, Mustafa Sadık er- Rafii, Seyyid Kutub, (*et-Tasviru'l-Fenniyyu fil-Kur'ân* adlı eserinin "*et-Tenasuku'l-Fennî*" bölümünde), Muhammed Abdullah Draz, (*en-Nebeu'l- Azim*) Muhammed Abdulazim ez-Zürkani, (*Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'ân*). Kur'ân'ın mucizevi nitelikleri bağlamında üslup konusuna Subhi es-Salih özellikle dikkat edenlerden biridir. Onun tarzı, konuya her açıdan yaklaşmak üzerine kuruludur.⁶⁷

Bir ayeti tam olarak anlamak için âyetin metnini ve anlamını bilmek yeterli değildir; siyak ve sibak yanında âyetin tarihi bağlamını bilmek de önemlidir. Çünkü tüm ifadeler kendi bağlamlarında ortaya çıkar ve ancak bağlamlarıyla anlaşılabilir.⁶⁸ Dolayısıyla bu âyetleri bağlamından, hatta

⁶⁶ Murat Kaya, *Kur'an'da Allah'a Ait Azametli İfadeler, (Bunların Tahlili ve Orijinal Bir İ'caz Vechi Olarak Temellendirilmesi)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007, s. 57-58.

⁶⁷ Mehmet Suat Mertoğlu, *Üslubu'l-Kur'an*, DİA, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2012, C. 42, s. 382.

⁶⁸ H.P. Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev. Mehmet Dağ, Ankara, 1992, s. 6.

pasajın bütünlüğünden ve indirildikleri bağlamdan çıkarmak, yanlış anlamalara ve yorumlara yol açabilir. Bu nedenle, metin içi ve metin dışı bağlamı bilmek, kutsal metinleri anlamak için çok önemlidir. Kur'ân'ın sadece gerçekleri ve olayları anlatmakla kalmayıp öğretici olması da bunu göstermektedir. Kur'ân'ın mesajının içeriği ve tebliğindeki kınama gücü, sadece insanları "bilgilendirmeyi" değil, aynı zamanda insan mizacını değiştirmeyi ve geliştirmeyi de amaçlamaktadır. Bu nedenle, din dili söz konusu olduğunda, Kur'ân'da ifade edilen psikolojik etki ve ahlaki yönelim birincil rol oynamaktadır.⁶⁹

Kur'ân, üslubu gereği bir âyette hem Allah'tan hem de insanla ilgili hukuki veya siyasi durumdan bahsedebilir. Nisa 4/11'de olduğu gibi, âyetin ilk kısmı veraset kanunundan, son kısmı ise Allah'ın ilminden ve hikmetinden bahseder. Aynı şekilde Hucurat 49/9'da âyetin ilk kısmı ahlak ve görgü kurallarından bahsederken, son kısmı Allah'ın rahmet ve merhametini vurgulamaktadır. Bu sayede fizik ve metafizik âlemine ait iki farklı dil bir arada kullanılarak dinamik bir üslup ortaya çıkmaktadır.⁷⁰

Üslup, Kur'ân dilinin belirli kullanımlarını ifade etmek için kullanılan bir kavram olduğundan, ancak metne dayalı dil yöntemleri kullanılarak anlaşılabilir. Bu nedenle metne nüfuz etmek, fonetik, morfoloji, etimoloji, anlambilim ve sözdizimi gibi dilbilgisinin en temel kısımlarını anlamaya bağlıdır. Dilbilim bir çalışma alanı olarak öncelikle cümlelere odaklanırken, üslup analizinde aynı dilsel malzemenin metin adı verilen bir bağlamda sözlük değerine odaklanmak gerekir.⁷¹

Kur'ân'ın dil ve üslubuna baktığımızda vahyin nüzulünde elfâzda olduğu gibi üslupta da bir tedricilik söz konusudur. Allah Teâlâ muhatap kitlenin içinde bulunduğu imkân ve şartları dikkate alarak konuşmuştur. Örneğin

---

⁶⁹ Fazlur Rahman; *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu yayınları, Ankara, 1996. s. 66.

⁷⁰ Turan Koç, *Kur'ânda Sembolik Dil*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 112.

⁷¹ Bilal Delişer, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Bir Yöntem Olarak Üslubul Kur'ân*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/27, 2017, s. 156.

vahye, peygambere ve Müslümanlara baskı, işkence ve hakaretlerin had safhada olduğu Mekke döneminde “*ve tevasav bi’s-sabr*” (Asr 103/3) ve “*leküm dinüküm veliye din*” (Kafirun 109/6) derken Medine döneminde “*ve katilü fi sebilillah*” (Bakara 2/190) emrinin vaz edildiğini görürüz. Elbette bu örneklerle kastımız müsteşriklerin de iddia ettiği gibi pragmatist bir bakış açısı ile Hz. Peygamber’in davranışlarında değişikliğe gittiği değildir. Bu ayetler birbirlerinin zıddı değildir. Aksine Kur’ân’ın nasıl doğal ve hayatın gerçekliğini birebir yansıtan bir kitap olduğunu göstermektedir. Bu da âyetlerin belli bir toplumsal ve kültürel vasatta nazil olduğunu delildir. Bu minval üzere Mekkî ve Medenî sûrelerin üslubuna da değinmek yerinde olacaktır.

1.3.2. Mekkî ve Medenî Sûrelerdeki Üslup

Vahyin kademe kademe nazil olduğu yirmi üç yıllık dönemin on üç yılı Mekke’de on yılı da Medine’de geçmiştir. Hicret dikkate alınarak Kur’ân’daki sûreler Mekkî ve Medenî olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

İcmâ ile Mekkî kabul edilen sûreler seksen ikidir. Bunlar En’am, A’râf, Yunus, Hûd, İbrahim, Hicr, Nahl, İsrâ, Kehf, Meryem, Tahâ, Enbiya, Hac, Mü’minun, Furkan, Şuara, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokman, Secde, Sebe, Fâtır, Yasîn, Sâffât, Sâd, Zümer, Mümin, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhan, Câsiye, Ahkâf, Kaf, Zâriyât, Tûr, Necm, Kamer, Vâkıa, Mülk, Kalem, Hâkka, Meâric, Müzzemmil, Cin, Müddessir, Kıyamet, İnsan, Mürselat, Nebe, Nâziât, Abese, Tekvîr, İnfitâr, İnşikâk, Burûc, Tarık, ‘Alâ, Gâşiye, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duhâ, İnşirah, Tîn, Alak, Âdiyat, Tekâsür, Asr, Hümeze, Fil, Kureyş, Mâûn, Kevser, Kâfirûn, Leheb.

Medenî kabul edilen yirmi sûre vardır. Bunlar Bakara, Âli İmran, Nisâ, Mâide, Enfal, Tevbe, Nûr, Ahzâb, Muhammed, Fetih, Hucurât, Hadid, Mücadele, Haşr, Mümtehine, Cuma, Munâfikûn, Talak, Tahrîm, Nasr’dır.⁷²

⁷² Cumhur Demirel, *Kur’ân’ın Özel Tarihine Işık Tutan Bir İlim: Mekkî – Medenî*, <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=30634>, Erişim Tarihi 11.04.2022

İslam uleması, Mekkî ve Medenî sûrelerin şekil ve muhteva bakımından kendine has özelliklerini incelemişler ve bu bağlamda pek çok eşsiz özellikten bahsetmişlerdir. Bu nedenle, Mekke'de inen âyetlerin kısa, veciz, çarpıcı ve şiirsel bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Mekke dönemi âyetleri çok kısadır. Bunun temel nedenlerinden biri Mekke döneminde var olan çok güçlü psikolojik provakasyondur. Dolayısıyla bu âyetler bir volkan patlaması etkisine sahiptir. Bu özellik, vicdanı harekete geçiren etkenlerden biridir. Mekke döneminde, seciler ve tekrarlar olmazsa olmaz bir özellik gibi durmaktadır. Sözlü dil kalıplarında nazil olan bir kitapta bu doğal bir durumdur. Öncelikle bir hitap olduğunu dikkate almadan Kur'ân'ı inceleyen oryantalistler, tekrarların gereksiz olduğunu vurgularlar ve sıkıcı olduğunu söylerler. Ancak ahlak bilimciler, bir kişinin davranışını değiştirebilmesi için elde etmeyi hedeflediği davranışı tekrarlaması gerektiğini vurgular.⁷³ On beş sûrede otuz üç kez geçen “*Kellâ*” (Hayır!) kelimesini muhtevî âyetler Mekke dönemine aittir. Secde emrini içeren âyetler de Mekke dönemine aittir.⁷⁴ Bakara ve Âl-i İmran sûreleri dışında, huruf-i mukatta'a olan bütün sûreler Mekke'de nazil olmuştur. Yemin edatlarını içeren âyetler ve “*Yâ Beni Âdeme*” (Ey Âdemoğlu!) nidasını içeren âyetler de Mekke döneminde nazil olmuştur.

Mekkî hitapların içerik özelliklerine gelince özellikle tevhid ilkelerine, şirkin batıl oluşuna vurgu yapılmaktadır. Allah müşriklerin her türlü şirk suçlamalarından tenzih edilmekte, hayırseverlik, sadaka, sabır gibi temel ahlaki değerler, ana-babaya, yetimlere, sevdiklerine minnet, iyilik ve erdem vurgulanmaktadır. Ahiret inancı ile ilgili vurguların olduğu mükâfat, ceza, cennet ve cehennem ile ilgili âyetlerin Mekke dönemine ait olduğunu söyleyebiliriz. Kısaca dinin temel ilke ve amaçlarını oluşturan ve tarih-üstü geçerlilik konularını dile getiren âyetler Mekke döneminde nazil olmuştur. Buna ek olarak, geçmiş peygamberler ve kabile kıssaları, Âdem-İblis ve kıssa ağırlıklı âyetler de Mekke döneminde nazil olmuştur.

---

⁷³ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk İlmi İslam Ahlâkı*, Nur Yayınları, Ankara, 1991, s. 15.

⁷⁴ Subhi Salih, *Kur'an İlimleri*, çev. Mehmet Said Şimşek, Hibaş Yayınları, t.y, s. 146.

Buna karşın anlatım/üslup açısından nesri andıran âyetler Medine dönemine aittir. "Ey müminler!" ile başlayan âyetler de Medine dönemine aittir. İçerik bakımından, savaş hükümleri, veraset hukuku, had cezaları, ibadet ve ticaretle ilgili konular, münafıklar, ehli kitap ile özellikle Yahudilerle olan anlaşmazlıklar, fetih, zafer, ganimet, Hz. peygamber ile ilgili özel hükümlerin Medenîdir.⁷⁵

Mekkî ve Medenî sûreleri üslup ve muhteva bakımından değerlendirmek istersek, *el-Kur'ân'ı'l Mecîd* adlı esere göre şöyle diyebiliriz ki: İlk olarak Mekkî sûrelerde yoğun bir şekilde seci ve kafiye'nin ön planda olduğu bir üslup vardır. İkincisi, Allah'a ibadete çağrı, ibadete ve itaate lâayık olduğu gerçeği, kurtuluşa karşı savaş, bu savaşın gerekli olduğu diğer hususlar, inkârcılara karşı sert ifadelerin kullanılması gibi temalar yer almaktadır. Üçüncüsü; Mekke döneminde kullanılan üslup, öncelikle güzel ahlakı, sosyal, manevi ve insani değerlere, günahattan ve çirkin müstehcenlikten kaçınmaya yönelik bir üsluptur. Davet, teşvik, eleştiri ve uyarı tarzı ile yapılmaktadır. Dördüncüsü; ahir zaman ile ilgili kıssalar ve sahneler, melekler ile ilgili yorumlar, kâfirlerin sözleri, İslam ile mücadeleleri, peygamberlere iftiraları vb. konular bu dönemde indirilen sûrelerde sık sık ve şiddetle tekrarlanır. Beşincisi; ana gövde bütünlüğü bu dönemdeki tüm âyet ve sûrelerin özelliğidir. Altıncısı; tartışma, kıssa, anlatım, uyarı, vaat, tehdit, destek sağlama, somutlaştırma, hatırlatma, kıssayı sunma, kalbi sakinleştirme ve güçlendirme, tartışma akışını oluşturan kısımlar arasında bütünlük göze çarpmaktadır. Mekke döneminde inen âyetlerde Kur'ân'ın ana çağrısının iskeletini oluşturan ilkeler son derece güçlü ve benzersiz bir şekilde ele alınmaktadır. Kur'ân'ı üslup ve içerik olarak diğer kitaplardan ayıran özellikler, Mekke'de nazil olan âyetlerde güçlü ve açık bir şekilde görölmektedir. Kur'ân'ın Mekke döneminde nazil olan kısmının bir diğer ayırt edici özelliği, insan ruhunu kulakları ve kalbi titretecek şekilde güçlü ve etkili bir şekilde ifade etmesidir.

---

⁷⁵ Mustafa Ünver, *Tefsîr Usûlünde Mekkî-Medenî İlmi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1998, s. 76-85.

Kur'ân'ın Medine döneminde vahyedilen bölümünde vurgulanan inkâr, istismarcı tavırlar, şüphe uyandırma ve aklı karıştırma girişimleri bu bölümde yer almamaktadır. Kur'ân'da Mekke döneminde kitaplardan ve ilim verilenlerden bahsederken özenli ve yumuşak bir üslupla, temel meselelerde şahitliklerini ararken, peygamberin taraftarı gibi bahsedilmiştir. Bu dönemde Müslümanlardan genellikle sabırlı olmaları istenir, kalpleri kuvvetlenir, güvenleri aşılanır. Kâfirlerin olumsuz tutumlarını görmezden gelmeleri istenir.⁷⁶

Muhatap (konuşulan) ve muhatıbın (konuşan) üslup üzerindeki etkisi, Medenî sûrelerde basit ve uzun anlatılar için bir tercih olarak kendini göstermektedir. Ahkâm âyetlerinin geniş yer kaplaması ve muhataplarının çoğunlukla İslam'ı özümsemiş kişiler olması doğal olarak üsluba da yansımış ve anlatım edebi dilden ziyade hukuk diline daha uygun, kolay anlaşılır bir anlatıma dönüştürülmüştür. Kısa ifadeler ve kesik cümleler yerine daha uzun ve daha ayrıntılı ifadeler kullanılmıştır. Medenî âyetlerde Mekke'de vahyedilen dinî hakikatlerin ayrıntıları işlenmekte ve Mekke'de belirtilen ana ilkeler pekiştirilmektedir.⁷⁷

Medenî sûrelerdeki içerik ve üslup özellikleri şu şekildedir: Yahudilerin ve Hristiyanların durumundan bahseder. Zira Medine döneminde Müslümanlar ile kitap ehli arasındaki ilişki büyük ölçüde güçlenmiş ve Yahudilerin Müslümanlara karşı olumsuz tutumları bu dönemde kendini göstermiştir. Şeriatle ilgili hükümlerin vaz edilmesi ve uygulanması ile ilgili ilkeleri içerir. İbadetler, ticari ilişkiler ve topluluk ilişkilerinden bahsedilir. Çünkü bu dönemde muhatapların çoğu İslam'ı kabul etmiş kişilerdi. Verilmek istenen mesajlar uzun âyetlerle ifade edilir. Medenî âyetler ve sûrelerde daha çok toplumsal yapı ile ilgili konular ele alınsa da, Mekkî Kur'ân'ın da bu konuları çekirdek bir formda içerdiğini söylemek mübalağa olmaz. Medenî sûrelerin içeriğini oluşturan temalar belâğat ve fesahata Mekkî sûrelere göre

---

⁷⁶ İzzet Derveze, *Kur'ânü'l-Mecid*, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997, s. 106-108.

⁷⁷ Kâsımî, *Tefsir İlminin Meseleleri*, çev. Sezai Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 141.

daha az elverişli olduğundan bu sûrelerin üslubu daha basittir; sembolik ifadeler, mecazlar daha az yer ayrılmıştır.⁷⁸

Medine döneminde nazil olan kısmında seci ve kafiyeyle ifadelere ender rastlanır. Âyetler genellikle çok uzundur. Bu dönemden aktarılan geçmiş toplumlarla ilgili çok az kıssa, ahiret sahneleri, tanrı ve melek tasvirleri ve tartışmaya açık bölümler vardır. Bunlardan bahsedilse dahi genellikle sade bir hatırlatma şeklindedir. Medine döneminde nazil olan âyetlerde kölelik; ahlaki, sosyal, hukuk sistemleri ve gerçek hayata ilişkin ilkeler, kanuni bir üslupla ve ağır bir dille anlatılır. Bu sûrelerde cihadın yükümlülükleri, cihatla ilgili gelişmeler ve cihat ortamı anlatılmaktadır. Geçmiş dönemlerin bazı eski gelenekleri ortadan kaldırılırken, diğerleri düzeltilip saflaştırıldıktan sonra geçerliliğini korumaya devam edebilmektedir. Ahlaki ve sosyal ilerleme için yeni gelenekler oluşturulmaktadır. Münafıklık ve münafıklar ve bu dönemde inen âyet ve sûrelerde kendini hissettirmektedir.

Yahudiler söz konusu olduğunda sert bir ton kullanılır. Dine çağrıldıklarında eleştirilirler, konumları gösterilir, sert bir dille tehdit edilirler. Atalarının Hz. Musa'ya karşı olumsuz tavırları tablolar halinde onların olumsuz tutumlarını ve durumlarını açıklamak için kullanılır. Keza bu dönemde nüzul olan vahiyde hukuki, sosyal, ahlaki ve ailevi konularda şer'î hükümler ve bu konulara ilişkin kanuni cevaplar gündeme getirilmiştir. Bu durumun Medine döneminin nesnel koşullarına dayalı olarak nazil olduğu açıktır.⁷⁹

Özetle söyleyecek olursak; Mekkî sûrelerde kişisel ahlaki konulara sosyal sorunlardan daha fazla yer verilir. Mekke toplumunda kabilevî, materyalist ve hazcı ahlak ve hayat anlayışları hâkim olduğundan, bu dönemde nazil olan vahiy, merhamet ve feragat duygularını beslemek için insan eşitliği ve temel haklarda geniş bir alan açmıştır. Büyük ölçüde diyalektik olan Mekkî

⁷⁸ Demirel, *Kur'ân'ın Özel Tarihine Işık Tutan Bir İlim: Mekkî-Medenî*, <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=30634>, Erişim Tarihi 11.04.2022

⁷⁹ Derveze, *Kur'anü'l-Mecid*, (çev. Vahdettin İnce, Mehmet Baydaş) Ekin Yayınları, İstanbul, 1997, s. 108.

âyetlerin üslubunun, müşriklerin artan olumsuz tutumlarıyla aynı zamanda giderek sertleştiği görülmektedir. Dinin asıl gayesi (makâsıdü's-şerîa) olarak bilinen dinin, canın, fikrin, malın ve aklın korunmasına ilişkin temel hükümler, bütün dinlerin ortak gayesi olarak görülmektedir.⁸⁰

---

⁸⁰ Mekki ve Medeni sureler ile ilgili daha detaylı bilgi için Bkz. Murat Sülün, *Kur'ân Kılavuzu, Mutlak Gerçeğin Sesi*, (2. Baskı), Ensar Neşriyat, İstanbul 2013; Mehdi Bâzergan, *Kur'ân'ın Nüzûl Süreci*, (çev. Yasin Demirkıran, Mela Muhammed Feyzullah), Fecr Yayınları, Ankara 1998; Mesut Okumuş, *Kur'ân'ın Kronolojik Okunuşu*, Araştırma Yayınları, Ankara 2009; Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Tahlili*, (1. Baskı), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015; Zehebî, Muhammed Hüseyin, *el-Vahy ve'l-Kur'ân-ü'l-Kerîm*, (1. Baskı), Mektebetü Vehbe, Kâhire, 1986.

2. BÖLÜM

A'RÂF SURESİ'NİN GENEL ANALİZİ

2.1. Nüzul Ortamı ve Sûre'nin Konusu

A'râf Sûresi, toplam 206 âyet ile Mekke döneminde nâzil olan en uzun ikinci sûredir. İlk tertipler, sureyi Sâd ve Cin sûresi arasına yerleştirir. Hz. Osman sıralamasında 39, İbn Abbas sıralamasında 37, İmam Cafer sıralamasında ise 38. sıradadır. Sûrenin Mekkî olduğuna dair bir ittifak vardır. Sadece 163-170. âyetlerinin İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Ata, Katade ve Cabir'e göre Medine'de nazil olmuştur. Mukâtil'e göre, 163-171. âyetler Medenîdir.⁸¹

Nüzul ortamındaki toplum, yazıdan ziyade sözün ve sözlü geleneğin hüküm sürdüğü bir toplum idi.⁸² Hayatı doğrudan etkileyen hitabı anlamak için ne söylediği değil ne söylemek istediğini bilmek gerekir. Bu da ancak nüzul ortamının bilgisi elde edilerek sağlanabilir.

Sûrenin ana teması, Hz. Peygamber'in (sav) davetine kulak asmayan ve inkârda inatçı davranan muhataplardır. Bunun için Mekkelilere sürekli olarak ilahî daveti kabul etme çağrısı yapılmasının yanı sıra, Mekkelilerin yanlış tutumunun da bir sonucu olarak onların tahkir ve tezyif edici söylemlerinin dikkate alınmaması salık verilmiştir. Önceki kavimlerin, peygamberlerini sert bir şekilde karşılamaları anlatılarak dikkatler bu konuya çekilmiştir.

Sûrenin sonuç kısmında, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ileride ilişki kuracağı kişiler için hitaplar bulunmaktadır. Bu, yaklaşan hicretin bir habercisi durumundadır. Vahiy Mekke dönemindeki gibi sadece kendi insanlarıyla sınırlı kalmayacak, tüm insanlığa yayılacaktır. Yahudiler söz konusu olduğunda, onların peygamberlik sistemine karşı ikiyüzlü tutumlarının sonuçlarına dikkat çekilmektedir. Kelimenin tam anlamıyla Musa'ya

---

⁸¹ Mukâtil Bin Süleyman, Ebu'l-Hasen, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, (thk. Abdullah Mahmûd Şahhâte), Tarihu'l-Arabî, Lübnan, 1423/2002, C. 2, s. 27; İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr Fi İlmi't-Tefsîr*, C. 3, s. 165.

⁸² İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübra*, 1985, Beyrut, C. 2, s. 622.

inandıklarını söylemelerine rağmen sahte ilaha tapındılar, O'nun öğretilerine karşı çıktılar ve itaatten kaçındılar. Bütün bu tavırlarından dolayı kaba ve katı olmakla itham edildiler. Sûrenin sonunda Hz. Peygamber (sav) ve ümmetine İslam'ı aklı-selim ve hikmetli bir şekilde yayma görevlerini yerine getirmeleri için talimat verilmiştir. Ayrıca hedefe zarar verecek duyguların etkisi altında yanlış adımlar atılmaması tavsiye edilmektedir.⁸³

Önceki peygamberler ve kavimleri üzerinden iman, tevhid ve ahirete iman esasları üzerinde durulmakta ve müşriklerin batıl inançları ile vahye karşı inat ve hor görmeleri tenkit edilmektedir. Ayrıca ilk yaratılış ve sonraki gelişime değinilen bölümlerde, insanın iç ve dış yapısı ve işlevi üzerinde durularak, insanlara eğilimlerini daha iyi kullanmanın yolları öğretilmektedir.

Sûrenin son bölümü, şirkin anlamsızlığını ve yararsızlığını bir kez daha gözler önüne sermektedir. Kıyametin ne zaman geleceğini Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğine dikkat çekilmiştir. Bu bilgi Hz. Peygamber'e bile verilmemiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in işi gaybın sırlarını açıklamak değil, Allah'ın indirdiğini tebliğ etmektir. Çünkü o sadece bir öncü ve bir uyarıcıdır. Gerçek dost, bu kitabı indiren ve yol gösteren Allah'tır. O, bütün iyilerin dostu ve koruyucusudur. “Affetmeye sınırsız sarılın, iyilik dileyin, anlayışsız kimselerden uzak durun” tavsiyeleri ile kurtuluşun mümkün olduğu vurgulanmaktadır. Din ile ilgili vahiylerle uymanın önemi, Kur’ân’ı okurken Kur’ân’ı dinlemenin gerekliliği, Allah'a dua etmenin üslubu ve şekli son ayetlerde açıkça ifade edilmiştir. Sure, vahye uymanın nihai amacının Allah'ı hakkıyla tanımak ve O'na kulluk etmek olduğunu bildiren şu ayetle sona ermektedir: “*Rabbinin katında bulunanlar bile O'na kulluk etmek hususunda kibre kapılmazlar, O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler.*”⁸⁴

---

⁸³ Ebu'l-A'lâ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muahmmmed Han Kayani ve öte, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, C. 2, s. 9.

⁸⁴ Emin Işık, *A'râf Suresi*, DİA, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, C. 3, s. 261.

2.2. A'râf Sûresi'nin Tahlili

Gerek muhteva gerekse hacim bakımından geniş bir sûre olan A'râf Sûresi'ni tüm yönleri ile ele almak bu tezin sınırlarını aşacağından biz burada sûrede ağırlıklı olarak gördüğümüz ve tespit edebildiğimiz üslup ve kavramlar üzerine duracağız. Üslup noktasında diyalog, kıssa ve teşbih/temsil üsluplarına yer vereceğiz. Lafız açısından ise nübüvvet-nüzul ortamı ve ahiret-gayb ile ilgili kavramlar olmak üzere ikili bir tasnifi kullanacağız. Nüzul ortamı ile ilgili sırayla İnzal, Kitab, Harac, Mescid, Fahşa ve Kaylule kavramlarını ele alırken, Ahiretle ve Gayb ile İlgili A'râf, Mizan, İblis/Şeytan, Kalû Belâ, Hicab ve Huruf-i Mukatta'a lafızlarını ele alacağız.

2.3. Üsluba Dair Tahlil

Birinci bölümde üslup çeşitleri olarak ilmi, edebi, hatabi, diyalog, kıssa ve temsil/teşbih üsluplarına değinmiştik. İkinci bölümde ise sûre içinde tespit edebildiğimiz diyalog, kıssa ve teşbih/temsil üsluplarına yer vereceğiz.

2.3.1. Diyalog Üslubu

Yunanca “dia” (yoluyla, sayesinde) ve “logos” (sözcük, anlam) sözcüklerinden oluşan bu kelime temelde konuşma ve iki kişinin karşılıklı konuşmasını ifade eder. Diyalog yoluyla çizilen sahneler metne canlılık ve hareketlilik kazandırır. Kur'ân, diyalog yoluyla anlatıma sıkça başvurmuştur. Yanlış anlaşılmaya mahal vermemek adına buradaki diyalog ile kastımızın Allah ile Hz. Peygamber ve muhataplar arasındaki bir diyalog olmadığını belirtmek isteriz. Vahyin gerçekleşmesi ile ilgili Kur'ân'ın tavrı nettir. Şûra Suresi 42/51. ayette şöyle buyrulmaktadır: “Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Çalışma konumuz açısından diyalog ile kastımız A'râf Suresi'nde peygamberler ve

kavimleri, hakkı kabul edenlerle bâtil taraftarları, cennet ve cehennem ehli arasında geçen diyaloglardır.⁸⁵

2.3.1.1. Allah ve İblis Arasındaki Diyalog

Genel olarak diyalogu insanların birbirleriyle ilişki içinde birlikte düşündükleri bir konuşma biçimi olarak tanımlayabiliriz. Kur'ân için düşündüğümüzde ise konuşmanın sadece insan için geçerli bir kavram olmadığını görürüz. Allah ve İblis arasındaki diyalog, Sûre'nin 12-18. âyetlerinde geçmektedir:

12. *Allah buyurdu: “Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?” (İblîs), “Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın” dedi.*

13. *Allah, “Öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! Artık sen aşağılıklardansın!” buyurdu.*

14. *İblîs, “Bana insanların yeniden diriltilecekleri güne kadar mühlet ver” dedi.*

15. *Allah, “Haydi, sen mühlet verilenlerdensin” buyurdu.*

16. *İblîs dedi ki: “Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.*

17. *Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın.*

18. *Allah buyurdu: “Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!*

---

⁸⁵ Hasan Çevikoğlu, *Kur'ân'ı Kerim'de Edebi Üslup*, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, 1 (2012/1), s. 86.

Bütününü itibari ile ilk muhatabı ile canlı bir ilişki içerisinde nazil olan Kur'ân'ın özelinde bu sûrede ilk olarak Allah ve İblis arasında cereyan eden karşılıklı konuşmaya şahit olmaktayız. Mahiyetini tam olarak kavrayamadığımız bu karşılıklı konuşma sanki içinde bulunduğumuz şehadet âleminde gerçekleşmektedir. Oysa Allah'ın mekândan münezzeh ulvi bir varlık olduğunu ve İblis'in konumunu göz önüne aldığımızda ortaya ilginç bir tablo çıkmaktadır. Diğer taraftan gayb âleminde vuku bulan karşılıklı bu –tabiri caiz ise- restleşmede İblis, Allah'a cevap verecek cüreti gösterebilmektedir. Cenab-ı Allah'ın da buna müsaade etmesi olayı farklı bir boyuta taşımaktadır. Tüm bu âyetlerin diyalog üslubu ile sunulması verilmek istenen mesajı zihnimize yaklaştırmak bakımından çok etkili bir yöntemdir. Muhtelif sûrelerde geçen bu diyalogların her birinde bağlama göre ufak da olsa farklılıklar görülmektedir. Örneğin; *“Rabbim! Öyleyse insanların yeniden diriltileceği güne kadar bana mühlet ver”* dedi.” (Sa'd 38/79) âyetinde İblis *“Rabbim”* diyerek seslenmekte iken bu sûrede adeta İblis'in kibir ve inadına vurgu için *“İblîs, “Bana insanların yeniden diriltilecekleri güne kadar mühlet ver” dedi.”* şeklinde *“Rabbim”* kaydı olmadan gelmiştir.

Tezimizin başından itibaren ifade ettiğimiz üzere Kur'ân boşluğa inmemiştir. Anlatılan her bir olayın verilen her bir örneğin toplumsal zeminde bir karşılığı olduğunu görebiliriz. Bu diyalogda da İblis'in yerine kibir ve küstahlıkta onu aratmayan Mekke müşriklerini koymak mümkündür. Hz. Peygamber'e ve onun getirdiği tevhid dinine inanmayı gururuna yediremeyen bu zümreye hitaben İblis örneğinde bir mesaj verilmektedir: Bu tutum ve davranışlarınız sizi ancak İblis ile ortak bir zeminde buluşturabilir. Nasıl ki Allah, İblis'in konuşmasına ve küstahlığına müsaade etti. Aynı şekilde sizlere de mühlet verip hemen cezalandırmaması sizi yanlış bir algıya sevk etmesin. Allah'ın halim ismi gereği vermiş olduğu bu süre sizin doğru yolda ve haklı olduğunuzu asla göstermez.

Dolayısıyla burada Allah ile İblis arasındaki karşılıklı diyalog şeklinde sahnelenen durumun hakikî birebir gerçekleşmiş bir olaydan ziyade mezkûr

hakikati beyan sadedinde ortaya konmuş edebî bir anlatım olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir.

2.3.1.2. Allah – Âdem ve Havva Arasındaki Diyalog

19. *(Buyuruldu ki:)* “Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediklerinizden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz.”

20. *Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve “Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı” dedi.*

Muhtelif sûrelerde⁸⁶ farklı şekillerde anlatılan bu kıssa veciz bir şekilde bu iki âyette anlatılmaktadır. Kur’ân gibi sözlü nazil olan bir hitapta bu gibi hazifler doğal karşılanmalıdır. Özellikle muhatap kitlenin zihninde hazır bulunan bilgiler üzerinden örnekler verildiği için anlaşılama gibi bir durum söz konusu değildir.

Yukarıda Allah’a isyan edip kendisine mühlet verilen İblis 17. âyetteki “Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın” iddiasının bir ispatı sadedinde ilk icraatına girişmektedir. Önceki âyetlerdeki “İblis” kavramı yirminci ayetle birlikte yerini “şeytana” bırakmıştır. Allah’ın rahmetinden ve huzur-i ilahîden kovulması ile beraber böyle bir değişikliğe gidilmiştir. Bu da kelime seçimlerinin rastgele olmadığını göstermesi bakımından manidardır. Burada Mekkeli müşriklerin ileri gelen eşrafının kendileri iman etmediği gibi diğer insanları da imandan alıkoyma çabalarına bir gönderme olsa gerektir. İnsanlığın atası üzerinden doğrudan ve dolaylı muhataplara mesajlar verilmektedir. Doğrudan verilen mesaj Kâbe’yi çıplak tavaf etme uygulamasını bir fazilet gibi sahiplenen Mekkelilere bu davranışın yanlışlığını göstermektir. Zira fazilet çıplaklıkta değil özellikle edep yerlerin

---

⁸⁶ Taha 20/115-123; Bakara 2/35-39

örtünmesinde aranmalıdır. Âyette de Âdem ve eşinin edep yerlerinin açılması şeytanın vermiş olduğu vesvese ve Allah'ın emrine itaatsizlik neticesinde vuku bulmuştur. Dolaylı olarak biz ve tüm insanlığa verilen mesaj ise şeytan insana nereden yaklaşması gerektiğini çok iyi bilmektedir. İnsanın en zayıf noktalarından birinin âyette ifade edildiği gibi ölümsüzlük duygusu olduğu dikkat çekmektedir.⁸⁷

2.3.1.3. Peygamberler ve Kavimleri Arasındaki Diyalog

Sûre'nin 59-171. âyetleri arasında (93-103. âyetler arasını istisna edersek) altı peygamberin kıssası anlatılmaktadır. Bunlar sırasıyla Nûh, Hûd, Salih, Lût, Şuayb ve Musa Peygamberlerdir. Aralarında en detaylı anlatılan kıssa Musa (a.s.)'ın kıssasıdır. (103-171. âyetler)

59-93. âyetlerde anlatılan beş peygamberin kavimleriyle aralarında geçen diyaloglardaki benzerlikler dikkat çekmektedir. Lût (a.s.)'ı dışarıda tutacak olursak bu Peygamberlerin kavimlerine ilk etapta aynı ifadeler ile tevhid üzerinde durduklarını görmekteyiz: *“Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur.”*⁸⁸

Dikkat çeken bir diğer husus da Lût (a.s.) hariç diğer peygamberlerin karşısına “mele” denilen bir topluluğun çıkmasıdır. Tehditkâr sözlerle peygamberleri yıldırmaya çalışan bu gruplar ile aralarında geçen diyaloglar Kur'ân üslubu hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu guruplar Hz. Nûh ve Hz. Hûd (a.s.)'da olduğu gibi peygamberlerini ya sefahet ve delilik ile itham etmişler ya da Şuayb (a.s.)'da olduğu gibi sürgünle tehdit etmişlerdir. Yalnız hepsinin ortak noktası Mekke'de Hz. Peygamberin karşısında duran Mekke eşrafının Hz. Peygamber'e ve inananlara gösterdikleri tavra benzer tavırlar gösterdikleridir. Önce alay, sonra inkâr ve nihâyetinde tehdit ile sonuçlanan bu süreçlerin anlatılması Hz. Peygamber (a.s.) için bir direnç kaynağı ve bir motivasyon aracı olması bakımından önemlidir. Bu sayede

⁸⁷ İlgili âyetler için Bkz. A'râf 7/20, 26, 27, 28, 31

⁸⁸ A'râf 7/59, 65, 73, 85

benzer zorluklar ile karşılaşan ilk kişinin kendisi olmadığına şahit olmaktadır. Diğer taraftan da Mekke'deki inkârcı kesime de "kızım sana söylüyorum gelinim sen anla" kabilinden gözdağı verildiğini söylemek mümkündür.⁸⁹

2.3.1.4. Cennet-Cehennem ve A'râf Ehli Arasındaki Diyalog

44. *Cennet ehli cehennem ehline, "Biz rabbimizin bize vaad ettiğini gerçek bulduk; siz de rabbinizin size vaad ettiğini gerçek buldunuz mu?" diye seslenir. "Evet!" derler. Ve aralarından bir duyurucu, "Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olsun!" diye bağırır.*

45. *Onlar, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğip bükmek isteyenlerdir; onlar âhireti de inkâr edenlerdir.*

46. *İki taraf arasında bir perde ve A'râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır ki bunlar, henüz cennete girmedikleri halde (girmeyi) uman cennet ehline, "Selâm size!" diye seslenirler.*

47. *Gözleri cehennem ehli tarafına döndürülünce de, "Ey rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu ile beraber bulundurma!" derler.*

48. *A'râf ehli, simalarından tanıdıkları birtakım adamlara seslenerek derler ki: "Ne topladığınız güç ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size bir yarar sağladı.*

49. *Allah'ın, kendilerini hiçbir rahmete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı?" (Cennet ehline de şöyle derler:) "Girin cennete; artık size korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz."*

50. *Cehennem ehli cennet ehline, "Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin!" diye seslenirler. Onlar da, "Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır" derler.*

İlgili âyetlerde, inkâr ve isyanda ısrar edenlerin "cehennem ehli", müminlerin ise "cennet ehli" olduğu, her iki grubun da ahirette buna göre

---

⁸⁹ A'râf 7/64, 72, 78, 84, 91, 92, 97, 98

karşılıklarını alacakları söylenmekte, akabinde 44-50. âyetlerde nasıl vuku bulduğunu ve içeriğini bilemediğimiz karşılıklı bir iletişim canlı bir tablo olarak gözler önüne serilmektedir. Dikkat çekici nokta diyaloglarda sürekli “nâdâ” (seslendi) şeklinde mazi/geçmiş zaman sığası kullanılmaktadır. Bu da ahiret konusunda inkâra varacak şekilde ciddi şüpheler taşıyan muhataplara kıyamet sonrası yaşanacak hadiseleri olmuş bitmiş olaylar gibi aktarmaktadır:

Cennet ve cehennem yeri, aralarındaki mesafe, cennet ve cehennem ehlinin seslerini birbirlerine nasıl ulaştırdıkları, cennet ile cehennem arasındaki "hıcâb" ve "a'râf"ın mahiyeti hakkında pek çok görüş serdedilmiştir.⁹⁰ Ancak metnin verdiği bilgilerle yetinmek, bunların doğru olduğuna inanmak, hakikatini ve mahiyetini Allah'ın ilmine bağlamak en uygun tavidir. Müminler için önemli olan âhiretin gerçek olması, herkesin mutlaka, kesin ve adil yargılanması, iyilerin cennette, kötülerin ise cehennemde cezalandırılması noktasında şüphesinin olmamasıdır. A'râf ve mahiyeti ile ilgili detaylı açıklama elfaz bölümünde verileceğinden şimdilik bu kadar açıklama ile iktifa etmekteyiz.

2.3.1.5. Allah ve Ruhlar Arasındaki Diyalog

172. *Rabbin Âdemoğulları'ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? “Elbette öyle! Tanıklık ederiz” dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz;*

173. *Yâhut “Önce atalarımız Allah'a ortak koştu. Biz de nihayet onların ardından gelen bir nesiliz. Şimdi bâtıla saplanıp kalanların yaptıkları yüzünden bizi helâk mi edeceksin!” demeye kalkışmayasınız.*

Tefsir kaynaklarında bu âyetlere iki farklı anlam verilmiştir: Çok kere tekrarlanan rivayete göre Allah teâlâ yaratmadan önce bu dünyaya gelecek olan herkesin ruhlarını manevi âlemde bir araya getirmiştir. Şehadet ve onun

---

⁹⁰ İbnu'l Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, C. 3, s. 204-206.

rableri olduğunu tasdik etmelerini istemiş onlar da tasdik etmişler ve böylece O'nunla bu dünyaya gelecek olan bütün kulları arasında bir ahit yapılmıştır. Onları da bu ahde veya vaade şahid kılarak putperestliğin kendileri tarafından uydurulduğunu göstermiştir.⁹¹

Diğer bir yaklaşıma göre burada bahsedilen sözleşme mecâzîdir ve bu olay dünya yaratılmadan önce değil, her insanın kendi bedeninin yaratılması sırasında gerçekleşir. Bir görüşe göre yavrunun babanın belinden yaratılması sırasında, bir başka görüşe göre ise anne rahmine yerleşme ve organik oluşumunu tamamlama sürecinde Yüce Allah, tanıma, anlama ve dolayısıyla inanma yeteneği bahşeder. Bu durumda Allah, herkesi iman edecek manevî ve aklî donanım ile donatır, içte ve dışta varlığına ve birliğine rehberlik edecek pek çok deliller yaratır ve insanlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorar gibi olur. İnsanoğlu da lisan-ı hal ile "evet" der. İnsan doğasındaki inanma yeteneği, bu kutsal metinlerde temsili bir dilde anlatılmaktadır.⁹²

Aslında başka âyetlerde de benzer ifadeler vardır: "*Dahası O, duman halinde olan semaya iradesini yöneltti; ardından ona ve arza, "İsteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!" buyurdu. "İsteyerek geldik" dediler.*" (Fussilet 41/11) Bu âyette benzer dil ve üslubu görmekteyiz.

Bütün bu bilgiler ışığında, her fırsatta "*vecedna âbâena*" (atalarımızı/babalarımızı böyle bulduk) sözünü bir mazeret olarak kullanan doğrudan muhataplara verilen mesaj dikkat çekicidir. Diyalog noktasında âyetlerin ilgili kısmı "*Ben sizin rabbiniz değil miyim? "Elbette öyle! Tanıklık ederiz" dediler.*" bölümüdür. Allah'ın sorusuna karşılık veren zürriyetler tam da Mekkeli müşriklere tekabül etmektedir. Yani Allah teâlâ bu âyetlerde atalar düşüncesini biraz daha geriye götürmekte ve her insanın yaratılış itibari ile tevhid inancı üzerine olduğunu vurgulamaktadır. Bir anlamda sürekli

---

⁹¹ Hayreddin Karaman ve öte. *Kur'an Yolu Tefsiri*, Ankara, 2020, C. 2 s. 623-652.

⁹² Hayreddin Karaman ve öte. *Kur'an Yolu Tefsiri* C. 2, s. 623-652.

atalarınızın arkasına sığınan bu insanlara Hz. Âdem ve nesilleri üzerinden diyalog merkezli temsili bir tablo çizilmektedir.⁹³

2.3.1.6. Kul (De ki) Üslubu

Kur'ân-ı Kerim'in sözlü dilin kalıpları içerisinde olduğunu gösteren en temel özelliklerinden biri "kul" emri ile başlayan âyetlerdir. Peygamber ve rasûl kelimelerinin anlamları üzerinde düşünecek olursak bu üslubun ne kadar yerinde olduğunu görürüz. Bir elçinin aldığı emir ve talimatları eksiksiz bir şekilde tebliğ etmesi gibi peygamberler de bu noktada "kul" emri ile asıl söz sahibinin kendileri olmadığını itiraf etmektedirler. Kimi sûreler doğrudan bu emirle başlamaktadır. Cin, Kâfirun, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri literâtürde "kalâkîl"⁹⁴ olarak isimlendirilmektedir. A'râf Sûresi'nde ise 9 âyette toplam 11 kez "Kul" ifadesi kullanılmaktadır:

28. De ki: "Allah kötülüğü emretmez. Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"

29. De ki: "Rabbim adaleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O'na çevirin, kendisine içten bir inanç ve bağlılıkla O'na yalvarın! İlkin sizi yarattığı gibi (yine O'na) döneceksiniz."

32. De ki: "Allah'ın kulları için yarattığı süsü, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı?" De ki: "Onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır." İşte anlayan bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.

33. De ki: "Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedığı bir şeyi Allah'a ortak

⁹³ Zemahşeri, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf An Hakâ'ik-ı Ğavâmizî 'l-Tenzîl ve Uyûni 'l-Akâvîl Fî Vücûhi't-Te'vîl*, (nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1995, C. 2, s. 103.

⁹⁴ Celaledin Devvânî'nin (ö. 908/1502) bu sûrelerin izahını içeren bir kitabı vardır. Bazı kaynaklarda "Mekûlat" olarak geçmektedir. Kâfirun, İhlâs, Felak ve Nas Sureleri, "Dört Kul" olarak da bilinir. Bkz. Hikmet Koçyiğit, *Ortak Sûre İsimleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 21, Sayı: 2, 2012, s. 52.

koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmuştur.”

158. *De ki: “Ey insanlar! Gerçekten ben göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın hepinize gönderdiği elçisiyim. O’ndan başka tanrı yoktur. O hayat verir ve öldürür. Öyleyse Allah’a ve ümmî peygamber olan resulüne -ki o Allah’a ve O’nun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.”*

187. *“Ne zaman gelip çatacak?” diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: “Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah’tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!” Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”*

188. *De ki: “Ben kendim için, Allah’ın dilediği dışında ne bir fayda elde edebilirim ne de zarardan kurtulabilirim. Eğer gaybı biliyor olsaydım elbette bundan çok faydalanırdım, başıma kötülük de gelmezdi. Ben yalnızca inanan bir toplum için uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”*

195. *De ki: “Haydi ortak olarak gördüğünüz o varlıkları çağırın, sonra bana karşı planınızı kurun, göz açtırmayın bana!”*

203. *De ki: “Ben sadece rabbimden bana vahyedilene uyarım. İşte bu Kur’ân, rabbinizden gelen kanıtlardır, inanan bir topluluk için hidayettir, rahmettir.*

A'râf Sûresi'ndeki tüm “kul” hitapları Hz. Muhammed’e yönelik gelmiştir. 28 ve 29. âyetlerde ise Allah’a yönelik itham ve iftiralara yönelik bir cevap sadedinde “kul” hitabı kullanılmıştır. Buradaki "kul" tabirinin, müşriklerin suçlamalarına gerekli cevapları vererek müşriklerin iddialarına iptal etmek anlamına geldiğini söyleyebiliriz. 32 ve 33. âyetle görüldüğü üzere soruyu soran da cevaplayan da Allah’tır. Kur’ân’a has bu üslup tarzı, muhatabı akıl yürütmeye zorlamakta ve sonucunda onlara inkâr edemeyecekleri deliller üzerinde cevaplar sunmaktadır.

Hiz. Peygamber'e önce soru sorması emredilmekte sonra da bu soruya cevapları Allah adına verilmektedir. “*Kul*” lafzının bir diğerk hikmeti de budur. Yani peygamber sadece bir elçi ve tüm bu söylediklerini Allah'ın ismi ve izniyle O'nun adına ve O'nun adıyla sizlere tebliğ etmektedir. Kendi hevasına göre konuşmadığının ve vahiy namına okuduğı her âyetin Allah kelamı olduğunu belleklere kazırmaktadır. Sûrede sıklıkla kullanılmasıının bir hikmeti de vahyin mevsukiyetiyle ilgili ileri geri konuşan müşriklere hitaben ve zımnen bir cevap niteliğı taşıdığı söylenebilir.

“*Kul*” hitabını 158. âyette “*De ki: “Ey insanlar! Gerçekten ben göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın hepinize gönderdiği elçisiyim. O'ndan başka tanrı yoktur. O hayat verir ve öldürür.”* Buradaki ifade Mekke halkına hitaben bir ilan, bir bildiri ve duyuru niteliğindedir.

195. âyetteki ifade ise “*De ki: “Haydi ortak olarak gördüğünüz o varlıkları çağırın, sonra bana karşı planınızı kurun, göz açtırmayın bana!”* “tehaddi/meysdan okuma” anlamındadır.

187-188. âyetlerde ise Nebi'ye güç ve yetkisinin üzerinde bir soru yöneltilmektedir: “*Ne zaman gelip çatacak?” diye sana kıyamet saatini sorarlar.*” Âyette iki defa geçen “*kul*” hitabı manen “*ecib/cevap ver*” anlamındadır. Kıyamet anını alaycı bir şekilde sorsalar da gerekli cevaplar peygamberler aracılığıyla verilecektir.

203. âyette Hiz. Peygamberi kamuoyu önünde rencide etmeye çalışan müşriklerin vahyin mevsukiyeti ile ilgili ileri geri konuşup Kur'ân'ı sanki Hiz. Peygamberin sözüymüş gibi lanse etmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Aslında tek başına “*kul*” hitabı bile onların bu asılsız iddialarına cevap olarak kâfidir. Sonuç olarak “*kul*” lafzı ile yapılan hitap Kur'ân'ın ayırt edici üsluplarından biridir. Tebliğ ve elçilik vasfını en iyi şekilde vurgulamaktadır. Bu hitapla bir taraftan vahyin kaynağının beşer üstü ve ilahî kaynaklı oluşu bir taraftan da Hiz. Peygamber'in tebliğ görevini eksiksiz yerine getirmesi, beşer oluşu ve Allah karşısındaki teslimiyeti zımnen âyetin özüne işlenmektedir.⁹⁵

---

⁹⁵ Kehf 18/110; Fussilet 41/6

2.3.1.7. Nida Üslubu

26. *Ey Âdemoğulları! Size mahrem yerlerinizi örtecek giysi, süsleneceğiniz elbise yarattık. Takvâ elbisesi, işte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın âyetlerindendir. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar.*

27. *Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne babanızı ayıp yerlerini birbirine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların yoldaşları yaptık.*

31. *Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyeğin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.*

35. *Ey Âdemoğulları! İçinizden âyetlerimi size anlatacak peygamberler gelir de (onları dinleyerek) kim kötülükten sakınıp kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.*

Arap dilinde çok sayıda nidâ edatı bulunmaktadır. Bunların bir kısmı yakın varlığa, diğer bir kısmı ise uzak varlığa işaret etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de "Yâ"dan başka nidâ edatı kullanılmamıştır. "Yâ" edatı en çok kullanılan nidâ edatı olup, nidâ edatlarının da aslıdır.⁹⁶

"Yâ" harfinin "Rab" kelimesiyle birlikte kullanılması, Kur'ân'da bir yer dışında, pek vaki değildir. Üslup açısından bu istisna çok önemlidir. "Peygamberler, 'Rabbim! Onlar inanmayan bir topluluktur!' dediler." (Zuhruf, 43/88) Nida ile ilgili bir diğer üslup özelliği de lafza-i celâl'in Kur'ân'da "Ya Allahu" olarak adlandırılmamasıdır. Bunun yerine "Allahümme" kelimesi kullanılmıştır. Ahmed Bedevi'ye göre bu tercihin sebebi "Allahümme"nin saygı ve heybet dolu olmasıdır.⁹⁷

⁹⁶ M. Akif Özdoğan, *Arap Dilinde Münâdâ ve İşlevleri*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26 (2015), s. 5-6.

⁹⁷ Divlekçi, *Anlam-Üslup İlişkisi Bağlamında Kur'ân'ın Üslup Analizi (Fatıha Sûresi Örnekleme)*, s. 331.

Medenî Sûrelerde bu hitabın (*Ey Âdemoğulları*) karşılığı “*Yâ Benî İsrâile*” formudur.⁹⁸ Hicretten Önce nazil olan 86 sûrenin hiç birinde, ‘*Ey İsrail oğulları!*’ şeklinde bir hitaba rastlamıyoruz. Bu âyetlerdeki sesleniş, sürekli “*Ey Âdemoğulları*” ya da “*Ey insanlar!*” şeklindedir.⁹⁹ Yahudilere hitap ederken “*Ey Yakup oğulları!*” diye atalarına vurgu yapılırken burada 26, 27, 31 ve 35. âyetlerde Âdem kıssasında anlatılanlara istinaden “*Ey Âdemoğulları!*” şeklinde kökenlerine dikkat çekilmektedir.

2.3.1.8 Soru-Cevap Üslubu

187. “*Ne zaman gelip çatacak?*” diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: “*Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah’tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!*” Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: “*Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.*”

“*Yeselûneke*” ile başlayan ayeti kerimelerden hareketle Kur’ân’ın mesaj, ilke ve öğütlerini telkin etme noktasında diyalog üslubunu kullandığını söyleyebiliriz. Bu üslup Kur’ân’da hem Mekkî hem Medenî sûrelerde¹⁰⁰ kullanılmaktadır. Bu sûrede ise sadece bir yerde geçmektedir. Bağlamı dikkate aldığımızda bu sorunun, bir talebenin öğretmene samimi bir şekilde öğrenmek maksadı ile yönelttiği bir sorudan farklı olduğunu söylemeliyiz. Gerçekten de öğrenmek maksadı ile yöneltilen soruları da görmekteyiz. Bakara 219’da olduğu gibi: “*Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz.*”

Burada gönderildiği toplumu her fırsatta kıyamet ve hesapla uyarın bir peygambere karşı inkârcı ve alaycı bir yaklaşım görmekteyiz. Asıl amaçları

⁹⁸ Bakara 2/40, 47, 122; Mâide 5/72; Saf 61/6

⁹⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, İrfan Yayınevi, çev: Salih Tuğ, İstanbul, 1991, C.1, s. 462.

¹⁰⁰ Bakara 2/215, 217, 220; Mâide 5/4; A’râf 7/187; Enfâl 8/1; Ahzâb 33/63

“eğer bu kıyamet ve ahiret gerçek ise bir an önce gelsin” diyerek Hz. Peygamber ve getirdiği vahyi itibarsızlaştırmak ve küçük düşürmektir. Sorunun “yeselûneke” şeklinde muzari formunda gelmesi bu sorunun davet boyunca Hz. Peygamber’e tekrar tekrar¹⁰¹ sorulduğunu hatıra getirmektedir.

Burada önemli olan soru soranların kimliği değil, sorunun cevabıdır. Çünkü bu cevap, Hz. Peygamber’in gaybı bilmediğini ve bilemeyeceğini gösteren çok önemli bir duruma açıklık getirmektedir. Bir sonraki âyet de bu durumu teyid etmektedir: “De ki: “Ben kendim için, Allah’ın dilediği dışında ne bir fayda elde edebilirim ne de zarardan kurtulabilirim. Eğer gaybı biliyor olsaydım elbette bundan çok faydalanırdım, başıma kötülük de gelmezdi. Ben yalnızca inanan bir toplum için uyarıcı ve müjdeleyiciyim.” Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta da Kur’ân’ın hayatın kendisi kadar doğal ve spontane bir şekilde nazil olduğu gerçeğidir.

2.3.2. Kıssa Üslubu

Kur’ân kıssalarının anlatıldığı âyetler, Kelam’ın eşsiz üslubunu gösteren âyetlerdir. Kur’ân mektup şeklinde değil, muhatap tarafından kullanılan dilin imkânı dikkate alınarak ve insan anlayışının düzeyine göre işlenerek mesaj şeklinde gelir ve kulağa hitap eder. Hz. Peygamber’in siretiyle paralel okunması gereken kıssaların, yozlaşmış tevhid akidesini geliştirmeyi amaçladığı ve kalbinde sebat ederek ona bu tebliğ yolculuğunda cesaret verdiği ve destek olduğu görülmektedir.

Ayrıca Kur’ân kıssalarını üç aşamada incelemek mümkündür. Birincisi, söz konusu kıssanın kendi tarihi içinde nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği, ikincisi kıssanın iniş ortamında nasıl bilindiği, üçüncüsü ise ilâhî kelâmın bunu nasıl (hangi üslupla) ilettiğidir. Çünkü Allah Teâlâ ilk muhataplarla olan diyalektiği çerçevesinde, o toplumun algısı ve tasavvuruyla konuşmakta ve

---

¹⁰¹ Yunus 10/48; Enbiya 21/38; Neml 27/71; Yasin 36/48

bu sohbette ıslah veya kurtuluş konusu olan soruya ilahî bir perspektiften bakılmaktadır.¹⁰²

Allah ile insanlar arasındaki sözlü iletişimin son halkasını oluşturan Kur'ân'ın muhtevasına baktığımızda, bu iletişimin çok canlı bir şekilde gerçekleştiğini rahatlıkla müşahade edebilmekteyiz. Kur'ân'ın önemli bir kısmını teşkil eden kıssalar, Kur'ân'dan önceki vahiylerin muhatabı olan toplumların, Allah (c.c.) ve peygamberleri ile girdikleri mücadeleleri, onların karşı duruşlarını, bu itirazcı tutumlarının nedenlerini ve nihayet sonuçlarını bizlere haber vermektedir. Aynı şekilde Kur'ân'ın hitap ettiği toplumun da, bu ilahi hitap karşısındaki tutumlarını yine Kur'ân'da, açık bir şekilde görebilmekteyiz. Kur'ân kıssaları birbirine benzemektedirler. Genel düzen aynıdır; bir kavme resul (elçi) gönderilir, mesajını aktarır, elçi inkâr edilir ve mesaja karşı çıkılır; bunun üzerine küfürleri nedeniyle üzerlerine Allah'ın azabı gelir.¹⁰³

Aslında Kur'ân'da kıssaların yer almasının nedenleri arasında tarih boyunca sergilenen genel olarak olumsuz davranışların sonuçlarını insanlara hatırlatarak öğüt vermek olduğu malumdur. Özellikle de ilk muhatap olan toplumdaki olumsuz davranışlar Kur'ân'da anlatıldığı gibi tasvir edilmekte müşriklere kendi kötülüklerini ifşa ederek onları uyarmaktadır.¹⁰⁴ İnsanlar Kur'ân'da sıkça bahsedilen kıssalarla uyarılmaya çalışılır. Bu kıssaların temel amacı, olayları tipik yönleriyle gözlerinin önünde cereyan ediyormuş gibi sunarak insanları ikna etmek ve doğru yola kılavuzluk etmektir.¹⁰⁵ Haddi zatında temelde bir ahlak ve öğüt kitabı olan Kur'ân'da anlam ve amaçtan uzak tarihi verilerin olması abestir. Bu bağlamda kıssaları Kur'ân'ın tüm amaçlarını yerine getiren pasajlar olarak düşünebiliriz. Çünkü gerçekte yaşayan kahramanlar veya kıssalarda anlatılan olaylar aracılığıyla Allah'ın birliği, dinlerin temel birliği, uyarılar, müjdeler, nimetlere şükretme veya

¹⁰² Sevim Gelgeç, *Kur'ânî Üslup Açısından Ahhâb-ı Kehf Kıssası*, Usul İslam Araştırmaları Dergisi 34 (2020), s. 191.

¹⁰³ A'râf 7/60-64, 65-72, 73-78

¹⁰⁴ Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1995, C. 2, s. 1010.

¹⁰⁵ Şevki Saka, *Kur'ân'ı Kerim'in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul, 1991, s. 145.

nankörlük gibi konular gündeme getirilmektedir. Daha özelde Kur'ân'ın diğer bölümlerinde açıklanan gerçekler hatırlatılmaktadır.¹⁰⁶ Fikirler neredeyse kıssa dilinde vücut bulur. Dinleyicinin anlaması kolaydır. Akılda daha iyi yerleşir ve unutulması zordur.¹⁰⁷

Elbette Kur'ân, ilk muhatabın hafızası aracılığıyla konuşur, bu o kıssanın gerçekte olmadığı anlamına gelmez.¹⁰⁸ Kanaatimizce bu kıssalar kendi tarihsel temellerine göre gerçek olsalar da Kur'ân'ın indirildiği topluma birebir aktarılamayabilirler.¹⁰⁹ Çünkü hepimizin bildiği gibi bazı tarihi olaylar nesilden nesile aktarılma sürecinde efsane oluyor. Kur'ân kıssasının toplumun dili ve hafızası göz önünde bulundurularak aktarılması, ardından içerdiği bilgilerin değeri Allah merkezli dil ve Hz. Peygamber'in konumu üzerinden anlaşılmalıdır. Konuşan Allah ve mesaj aynı olduğu için hangi peygamberi çıkarıp yerine Hz. Muhammed'i düşünsük mesaj yine yerine ulaşacaktır. Bu sadece Hz. Peygamber ve iman edenlerle sınırlı bir durum da değildir. Tarihteki Firavun ve Karun gibi figürleri Mekke'nin aristokrat inkârcı eşraf kesimi olarak düşündüğümüzde de durum aynıdır. Kıssaların büyük bölümü Mekkîdir. Dolayısıyla Kur'ân'daki kıssaların Mekke'de

---

¹⁰⁶ Abdullah Emin Çimen, "Kur'ân-ı Kerim'de Helâk Kavramı", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2001, s. VII.

¹⁰⁷ Hüseyin Atay, *Kur'ân'a Göre İman Esasları*, Ankara, 1961, s. 107.

¹⁰⁸ Muhammed Halefullah, "Kur'ân'da Anlatım Sanatı" adlı eserinde Kur'ân'da geçen "esâfiru'l-evvelin" ifadesinin Allah tarafından inkâr edilmediğini savunmuş ve Kur'ân'da mitler olabileceğine inanmıştır. Oysa Kur'ân'da bunun aksi ifadeler yer almaktadır: Kehf 18/13: "Biz sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk." Kasas 28/3: "İman eden bir topluluk için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını gerçek şekliyle sana anlatacağız." Yine Hz. Zekeriya-Meryem'nin kıssasında, "Kurayla Meryem'e hami seçtiklerinde yanlarında değildin, birbirleriyle tartıştıklarında da yanlarında değildin." (3/44) Hz. Yusuf'un kıssasında, "Ne yapacaklarına karar verip tuzak kurduklarında yanlarında değildin." (12/102) buyrulmaktadır. Aynı şekilde Hz. Lût kavmi ile ilgili pek çok ayette de bu insanların yok oluşuna dair bazı izlerin gelecek nesillere ibret olarak varlığını sürdürmesi, bu hikâyelerin hayal ürünü olmadığını göstermektedir. Bkz. Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara, Ankara Okulu, 2013, s. 21.

¹⁰⁹ Diyalogların Kur'ân'daki mahiyeti hakkında İmam Mâturidi, "İbrahim babasına ve kavmine seslendi: 'Siz neye tapıyorsunuz?' (Saffât 37/85) ayeti için şöyle der: "Allah onların söylediklerini aynıyla burada zikretmemiştir. O zaman Hz. İbrahim'e cevap verenin bu dilde (Arapça) cevap vermediği bilinmektedir. Aynı kıssa farklı yerlerde farklı kelimelerle anlatılabilir. Mühim olan manadır. Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971, C. 8, s. 572.

yaygın olarak bilindiği anlaşılmaktadır. Ama mühim olan nasıl bilindiği ve onlara nasıl aktarılacağıdır.

Esas itibarı ile Kur'ân'ın üç temel konu başlığı olduğunu söyleyebiliriz: Tevhid, nübüvvet ve ahiret. Kıssaları nübüvvet başlığı altında okumamız mümkündür. Muhtelif sûre ve âyetlerde peygamberlerin hayat kıssaları, gönderildikleri toplumlar ile münasebetleri, mucizeleri, karşılaştıkları zorluklar anlatılmaktadır. Kur'ân üslubu gereği bu anlatımlar kronolojik ve baştan sona olmaz. Kıssadan hisse alma noktasında kıssaların ilgili noktaları pasajlar halinde sunulur. Bu sûrede de sırasıyla Hz. Âdem, Nûh, Hûd, Salih, Lût, Şuayb ve Hz. Musa'nın kıssalarını ele alacağız.

2.3.2.1 Hz. Âdem-İblis Kıssası

19. *(Buyuruldu ki:) “Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediklerinizden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz.”*

20. *Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve “Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı” dedi.*

21. *Onlara, “Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim” diye de yemin etti.*

22. *Böylece ikisini de ayartmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, “Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?” diye seslendi.*

23. *Dediler ki: “Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!”*

24. *Allah, “Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır” buyurdu;*

25. “Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan diriltilip çıkarılacaksınız” dedi.

Kıssadaki asıl anlam ve amacın daha sağlıklı bir şekilde tespit edilebilmesi için Hz. Peygamber’in siretini ve Mekke-Medine dönemini dikkate almak gerekir. Vahiy, tarih, toplum, zaman ve mekân gibi faktörlerden bağımsız bir boşlukta yer almadığından, Kur’ân’daki her kıssa doğrudan vahyin bağlamıyla ilgili anlamlar içerir.¹¹⁰

Mevdudî’ye göre bu kıssaya şu nedenlerle Kur’ân’da yer verilmiştir: Âdem ile İblis kıssasına yapılan gönderme, yanlış yolda olanları hatalarından sakındırmaktır. Hz. Âdem’e boyun eğmeyi reddeden insanoğlunun baş düşmanı olan İblis’in tuzağına düşüp kendilerinin mutlu olmasını dileyen Peygamberden ayrılmanın büyük bir hata olduğu Kur’ân’ın muhatablarına hatırlatılmaktadır.¹¹¹

Bununla birlikte başka bir nokta da Hz. Âdem ve eşi üzerinden özellikle avret yerlerinin açılması ve çıplaklık üzerinden doğrudan muhataplara verilen mesajlardır. Tarihi verilerden anlaşıldığı üzere o dönemde Kâbe’yi çıplak tavaf etme gibi bir adet söz konusuydu.¹¹² Aynı zamanda birtakım hayvansal gıdaları hac dönemi boyunca kendilerine haram kılarlardı. Tüm bu bilgiler ışığında kıssayı okuduğumuzda verilen mesajlar noktasında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Ey Mekkeliler! Dindarlık adına kendinize birtakım gıdaları haram kılarak haddi aşıyorsunuz. Zira yasak ağaç örneğinde olduğu gibi haram kılma yetkisi sizin elinizde değildir, Allah’a aittir.

Kâbe’yi çıplak tavaf etmeniz de bir meziyet değildir. Çünkü aslolan edep yerlerinin örtülü olmasıdır. Hz. Âdem ve eşi örneğinde olduğu gibi onlar yasağı çiğnedikten sonra bir ceza olarak avret yerleri açılmıştır.

¹¹⁰ Mustafa Öztürk, *Kur’ân Kıssalarının Mahiyeti*, İstanbul, Kuramer Yayınları, 2016, s. 214.

¹¹¹ Ebu’l A’lâ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, C. 3, s. 160.

¹¹² Cevâd Alî, *el-Mufasssal fî Târîhi’l-Arab Kable’l-İslâm*, Dâru’s-Sâkî, 2001, c. 11, s. 359; İbn Habîb, *el-Muhabber*, thk. Ilse Lichtenstadter, Beyrut, Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, ty, s. 181.

Zımmen Hz. Peygamber karşısında kibir ve gururdan kaynaklı inkara şartlanan Mekke müşriklerine zımmen "Ey Mekke Ahalisi! Size peygamber beğendiremiyoruz. Âdem karşısındaki İblisin davranışını değil meleklerin tutumunu örnek alın. Allah ona böyle bir paye vermiş ve sizden de O'na itaat etmenizi istiyorsa bu saatten sonra birtakım maddi ve dünyevi kriterleri üstünlük ölçütü gibi öne sürmeyin" denilmektedir.

Dindarlık adına Kâbe ve çevresinde gerçekleştirdiğiniz nümayiş ve çıplak tavaf âdeti Allah'ın hoşnut olduğu bir davranış değildir. Aksine fazileti, çıplaklıkla değil Allah'ın bir lütuf ve ikramı olan elbise ile edep yerlerinizi örtmekle yakalayabilirsiniz. Asl olan ise Allah'a karşı duyulan takvadr.¹¹³

2.3.2.2. Hz. Nûh Kıssası

Hz. Peygamber'e Kur'an'da sıklıkla hatırlatılan peygamberlerden biri de Nûh (a.s.)'dır. İlgili altı âyete baktığımızda tüm peygamberlerin ortak bir mesajı olduğunu görüyoruz: Tevhid. Şirkten vazgeçemedikleri takdirde gelecek olan azap uyarısı ve bunun üzerine kavimlerin dışlayıcı-suçlayıcı tavırları da kıssalardaki benzer hususlardır.

59. *Andolsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, üzerinize gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."*

60. *Kavminden ileri gelenler, "Biz seni gerçekten apaçık bir sapkınlık içinde görüyoruz!"*

61. *Nûh şöyle cevap verdi: "Ey kavmim! Bende hiçbir sapkınlık yoktur; şu var ki ben âlemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim."*

62. *Size rabbimin vahyetiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan (gelen vahiy ile) biliyorum.*

---

¹¹³ A'râf 7/27, 31, 32; Enfâl 8/35

63. *Günahtan sakınıp da rahmete nâil olasınız diye, içinizden sizleri uyaracak bir adam vasıtasıyla rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaşırdınız mı?”*

64. *Onu yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık; âyetlerimizi asılsız sayanları da suda boğduk! Çünkü onlar gerçeği göremeyen bir kavim idiler.*

Kur’ân’ın beyanlarından anlaşıldığı üzere Hz. Nûh’un kavmi Allah (c.c)’ın varlığını kabul etmekle birlikte, Nûh (a.s.)’ın kişiliğine ve getirdiği mesajın içeriğine tepki göstermişlerdir. Allah’ın varlığına inanan Hz. Nûh’un kavminin, O’nunla çatışmasının konusu başlıca iki noktada toplanmaktadır: **a)** Hz. Nûh’un çağrısının ana fikri Allah’tan başka ilah ve Rab olmadığı gerçeğidir. **b)** Allah’ın, birey ve toplum hayatı üzerindeki düzenleyici otoritesini kabule yanaşmamaları.¹¹⁴

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kur’ân’ın kıssa anlatımında tarih, yer, isimler değişse de mesaj baki kalacak şekilde bir yöntem izlenmektedir. Bu kıssada da Hz. Nûh’u çekip yerine Hz. Muhammed’i koyduğumuzda iğreti durmayacaktır. Bu noktada 63. âyetteki “*sizleri uyaracak bir adam*” kaydı çok manidardır. Çünkü Mekkeli müşriklerin her fırsatta öne sürdüğü bahanelerden biri de Hz. Muhammed’in peygamber olmaya layık olmadığı iddiasıdır. Peygamberin şehrin ileri gelen nüfuzlu biri (Zuhruf 43/31) veyahut da bir melek olması (İsra 17/94-95) yönündeki beklentilerinin ilk olmadığı Hz. Nûh ve kavmi üzerinden anlatılmaktadır. Kıssanın anlatılış amacı tarihi bilgi vermekten ziyade dini-ahlaki öğütler sunmaktır. Tüm peygamberler aynı tevhid zincirinin bir halkası mesabesi olduğundan böyle bir üslubun kullanılması gayet tabiidir. Aynı şekilde Hz. Nûh’un karşısındaki inkârcı grubun yerine Mekkeli müşrik toplumu getirdiğimizde değişen bir şey olmamaktadır. 64. âyet ile birlikte ibreti âlem olarak Hz. Nûh’un kavminin akıbeti bir gözdağı olarak hatırlatılmaktadır.

---

¹¹⁴ A’râf 7/59-64

2.3.2.3. Hz. Hûd Kıssası

Hz. Nûh sonrası dönemlerin önemli toplumlarından biri olan Âd, Kur'ân'da büyük maddi varlık, nüfuz ve otoriteleriyle tanıtılmaktadır.

65. *Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u (gönderdik). O dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?"*

66. *Kavminin inkârcı ileri gelenleri, "Biz seni kesinlikle bir akılsızlık içinde görüyoruz ve gerçekten senin yalancılardan olduğunu düşünüyoruz" dediler.*

67. *"Ey kavmim!" dedi, "Ben akılsız değilim, fakat âlemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim."*

68. *"Size rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben size öğüt veren güvenilir biriyim."*

69. *"Sizi uyarmak için, içinizden bir adam vasıtasıyla rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılıştta sizi onlardan güçlü kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz."*

70. *Dediler ki: "Sen bize tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini (azabı) getir bize!"*

71. *Hûd şöyle cevap verdi: "Üzerinize rabbinizden bir öfke ve bir azap inmektedir. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmedığı, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda mı benimle tartışıyorsunuz? Bekleyin öyleyse! Şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!"*

72. *Onu ve onunla beraber olanları rahmetimizle kurtardık ve âyetlerimizi yalan sayıp da iman etmeyenlerin kökünü kestik.*

İlk olarak bu kıssada Hz. Nûh kıssasında geçmeyen “*kardeşleri*” kaydının olduğunu söylemeliyiz. Bu kaydın Hz. Salih ve Şuayb Peygamberlerde de olduğunu görüyoruz. Bu ifadenin Hz. Peygamber ve muhatapları nezdinde karşılığı Hz. Muhammed’in de o toplumun bir ferdi, içlerinde yetişmiş, kendilerinden biri (Tevbe 9/128) çok yakından tanıdıkları bir arkadaş (Tekvir 81/22) olduğu gerçeğidir.

“*Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi*” ayeti de bize kıssaların tarihi gerçekliği noktasında ipucu vermektedir. Hûd (a.s)’ın kavmine yönelttiği bu söz o dönemin insanların önceki peygamberler ve kavimleri ile ilgili bilgi sahibi olduklarını da göstermektedir.

“*İçinizden bir adam*” ifadesi aynı şekilde bir önceki kıssada olduğu gibi beşer bir peygamberi kabullenmekteki zorluğa farklı toplumlar ama aynı zihniyet üzerinden işaret edilmektedir.

Önceki kıssadan farklı olarak burada inkârcıların “*atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız*” itirazlarına yer verilmektedir. Mekkeli müşriklerin de sürekli ataları ve babaları üzerinden bir algı oluşturmaya çalışmakta idiler. Benzer bir zihniyetin örneği Hz. Hûd ve kavmi üzerinden anlatılmaktadır. Son tahlilde ise bu mazeretin onları azaptan kurtarmaya yetmeyeceği gerçeği ibretlik olarak sunulmaktadır.

Aynı tasavvurun iz düşümü bağlamında bir diğer örnek Âd kavminin “*Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini (azabı) getir bize!*” şeklindeki peygamberlerine meydan okumalarıdır. Benzer talepler Mekkeli muhataplar tarafından da Hz. Peygamber’e farklı bir tarzda yöneltilmiştir: “*Hatırla, bir de şöyle diyorlardı: “Allahım! Eğer bu kitap senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap gönder!”* (Enfal 8/32)

Tevhid ile başlayan tebliğden sonra Âd kavminin küçümseyici bir tarzda bu davete yaklaşımı ve Hz. Hûd’un Âlemlerin Rabbi olan bir ilahın elçisi olduğunu söylemesi ve akabinde azabı isteme konusunda acele etmelerini göz

önünde bulunduracak olursak Mekkeli müşriklerle aynı zihniyete sahip olduklarını söyleyebiliriz.¹¹⁵

2.3.2.4. Hz. Salih Kıssası

Hz. Salih, Hicr bölgesinde yaşayan Semûd kavmine gönderilmiştir. Nûh ve Ad kavmi ile aşağı yukarı aynı kişiliğe sahip olan Semûd kavmi, Cenab-ı Hakk'ın varlığına inanmakta, ancak Allah'ı tanrılar arasında bir ilah olarak görmek gibi bir yanılsa düşmektedirler.

73. *Semûd'a da kardeşleri Sâlih'i (gönderdik). Onlara, "Ey kavmim" dedi, "Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da, size bir işaret olarak Allah'ın şu devesidir. Onu bırakın, Allah'ın toprağında otlasın. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar."*

74. *"Düşünün ki Allah Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi ve yeryüzünde sizi yerleştirdi. O'nun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler kuruyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın."*

75. *Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf gördükleri kesimden inananlara dediler ki: "Siz Sâlih'in, rabbi tarafından gönderildiğine gerçekten inanıyor musunuz?" Onlar da, "Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inanırız" dediler.*

76. *Büyüklük taslayanlar ise, "Biz de sizin inandığınızı inkâr ediyoruz" diye karşılık verdiler.*

77. *Derken, o deveyi keserek öldürdüler, böylece rablerinin emrinden dışarı çıktılar ve "Ey Sâlih! Eğer sen gerçekten peygamberlerden isen, bizi tehdit ettiğin azabı bize getir!" dediler.*

---

¹¹⁵ A'râf 7/65-72

78. Bunun üzerine onları o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yere serildiler.

79. Sâlih o zaman onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: “Ey kavmim! Andolsun ki ben size rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.”

Hız. Salih'in tebliğinin özeti, Allah'a kulluk etmek ve O'ndan başka ilah tanımamaktır. Semûd ehli, tevhid inancından saparak, yine kendilerine hidayet için gönderilen Hız. Salih'i yalan söylemekle suçladılar ve aksini ispatlamak için bir mucize¹¹⁶ gerçekleştirmesini istediler: “*Sen de yalnızca bizim gibi bir insansın. Eğer doğru sözlü isen, haydi bize bir mûcize getir.*” (Şuara 26/154) Elbette Kurân sözlü dilin kalıpları ile yirmi üç yıllık süreçte nazil olan bir hitap olduğu için kıssanın başka bir yerde anlatılan bölümü diğer yerde hazfedilebilmektedir. Bu sebeple kıssaları hem kendi sûre iç bütünlüğü hem de diğer sûreler ile birlikte okunması gerekmektedir. Aksi takdirde “*size bir işaret olarak Allah'ın şu devesidir.*” ifadesini anlamakta zorlanabiliriz.

Nasıl ki Âd kavmine Nûh kavmi üzerinden mesajlar verildi ise aynı şekilde Semûd'e de “*Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi*” ifadesi ile bu kronolojik gerçeklik tarihi bir vesika olarak sunulmaktadır. Şüphesiz buradaki amaç muhatapların entelektüel meraklarını gidermek değildir. Sadece benzer yanlış düşüncelere sahip önceki toplumların karşılaştıkları dehşet verici akıbetler canlı bir tablo gibi gözler önüne serilmek istenmektedir.

Nüzul döneminde karşılığını rahatlıkla görebileceğimiz bir diğer husus “*büyüklik taslayanlar, içlerinden zayıf gördükleri kesimden inananlara dediler ki*” ayetidir. Mekke döneminde özellikle aristokrat ileri kesimin iman noktasında önlerindeki en büyük engel kibir duyguları idi. Bir köle veya alt tabakadan biri ile görünmek, aynı ortamda yemek, içmek ve sohbet etmek

---

¹¹⁶ Genel kanaat bu hadisenin bir mucize olduğu yönünde olmakla birlikte özellikle modern dönemde bu noktada farklı görüşler serdedilmiştir: “Bu deve bir mucize olarak kayanın içinden çıkmamıştır. Olay, Hız. Salih tarafından iki kaya arasına sıkışan dişi deve yavrusunun kurtarılıp evcilleştirilmesinden ibarettir.” Bkz. Abdülkadir Şener, Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı ve Yorumlu Meali*, İzmir, 2020, s. 158.

onlar için kabul edilebilir değildi. Bu sebeple en azından kendileri geldiğinde Hz. Peygamber'den bu insanları çevresinden uzaklaştırmasını istediler. Bunun üzerine En'am 6/52. Âyet nazil olmuştur: *“Rablerinin rızâsını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesaplarından sana sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara sorumluluk yoktur ki onları yanından uzaklaştırıp da zalimlerden olasın.”*

2.3.2.5. Hz. Lût Kıssası

Lût (a.s.)'un peygamber olarak gönderildiği Sodom şehri halkının en menfur vasıfları sınırsız bir cinsel sapıklığın içerisinde bulunmalarıdır. Hz. Lût'un peygamber olarak gönderildiği bu kavim de diğer kavimler gibi Allah'ın ulûhiyetini kabul etmekle birlikte, O'nun koyduğu kurallara uymuyor ve Allah'ın kendilerini doğru yola iletmek için gönderdiği elçisine itaat etmiyordu.

80. *Lût'u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: “Sizden önceki topluluklardan hiçbirinin (bu ölçüde) yapmadığı iğrençliği mi işliyorsunuz!”*

81. *“Kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkınlık eden bir topluluksunuz.”*

82. *Kavminin cevabı, “Onları (Lût ve arkadaşlarını) memleketinizden çıkarın! Çünkü onlar fazla temizlik taslayan insanlar!” demelerinden başka bir şey olmadı.*

83. *Biz de onu ve karısı dışındaki aile fertlerini kurtardık. Karısı geride kalanlardan (inkârcılardan) idi.*

84. *Ve üzerlerine dehşetli bir yağmur (taş) yağdırdık. İşte gör günahkârların sonunun ne olduğunu!*

Diğer kıssalarda takip ettiğimiz yöntemden hareketle bu noktada aklımıza gelen soru bu kıssanın özelinde eşcinselliğin Mekke toplumunda bir karşılığı var mıydı? Yaptığımız araştırma neticesinde bu konunun henüz tam manası ile vuzuha kavuşturulmadığını söyleyebiliriz. Hz. Peygamber'in bu fiille ilgili

yasaklayıcı hadisleri dışında aktarılan bir malumat olmadığı gerçeğinden hareket ile Mekke toplumunda da eşcinsellik “vardır” ya da “yoktur” şeklinde kesin bir yargıda bulunamıyoruz.

2.3.2.6. Hz. Şuayb Kıssası

Son olarak sûrede Hz. Şuayb’dan bahsedilmektedir. Medyen ve Eyke bölgelerinde yaşayan bu toplum Allah’ı ilah ve rab olarak tanımakla birlikte O’na ortaklar koştukta Allah’ı ahlakî, ictimai ve ekonomik alanlarda yasa koyucu olarak kabul etme hususunda zaaf içerisinde olmalarıdır. Özellikle ticaret ve muamelat alanlarında gösterdikleri keyfilik, bu toplumların bozulmalarının en önemli nedenlerinden biri olarak görünmektedir.

85. *Medyen halkına da kardeşleri Şuayb’ı peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin için O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Rabbinizden size açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın. İnsanların mallarını eksiltmeyin. Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk etmeyin. İnananlar iseniz bunlar sizin için hayırlıdır.”*

86. *“Bir de, tehdit ederek Allah’ın yolundan O’na iman edenleri çevirmek, Allah’ın yolunu eğri ve çelişkili göstermek üzere her yol üstüne oturmayın. Hatırlayın ki, siz az (ve güçsüz) idiniz de O sizi çoğalttı. Bakın, bozguncuların sonu nasıl oldu!?”*

87. *“Eğer içinizden bir kısmı benimle gönderilen gerçeğe inanmış, bir kısmı da inanmamışsa, artık Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sabredin. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”*

88. *Şuayb’ın kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: “Ey Şuayb! Andolsun, ya kesinlikle bizim dinimize dönersiniz ya da mutlaka seni ve seninle birlikte inananları memleketimizden çıkarırız.” Şuayb, “İstemese de mi?” dedi.*

89. “Allah, bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer ona dönersek mutlaka Allah’a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah’ın dilemesi olmadıkça, sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimiz her şeyi ilmiyle kuşatmıştır. Biz yalnız Allah’a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçeikle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısıdır.”

90. Şuayb’ın kavminden inkâr eden ileri gelenler dediler ki: “(Ey ahali!) Andolsun ki eğer Şuayb’a uyarsanız, o takdirde mutlaka siz zarar edenler olursunuz.”

91. Derken, onları o korkunç sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar.

92. Şuayb’ı yalanlayanlar sanki orada hiç yaşamamışlardı. Şuayb’ı yalanlayanlar var ya, asıl ziyana uğrayanlar onlar oldu.

93. (Şuayb) onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: “Ey kavmim! Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini ulaştırdım. Size nasihat de ettim. Şimdi ben, inkârcı bir topluluğa nasıl üzülürüm?”

A’râf Sûresi’nin Mekke’nin son yıllarında inmiş olduğunu düşünürsek 88. ayetiyle bir anlamda hicrete işaret edilmektedir: “Ey Şuayb! Andolsun, ya kesinlikle bizim dinimize dönersiniz ya da mutlaka seni ve seninle birlikte inananları memleketimizden çıkarırız.”

Musa kıssası anlatılırken 128. âyette de dolaylı yoldan da olsa bir işaret vardır: “Mûsâ, kavmine, “Allah’tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah’ındır. Ona, kullarından dilediğini mirasçı kılar. Sonuç Allah’a karşı gelmekten sakınanlarıdır” dedi.” Hz. Peygamber ve beraberindeki Müslümanlara bir anlamda olası bir durum karşısında kendilerini daha güvenli ve etrafı güvenilir insanlarla çevrili el üzerinde tutulacağı bir yerin (Medine) müjdesi verilerek teskin edilmektedirler.

2.3.2.7. Hz. Musa Kıssası

Kur'ân-ı Kerim'de en çok bahsi geçen peygamber Hz. Musa'dır. Doğumu ve Firavun'un sarayındaki hayatı gerekse de Mısır'dan Medyen'e gidişi neticesinde gerçekleşen nübüvvet döneminden bahsedilmektedir. Özellikle A'râf, Taha ve Kasas sûreleri bu kıssaya en çok yer veren Mekkî sûrelerdir. Ayrıca dikkat çeken bir husus Mekkî sûrelerde daha çok Hz. Musa ve Firavun arasındaki diyaloglar ön planda iken, Medenî sûrelerde bu diyaloglar Hz. Musa ve İsrailoğulları arasında cereyan etmektedir. 103-171. âyetler arası uzunca bir bölüm ayrılan Hz. Musa kıssası ilgili âyetlerin tamamını vermeyerek ilgili noktalara değineceğiz.

103. *Sonra onların ardından Mûsâ'yı mucizelerimizle Firavun ve yakın çevresine gönderdik.*

103. âyet-i kerime ile birlikte Hz. Musa'nın kıssası anlatılmaya başlanmaktadır. Diğer peygamberlerle ilgili kullanılan “ersele” yerine Hz. Musa'nın gönderilişi “be'asna” fiili ile ifade edilmektedir. “Bease” aynı zamanda diriltmek anlamına da gelmektedir. Bu da şöyle bir durumu zihne getirmektedir. Hz. Musa'nın gönderilmiş olduğu toplum Mısır'da Firavun'un köleleri konumundaydı. İsrail oğulları böyle bir zulüm altında yaşam mücadelesi verirken Hz. Musa peygamber olarak gönderildi Bu anlamda sanki manevi bir diriliş vesilesi olmak üzere Hz. Musa'nın gönderilişi farklı bir fiille anlatılmış yeniden dirilmek anlamında “bease” fiili kullanılmıştır. Hz. Musa, ilahi inancını yaymak için önceki bazı peygamberlerden farklı bir şariat getirmişti. Diğer taraftan da İsrailoğulları'nı kölelikten de kurtararak onlara yeni bir hayat bir anlamda bir diriliş vesile olması özgürlüğüne kavuşturması hasebiyle böyle bir ayrıma gidilmiştir. Bunun sebebi de şu olsa gerektir: Hz. Peygamber'in öncelikle putperest olan Arapları o Mekke müşriklerinin tevhid inancına tekrar kavuşturmak manevi bir diriliş ve

uyanışa vesile olması gibi hem dini hem de dünyevi anlamda hükümler içeren bir kitap getirmesidir.¹¹⁷

104. *Mûsâ dedi ki: “Ey Firavun! Ben âlemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim.”*

104. âyet-i kerime de aynı şekilde diğer peygamberlerde olduğu gibi Hz. Musa’nın da “*ben alemlerin Rabbi tarafından gönderilen bir elçiyim*” diyerek vahiy aldığını ve görevinin bu vahyi insanlara eksiksiz bir şekilde ulaştırmak olduğunu hatırlatmaktadır Ayrıca diğer peygamberlerde de olduğu gibi burada vurgulanmak istenen mesaj vahyin o peygamberlere ait olmadığı ilahî bir kelim olduğu ve böyle bir ağırlık taşıdığı muhataplara hissettirmek istenmiştir.

109. *Firavun’un kavminden ileri gelenler dediler ki: “Bu gerçekten çok bilgili bir sihirbazdır.”*

110. “*Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor.*” *Firavun, “Peki ne buyurursunuz?” (dedi.)*

110. âyet-i kerimede “*sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor*” ifadesi Firavun’un halkının ileri gelenlerine atfedilmiştir. Oysa Şu’ara sûresi 26/34 ve 35. âyetlerde bu sözlerin Firavun’a ait olduğunu görüyoruz:

34. *Firavun, çevresindeki seçkinlere şöyle dedi: “Doğrusu bu, çok bilgili bir sihirbaz!*

35. *Yaptığı sihirle sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Buna karşı ne buyurursunuz?”*

Bu durum açıklanabilir: Öncelikle burada bir tezat yoktur. Kur’ân-ı Kerim verilmek istenen mesaja, kıssadan alınması gereken hisseye, derse önem verdiği için sözü söyleyenden ziyade söylenen (mefhum) üzerine yoğunlaşmaktadır. Diğer bir yorum ise orta yolu bulmak adına olayın şöyle

---

¹¹⁷ Abdülkadir Şener, Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur’ân ve Açıklamalı ve Yorumlu Meal*, İzmir, 2020, s. 162.

gelişmesi de mümkündür: Bu sözü önce Firavun söylemiştir ve etrafındaki yakın kimsel ise Firavun'un bu endişesini diğer insanlara aktarmışlardır.¹¹⁸

117. *Biz de Mûsâ'ya “Asânı at!” diye vahyettik. Bir de baktılar ki bu, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor!*

133. *Biz de açık seçik mucizeler olmak üzere onların üzerine tûfan, çekirge, haşarat, kurbağalar ve kan gönderdik. Yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim olmakta direndiler.*

117. âyetteki asanın ejderhaya dönüşme mucizesi dışında 133. âyet-i kerimede bir dizi mucizenin gerçekleştiği hatırlatılmaktadır. “*Tufan, çekirge, haşere, kurbağa salgınları ve bir de kanla cezalandırdı*” ayeti ile Hz. Musa'ya bir dizi mucizenin verildiğini görüyoruz. Burada ilk muhataplara Mekke müşriklerine verilmek istenen mesaj şu olsa gerektir. İsrâ suresinde 90-93. âyetlerde¹¹⁹ ısrarla mucize talebinde bulunan bu insanlara yönelik Hz. Musa'ya verilen bir dizi mucize hatırlatılmaktadır. Yani sizin istediğinizden çok daha fazlası daha büyük mucizeler Hz. Musa'ya verildi ama bizzat onu görmüş olmasına rağmen canlı bir şekilde müşahade etmiş olmasına rağmen bu mucizeler Firavun'un iman etmesi için yeterli gelmemiştir. O yüzden iman etmeleri önündeki bir engel olarak her fırsatta mucize talebinde bulunmaları onlar için yarın huzur-i ilahî de geçerli bir mazeret olarak kabul görmeyecektir. Bu noktada 132. âyet-i kerime bize fikir vermektedir. “*Bizi büyülemek için mucize olarak ne getirirsen getir biz sana inanacak değiliz*” demeleri inat ve ısrarla inkârâ şartlanan bir topluma mucizelerin de fayda etmeyeceğini Mekke müşriklerine hatırlatmaktadır.

---

¹¹⁸ Abdülkadir Şener, Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur'ân ve Açıklamalı ve Yorumlu Meal*, İzmir, 2020, s. 163.

¹¹⁹ 90. *Dediler ki: “Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız.”* 91. *“Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; içlerinden de çağıl çağıl nehirler akıtmalısın.”* 92. *“Yahut -iddia ettiğin gibi- göğü üzerimize parça parça düşürmelisin veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin.”* 93. *“Veya altından bir evin olmalı; ya da göğsü çıkmalsın. Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece oraya çıktığına da asla inanmayacağız.”* De ki: *“Rabbimi tenzih ederim! Ben sadece bir beşer-peygamberim.”* (İsrâ 17/ 90-93)

124. “Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi asacağım!”

Âyet-i kerimede Firavun'un iman eden sihirbazlara yönelik “yemin ederim ki ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim sonra da hepinizi asacağım” ifadesi Mekke'deki Müslümanlara yönelik baskı, işkence ve eziyetlerin bir yansıması olsa gerektir. Firavun'un iman eden sihirbazlara yönelik ağır tehditleri üzerinden Mekke'de inançları sebebiyle mağduriyet yaşayan müslümanlara yalnız olmadıkları hatırlatılmaktadır. Kendilerinden daha ağır işkence ve eziyetlere maruz bırakılan bu insanların varlığı üzerinden hem müslümanlara hem de onlara türlü işkenceleri reva gören Mekke müşriklerine mesaj verilmektedir. Müslümanlara sabır ve sebatı emrederken, müşriklere bu tehditlerin hiçbir fayda vermeyeceği ve akıbetlerinin Firavun gibi olacağı hatırlatılmaktadır.

145. *Levhelerde Mûsâ için her konuya dair öğüdü ve her şey hakkında gerekli açıklamaları yazdık. (Ve dedik ki:) “Bunlara sımsıkı sarıl; kavmine de o en güzel öğüt ve açıklamalara sarılmalarını emret. Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim.”*

154. *Musa'nın öfkesi yatışınca levhaları aldı. Onlardaki yazılarda, rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet (hükümleri) vardı.*

Gerek 145. âyetteki “Musa'ya taş levhalar da her konuda her türlü öğüdü emrettik” ayeti, gerekse 154. âyetteki “Musa Öfkesi geçince attığı levhaları yerden aldı” âyet-i kerimelerinden Hz. Musa'ya levhalar halinde yazılı olarak Tevrat'ın verildiğini görüyoruz. Bu elbette ki gökten yazılı olarak levhaların indiği anlamına gelmiyor. Mahiyetini bilemediğimiz bir şekilde bu levhaları Hazreti Musa da yazmış olabilir. O yazılı levhaların adedi, ham maddesi, ebatları hakkında çeşitli rivayetler vardır. Sayısının, on veya yedi olduğu söylenmiştir. Cibril'in getirdiği zümrüt veya yeşil zeberced veya kırmızı yakut, yahut ilâhî emirle Musa'nın yonttuğu bir taştan veya bir ağaç levha olduğu söylenmiştir.¹²⁰

¹²⁰ Fahreddin Râzî, Mefâtihu'l-Ğayb, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1981, C. 14, s. 246.

Bizim burada dikkat çekmek istediğimiz nokta Hz. Peygamber'den Kur'ân'ı yazılı olarak indirmesini isteyen¹²¹ muhataplara yönelik verilmek istenen mesajdır. “*Şayet sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik ve onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de o inkârcılar, “Bu apaçık bir büyü, başka bir şey değil” derlerdi.*” (Enam 6/7) âyet-i kerimesinden biz ilk muhatapların böyle bir bakış açısını imanın önünde bir engel ve bahane olarak öne sürmekte olduklarını anlıyoruz. Âyette verilen mesaj Hz. Musa'ya onların istediği türden bir vahiy verilmiş ve İsrailoğulları Tevrat'a bu şekilde muhatap olmuşlardı. Fakat bu durum tek başına onların iman etmeleri için yeterli bir sebep olmamıştır.

Mekkî ve Medenî sûrelerdeki üslup farklılıklarını Hz. Musa kıssasında da görmemiz mümkündür. Medenî sûrelerde daha çok Hz. Musa ve İsrailoğulları arasındaki diyaloglardan oluşurken, Mekkî sûrelerde ağırlıklı olarak Hz. Musa ve Firavun arasındaki konuşmalara şahit olmaktadır.

2.3.3.Mesel/Temsil Üslubu

Mesel, bir konuda getirilen örnek anlamında da kullanılır. Darb-ı mesel ise halk arasında yayılmış sözlere denir.¹²² Bir konu hakkında verilen örnekler ve yapılan benzetmeler genellikle önce bir durum veya olayla ilgili olarak söylenir, daha sonra o olaya benzer her durumla ilgili olarak tekrar edilerek genele yayılır.

Zemahşerî (ö.538), “Bir temsil/alegori, anlamı akılda daha iyi tutmak için onu şaşırtıcı derecede güzel bir şekilde, özlü ve anlaşılması kolay kelimelerle ifade etmekle ilgilidir” demektedir.¹²³ Kur'ân'da temsiller konusu tefsir ilminde Emsâlü'l-Kur'ân başlığı altında ele alınır. Arapça'da "mesel"

¹²¹ Müddessir 74/52: “ (Uyarıcılardan) öğüt almak yerine onlardan her biri, kendisine, açılmış sayfeler (ilâhî vahiy) verilmesini istiyor.” İsra 17/93: “Bize okuyacağımız bir kitap indirmedığın sürece oraya çıktığına da asla inanmayacağız”

¹²² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, “m-s-l” maddesi, Darü'l-Me'arif, Kahire, trs, C. 6, s. 4132-35.

¹²³ Hasan Keskin, “*Emsalü'l Kur'an*”, Marmara Üniversitesi (Yayımlanmamış ilt), İstanbul, 1986, s. 13-17.

kelimesi misil ve misal anlamlarına geldiği gibi Türkçede de benzerlik ve bir şeye örnek olarak kullanılmaktadır. Bu temsiller Kur'ân'ın farklı bölümlerinde geçmektedir. Bu üslubun A'râf sûresinde yedi farklı şekilde kullanıldığını görmekteyiz.

2.3.3.1. Devenin İğne Deliğinden Geçmesi

40. “*Halat/Deve iğne deliğinden geçmedikçe, onlar da cennete giremeyeceklerdir.*”

Âyetteki “*cemel*” kelimesi üç farklı kıraate de müsaittir. “*Cümmel*” ya da “*cümel*” şeklindeki okuyuşu tercih ettiğimizde “*halat/organ iğne deliğinden geçmedikçe*” anlamına gelmektedir.¹²⁴ Halat bir ip olup bağlı iplerden oluşur. Allah'ın müşriklerin durumunu anlatmak için develeri kullanması ne güzeldir. Yani ip ile iğne deliğinden geçebilen iplik arasında bir ilişki vardır. Ama deve ile böyle bir ilişki yoktur. Öte yandan, iğne deliği “dar geçit” için bir metafor olarak da kullanılır. “*Cemel*” ise işlenen suçun ciddiyetini ifade eden bir metafordur. İster kelimeye deve ister halat anlamı verelim burada maksut değişmeyecektir. O da Allah'ın ayetlerini inkâr eden ve iman etmeyi gururlarına yediremeyen kimselerin cennete giremeyeceği hakikatidir. Aslında bu durum için Türkçede “balık kavağa çıkmadıkça” deyimini kullanılır.” Tüm bunlardan yola çıkarak bu âyetin olası anlamlarını şu şekilde sıralayabiliriz: Onların Cennete girebileceğini düşünmek olmayacak duaya âmin demek gibidir. Balık kavağa çıkamadığı gibi onlar da cennete de giremez.¹²⁵

Süleyman Ateş meâlinde şöyle demektedir: Daha önceki baskılarda bu âyetin orijinal Arapça metnini cümmel (ip) olarak çevirmiştik. İğne deliği ile ip arasındaki ilgi bu anlamı daha da sevmemize neden olmuştu. Ama sonra

¹²⁴ Farklı kıraatler için Bkz. İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Zâdu'l-Mesîr*, Mektebetü'l-İslami, 3.baskı, y.y, 1404/1984. C. 3, s. 197.

¹²⁵ Abdülcélil Bilgin, “*Kur'ân'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşafı*” Ankara, 2007, s. 203-207.

İncil'de "Ne zaman ki deve iğne deliğinden geçer, inkâr eden de o zaman cennetin kapısından geçer" ifadesini gördüğümüzde, halk tarafından kabul edilen manaya geri dönmeyi gerekli buluyoruz.¹²⁶

2.3.3.2. Göklerin Kapılarının Açılması

40. *Bizim âyetlerimizi asılsız sayanlar, büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!*

Ulûhiyet, tevhid, peygamberlik ve ahiret gibi temel dinî öğretileri inkâr edenlere ve Allah'ın kitaplarının batıl ve mesnetsiz olduğunu iddia edenlere "cennetin kapıları açılmaz" mesajı bu tür ifadelerle verilmektedir. Bu âyetin muhtemel anlamları şöyle sıralanabilir: Onların fiilleri, duaları ve diğer itaatleri caiz değildir. Cennet müminlerin ruhlarına açıktır, fakat kâfirlerin ruhlarına değil. Onlar semaya yükselmezler, nimetler ve faziletler onlara yakışmaz.¹²⁷ Bu âyet, ruhların her türlü hayırla cennetten indiğini veya amellerini cennete yükseltmekle mutlu olduklarını gösterir. Bu, ruhun neşe ve mutluluk yerinin gökyüzü olduğunu gösterir. İyilik ve zenginlik gökten iner ve ruh en mükemmel mutluluğu ve kurtuluşu elde etmek için yükselir. Bu nedenle "cennetin kapısı onlara açık değildir" sözü en önemli uyarı ve tehdidi oluşturmaktadır.¹²⁸

İnsanlar iyi talihlerin gökten geldiğini ve iyiliklerinin göklerde olduğunu, iyilerin öldüğünü, ruhun göğe çıktığını ve kötülerin yukarı çıkamayacağını düşünürler. Eğer kötü davranırlarsa, gök kapıları temsilen açık olmadığı için duaları kabul olmaz. Cennetin kapılarını açma ifadesi bu geleneği takip eder. Bu ifade ile o kimselerin cennete girmeyecekleri, saadet görmeyecekleri,

¹²⁶ Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim Yüce Meâli*, Kılıç Kitabevi, Ankara, s. 154.

¹²⁷ Bu manayı destekleyen bir ifadeyi surenin 90. ayetinde görmekteyiz: "O ülkelerin halkı inansalar ve günahtan sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık. Fakat yalanladılar; biz de ettikleri yüzünden onları yakalayiverdik."

¹²⁸ Fahreddin Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, C. 18. s. 80-82.

isteklerinin kabul edilmeyecekleri, merhamet görmeyecekleri anlatılmak istenmektedir.¹²⁹

2.3.3.2. Soluyan Köpek Temsili

176. *Eğer biz isteseydik o kişiyi delillerimizle yüceltirdik. Fakat o dünyaya saplanıp kaldı, hevesinin peşine düştü. İşte böylesinin hali, kovsan da bıraksan da hep dilini çıkarıp soluyan köpeğin haline benzer. Âyetlerimizi yalan sayan topluluğun durumu işte böyledir. Şimdi sen bu kıssayı anlat, umulur ki iyice düşünürler.*

177. *Âyetlerimizi yalan sayan ve böylece yalnız kendilerine fenalık etmiş bulunan kavmin durumu ne kötü!*

178. *Allah'ın doğru yola yönelttiği kişi hidayete ermiştir; O kimi saptırırsa işte onlar da kaybedenlerin ta kendileridir.*

Burada insanın ruh hali, sıcaktan veya başka bir ağrıdan dili sarkmış ve sürekli nefes alan, kovulmak veya terk edilmek bile durumunu değiştirmeyen bir köpeğe benzilmektedir. Bütün işaret ve delillere rağmen insan da aynı şekilde duruş ve tavırlarını değiştirmez. 177. âyette ise bu insanların böyle bir zavallı duruma düşmeleri Allah'ın âyetlerini inkâr etmekten ve onları görmezden gelmekten kaynaklanmaktadır. Böylece bu temsil ile inkârcının kötülüğe düşmesinin sebebinin kendisi olduğu söylenmektedir. Buradan hareketle kaderci müşrik zihniyete de bir gönderme olduğunu söyleyebiliriz. “Allah dileseydi biz şirk koşmazdık” (En’am 6/148) diyen bu insanlara üstü kapalı bir şekilde tüm bu yanlış inançlarının kendi özgür ve hür iradeleri ile almış oldukları kararların bir neticesi olduğu hatırlatılmaktadır. Allah'ın hidayete erdirmesi ve dalâlette bırakması meselesinin anlatımında Kur’ân’ın Allah merkezli dil yapısının da bir yansıması olduğu da ifade edilmelidir.

---

¹²⁹ Fahreddin Râzi, *Mefâtihu 'l-Gayb*, C. 18, s. 82.

2.3.3.3. Sağır, Dilsiz ve Âmâ Temsili

179. *Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.*

Benzer bir ifade Muhammed 47/12’de geçmektedir: “*Şüphe yok ki Allah, iman edip din ve dünyaya yararlı işler yapanları, altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. İnkâr edenler ise nimetlerden yararlanı, tıpkı hayvanlar gibi yiyip içerler; ebedî kalacakları yer ise cehennemdir.*”¹³⁰

Âyet-i kerimelerde insanı diğer canlılardan ayıran en belirgin özellik olan akıl sahibi oluşuna vurgu yapılmaktadır. Lûb, kalp ve akıl formunda muhtelif sûre ve âyetlerde geçen bu ifadelerle anlatılmak istenen insanı mükellef kılan en temel özelliktir. İşte tüm bu hakikatleri anlayacak ve kavrayacak bilgi, beceri ve donanımı haiz olduğu halde inatla ve ısrarla inkâr eden kâfir insan tipolojisi hayvana benzetilmektedir. Bu noktada diyebiliriz ki yaratılış amacı dışında kullanılan veyahut hiç kullanılmayan her nimet Allah katında yok mesabesindedir. Temsiller üzerinden yaygın ve yanlış bir algı ve anlayışın ürünü olan adetlere dikkat çekip atalara saygıyı ecdatperestlik derecesinde göstermenin tuhaflığına da değinilmiştir. Son olarak her türlü itham ve iftiraya karşı Hz. Peygamber’e güven ve moral aşılansarak çıkmış olduğu bu kutlu yolculukta ümitsizliğe düşmeden yılgınlığa kapılmadan sabır ve sebat üzere hareket etmesi öğütlenmiştir.

2.3.3.4. Faydalı ve Faydasız Bitki Temsili

58. *Güzel memleketin bitkisi rabbinin izniyle (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız üründen başka bir şey çıkmaz. İşte biz şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz.*

---

¹³⁰ Benzer manada diğer ayetler: Bakara 2/18, 171; Ahkâf 46/28; Hac 22/46; Zuhruf 43/36, 37.

Bu âyet, müminlerin hayırlı ve bereketli topraklara benzetilmesinin misalidir. Toprağın kötü olması, elverişsiz olması ve faydasız bitkiler yetiştirmesi, kâfirlere örnektir. İlk bakışta bahçe, hurma ağacı ve bağ örnekleri Arap Yarımadası'ndaki çöl ve kuraklık çağrışımlarıyla çelişiyor gibi görünse de Arap Yarımadası'nın o dönemdeki coğrafi yapısı ve iklim koşulları incelendiğinde, bu durum açıkça görülmektedir. Arabistan'ın kuru ve sıcak bir iklime sahip olmakla birlikte az çok verimli alanları da bulunmaktadır.¹³¹

Vahiy rahmetinden nasihat alan mümin, yağmurla (rahmetle) beslenen ve çok ürün veren bereketli bir bitkiye/verimli toprağa benzetilirken, uyarıları ve nasihatleri dikkate almayan kimse, verimsizlere kıyasla çorak arazi mesabesinde. Bu âyetteki teşbihler, iyi ile kötü arasındaki farkı göstermek için dinleyicinin anlayabileceği bir temsilde sunulmuştur.

2.3.3.5. Bezm-i Elest Temsili

172. *Rabbin Âdemoğullarından -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? “Elbette öyle! Tanıklık ederiz” dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz;*

173. *Yâhut, “Önce atalarımız Allah’a ortak koştu. Biz de nihayet onların ardından gelen bir nesiliz. Şimdi bâtila saplanıp kalanların yaptıkları yüzünden bizi helâk mi edeceksin!” demeye kalkışmayasınız.*

Farsça bir terkip olarak “sohbet meclisi” anlamında “bezm” kelimesi ve Arapça “ben değil miyim” anlamındaki “elestü” kelimelerinden oluşan bezm-i elest tabiri, Allah’ın “*Ben sizin rabbiniz değil miyim*” hitabına ruhların “evet” diye karşılık verdikleri meclis anlamına gelir.¹³²

Bu âyet-i kerimeyle ilgili müfessirlerin iki yaklaşımı söz konusudur. İlki, meale de yansıdığı üzere bu hadisenin fiilen gerçekleşmiş olduğunda dair

¹³¹ Philip K. Hitti, *İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İfav Yayınları, İstanbul 1995, C. 1, s. 38.

¹³² Yusuf Şevki Yavuz, “*Bezmi Elest*”, DİA, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, C. 6, s. 106.

çoğunluğun kanaatidir. Diğeri ise âyetle bahsi geçen olayın bir temsil olduğuna dair görüştür.¹³³ Bizim de temayülümüz bu görüş üzerinedir. Yani âyetle verilmek istenen mesaj her insan fitraten bir yaratıcı inanç ve bilinciyle dünyaya gelir ve herkesin sorumluluğu şahsidir. Hiç kimse ahirette “biz atalarımızın yolundan gittik, onları takip ettik” gibi geçersiz mazeretlerin arkasına sığınamaz.

Sûre içi bağlamı göz önünde bulundurduğumuzda 28. ve 172. âyetler arası münasebet konuyu vuzuha kavuşturmaktadır.

28. *“Mekkeli müşrikler ne zaman Kâbe’yi çıplak tavaf etmek gibi utanç verici, yüz kızartıcı bir iş yapsalar “Biz atalarımızdan, babalarımızdan böyle gördük, üstelik böyle yapmamızı bize Allah emretti” derler. De ki Allah şirk temelli böyle çirkin bir davranışı emretmez. Siz Allah hakkında bilip bilmeden konuşuyorsunuz.”*

Görüldüğü üzere atalarına sadakat ile bağlı olduklarını iddia eden bu zümre adeta “elden ne gelir böyle geldik böyle gidiyoruz” mantığıyla bir mazeret beyan etmektedir. Allah ise sûrenin 172. âyetinde ecdadına bu kadar bağlı ve bağımlı olan bu insanlara insanlığın atası üzerinden ahlaki mesaj yüklü bir ders vermektedir.

2.3.3.6. Nefs-i Vahide

189. *Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O’dur. Erkek eşiyle beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır; hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah’a şu sözlerle yakarırılar: “Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirken kesinlikle şükredenlerden olacağız!”*

“Nefs” kelimesi genellikle tefsirlerde Hz. Âdem olarak yorumlanmıştır. Bu yorum ciddi soruları gündeme getirmektedir. Birincisi, eğer *nefs* kelimesi

---

¹³³ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, C. 2, s. 103.

ile Hz. Havva'nın yaratıldığı eşi Hz. Âdem olarak kabul edilirse, çocuk dünyaya geldikten sonra Allah'a şirk koşmuşlardır. Âyet, gerçek olaylardan ziyade "görünürlere" atıfta bulunarak, müşriklerin cahilliklerine ve şirk suçlamalarına işaret etmektedir. Buradan hareketle âyetteki temsil üzerinden şöyle bir mana yakalamamız mümkündür: Cenab-ı Hak her birinizi tek bir ruhla yaratmış, insan olarak erkeğe eşit olarak eşini de aynı cinsten (özden) yaratmıştır (erkek bir kaynaktan, kadın başka bir kaynaktan yaratılmamıştır). Bir erkek, bir kadına hamile olduğu açıkça belli olduğu zaman yaklaştığında, Rablerine şöyle dua ederler: "Eğer bize (lütfun ve cömertliğin sayesinde) kusursuz bir çocuk verirsən, elbette şükrederiz!" Onlara kusursuz bir çocuk verince Allah'a ortak koşmaya çalışırlar. Zira doğa bilimcileri gibi onlar da bu çocuğun yaratılışını bazen tabiat güçlerine, bazen astrologlar gibi yıldızlara, bazen de paganlar gibi putlara atfederler. Şüphesiz burada, özellikle müşriklerin tutumu anlatılarak dolaylı yoldan genel bir uyarı verilmektedir.¹³⁴

2.4. Elfaza Dair Tahlil

Kelimeler, anlamı iletmek ve açıklamak için kullanılan araçlardır. Anlamı ifade etmek için kullanılan kelimelerin sayısı, cümlenin uzunluğu ve kısalığı en az anlam kadar önemlidir. Çünkü anlamı iletmek için kullanılan kelimelerin eksikliği ve yetersizliği çoğu kez konunun anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir. Bazen de kullanılan cümlelerin uzunluğu okuyucuyu rahatsız edebilmektedir. Dilbilimciler durumun böyle olduğunu söylerler ve anlatımı üçe ayırırlar: Özlü, geniş ve eşit. Bunlar arasında özlü ifade, bir anlamı tam ve eksiksiz olarak anlatmak için kullanılabilecek en az kelimeyi kullanmaktır. Geniş anlatım, ifade edilmek istenen şeyi tanımlamak için mümkün olduğunca çok kelime kullanmaktır, oysa eşit bir ifade, ifade edilecek şeyi veya durumu tanımlamak için aynı sayıda kelime kullanmaktır.

---

¹³⁴ *Kur'ân Yolu Tefsiri*, Hayreddin Karaman ve öte, C. 2, s. 644-645.

Bu sebeple söz konusu kelime ile mana arasındaki uyumun dengelenmesi kolay değildir.¹³⁵

2.4.1. Nübüvvet ve Nüzul Ortamı ile İlgili Elfâz

Kurân'ın Arapça nazil olması sadece dil olarak değil, inmiş olduğu toplumun örf, adet ve kültürleri ile de sıkı bir ilişki içerisinde olduğunun göstergesidir. Çünkü dil canlı bir organizma gibi doğar, büyür ve gelişir. Arapça da aynı şekilde ilk muhatapların zihinsel ve kültürel kodları ile şekillenmişti. Bu sebeptendir ki Kurân'da geçen lafızları tahlil noktasında gerek dilin kendi bünyesinde gerekse içine nazil olduğu toplumun dünyasında nasıl karşılık bulduğunu öğrenmek istiyorsak çok yönlü bir bakış açısı ile meseleye yaklaşmak gerekecektir.

2.4.1.1. İnzal

2. *Bu, kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermek için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir sıkıntı olmasın.*

İnzâl, nüzûl ve tenzîl kavramlarının üçü de “nzl” kökünden türemişlerdir. “nzl” fiilinin Türkçedeki karşılığı (yükselmenin zıddı olan yukarıdan aşağıya doğru) inmek anlamına gelmektedir.¹³⁶ Bunların dışında “nzl” kelimesi yüce ulvi bir makamdan aşağıya inmeyi de ifade eder.¹³⁷ Bir diğer anlamı ise ikram (yemek) dır.¹³⁸ Yani bu kökten olan “inzal” kavramı da yüce bir makamdan tenezzül buyurularak makam ve değerce daha aşağıda bulunanlara karşı bir

¹³⁵ Ekrem Bayat, *Kur'an'ın Üslup Özellikleri ve Allah Merkezli Anlatım Çerçevesinde "Ve Mâ Rameyte" Ayetinin Tahlili*, Turkish Studies Volume 13/25, Fall 2018, s. 69. Konuyla ilgili daha kapsamlı ve detaylı bilgiler için Bkz. Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrârü'l-Belâğa* (nşr. H. Ritter), İstanbul 1954; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm* (nşr. Naîm Zerzûr), Beyrut 1403/1983; Hatîb el-Kazvînî, *et-Telhîş fî 'Ulûmi'l-Belâğa* (nşr. Abdurrahman el-Berkûkî), Kahire 1932.

¹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l - 'Arab*, “n z l” maddesi, C. 6, s. 4399-4401.

¹³⁷ Halil bin Ahmed, *Kitabul Ayn*, C. 4, s. 213.

¹³⁸ İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyya, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüga*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Darü'l-Fikr, Kahire, 1392/1972, C. 5, s. 417.

ikram, ihsan ve lütfu ifade eder. Kur'ân'ın inzalını anlatan âyetlere baktığımız da Allah'ın rahmet merhamet ve yüceliğine vurgu yapıldığını görmekteyiz:

Fussilet 41/2: *Bu Kur'ân, rahman ve rahîm olan Allah'ın katından indirilmiştir.*

Yasin 36/5: *(Bu kitap) aziz ve rahmeti bol olan Allah tarafından indirilmiştir.*

Vakıa 56/80: *O, âlemlerin rabbinden indirilmiştir.*

Her ne kadar Hadid 25. âyette “*enzelnal hadide*” demiri indirdik” şeklinde yapılan literal tercümenin esiri olarak ister istemez verilen bu manayı kurtaracak bilimsel bilgi ve bulgular arama gayretiyle bir meşruiyet zemini oluşturulmaya çalışılsa da “ikram, ihsan ve lütuf” anlamı kelimenin kökeninde mevcut olmakla birlikte sonradan kelimeye yüklediğimiz bir mana değildir.¹³⁹

Kehf Sûresi 107. âyet manevi bir iniş (lutuf ve ihsan) yorumunu desteklemektedir:

“*Âyetlerimize yürekten iman eden ve bu imanın gereği olarak güzel ve yararlı davranışlar ortaya koyanlar ise, her türlü nîmetlerle donatılmış Firdevs cennetlerinde ağırLANacaklardır.*” Bu ve diğer âyetlerde ifade edilen yukarı bir mekândan aşağı bir şey sarkıtmak değil, ulvi ve yüce bir makamdan yapılan lütuf, ihsan ve ikramdır. “Nüzul” kelimesinin kullanımı bu kavramlarla sınırlı değildir. Hikmet,¹⁴⁰ kudret helvası ve bıldırcın etinin¹⁴¹ indirilmesinden de bahsedilmektedir.

“*Enzele*” fiili burada maddi bir indirmeden çok bir lütuf, ikram manasına gelmektedir. Aksi takdirde “...*enzelna aleyküm libasa...*” (A'râf 7/26) âyetine “*üzerinize elbiseler yağdırdık*” gibi bir mana vermemiz gerekirdi. Düşündüğümüzde kastedilenin “edep yerlerinizi örtecek elbise yapma bilgi,

¹³⁹ İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyya, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Darü'l-Fikr, Kahire, 1392/1972, C. 5, s. 417.

¹⁴⁰ Bakara 2/213, 231; Âl-i İmrân, 3/7; Nisâ, 4/113; Nahl, 16/89.

¹⁴¹ Bakara 2/57; A'râf, 7/160; Tâ-hâ 20/80.

beceri ve yeteneğinin yanı sıra kıyafet yapacak malzemeyi de sizler için yerden bitirdik” şeklinde bir izzet ve ikrama vurgu yapıldığını görürüz.

2.4.1.2. Kitap

2. *Bu, kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir sıkıntı olmasın.*

Kur’ân’da 261 yerde geçmekte olan “*kitap*” kelimesi çoğunlukla vahiy, ilahi mesaj anlamının yanında Levh-i Mahfuz ve amel defteri için de kullanılmaktadır. “*Kitap*” lafzı pek çok âyette Kur’ân için de kullanılmıştır.¹⁴² Oysa Kur’ân gökten yapraklar halinde değil, hitaben sözlü olarak peygamberin kalbine ilkâ ediliyordu. Buradan hareketle Vahidî, Bakara 2. âyetteki kitap kavramının iki kapak arasında ciltli dört başı mamur bir mushafa, yazılı bir metne değil ilahi vahye, Peygamberin dilinden dökülen ilahi kelama işaret etmekte olduğunu söylemektedir.¹⁴³

Kur’ân’da kullanıla çoğu kelime gibi kitab lafzının da metnin tamamı için olacak şekilde standart bir anlamı yoktur. Kitap kelimesi kullanıldığı yere göre Kur’ân, Tevrat, Levh-i Mahfuz, Zebur, İncil vb. anlamlarda kullanılabilir. A’râf 37 ve 169’da olduğu gibi aynı sûrede farklı manalara gelebilmektedir.¹⁴⁴

A’râf 37’deki “*kitap*” lafzı “Allah’ın ezeli ilmi” anlamında kullanılmaktadır. 169. âyette ise “Tevrat” manasında kullanılmıştır.

İlk âyetlerde, vahyin peygamberin kendi sözü değil bizzat Allah tarafından inzal edilen bir kelim-i ilahî olduğu gerçeği “*ünzile ileyke*” ve “*ünzile ileyküm*” terkipleri ile ısrarla vurgulanmaktadır. Yani “*ittebiu’l-kitabe*” (kitaba uyun) denilmesi mümkünken müşriklerin peygambere yönelik

¹⁴² Bakara 2/2; En’âm 6/92; Hûd 11/1; İbrahim 14/1; Zümer 38/29; Fussilet 41/3

¹⁴³ Vahidi, *el-Vasît fi Tefsîri’l-Kur’ani’l-Mecîd*, (thk. Şeyh Âdil Ahmed vd.), Dârül-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994, C. 1, s. 77.

¹⁴⁴ Kitap lafzı ile ilgili kapsamlı bir çalışma için Bkz. Murat Sülün, *Kur’an’da Kitap Kavramı ve Kur’an Vahylerinin Kitaplaşması*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 13-15, İstanbul, 1997.

aşağılayıcı itham ve iftiralarına karşılık sürekli “ünzile ileyke” vurgusuyla bu kelamın beşer sözü olmayan ona Rabbinden inzal ve ikram edilen bir vahyi ilahi olduğu hakikati zihinlere kazınmak istenmektedir.¹⁴⁵

Nüzul bağlamına baktığımızda vahyin sahihliğine yönelik iftira ve saldırıların devam ettiğini ve müşriklerin Hz. Peygamber’in vahiy konusunda başkalarından yardım aldığını iddia ettiklerini görmekteyiz. Hz. Peygamber İslam’ı tebliğ etmeye başlayınca özellikle Nadr b. Haris "Bu Kur’ân Muhammed’in uydurduğu bir yalandır ve Addas, ona yardımcı oluyor. Kur’ân’ı Muhammed’e öğretiyorlar" demişti. Ayrıca bazı müşrikler, "Kur’ân’ı Muhammed’e Yahudiler öğretiyor" şeklinde itham ve iftiralarda bulunuyorlardı.¹⁴⁶ Bu bağlamda Nahl sûresi 16/103 ve Furkan sûresi 25/5. âyetler de delil teşkil etmektedir:

Nahl 16/103. *“Biz onların, “Ona bu Kurân’ı, ehli Kitap’tan biri öğretiyordur.” dediklerini elbette biliyoruz. Onların iddia ettikleri adamın dili yabancı olması bir tarafa, bu Kurân, fasih bir Arapça ile indirilmiştir.*

Furkan 25/5. *“Ve “Bu Kurân, öteden beri duyduğumuz masallardan başka bir şey değildir; Kur’ân’ı başkalarına yazdırmış, gece gündüz ona okunup duruyor!” diyorlar.*

2.4.1.3. Harac

A’râf 7/2: *“Artık bu hususta kalbinde bir sıkıntı/harac olmasın!”*

“Harac” kelimesi sözlükte günah işlemek, zorluk, sıkıntı ve darlık gibi anlamlara gelmektedir.¹⁴⁷ Diğer taraftan “harac” kelimesi Kur’ân’da geçtiği hemen hemen tüm yerde¹⁴⁸ sorumluluk, zorluk ve sıkıntı anlamlarında kullanılmıştır. Âyette “rayb” ya da “şekk” değil de “harac” kelimesinin takdir edilmesi tesadüf değildir. Buradan hareketle “harac” kelimesinin bu âyette

¹⁴⁵ A’râf 7/203; Hakka 69/44-47

¹⁴⁶ Fahreddin Râzî, Mefâtîhu’l-Ğayb, C. 20, s. 119.

¹⁴⁷ Halil Bin Ahmed, *Kitabu’l-‘Ayn*, C. 1, s. 300.

¹⁴⁸ Nisa 4/65; Mâide 5/6, En’âm 6/125; Tevbe 9/91; Hac 22/78; Nur 24/61; Ahzâb 33/37, 38, 50; Fetih 48/17

şüphe anlamında olmadığını söyleyebiliriz. Vahyin mevsukiyetini haleldar etmek maksadıyla Kur'ân hakkında ileri geri konuşan müşriklerin söz ve davranışlarından rahatsız olan Hz. Peygamber'i rahatlatıp gönlüne su serpmek gayesiyle inzal edilmiştir. Haddizatında A'râf Suresi Hz. Osman tertibinde 39, İbn Abbas tertibinde 37 ve İmam Cafer tertibinde 38. sıradadır. Mehdi Bazergan ise sureyi 13. yıla yerleştirir.¹⁴⁹ Bu uzun süre zarfında Hz. Peygamber vahyin ilk şokunu üzerinden atmış olmakla birlikte Kur'ân'ın kaynağı ve menşei ile ilgili kalbinde en ufak bir şüpheyeye yer kalmamış olsa gerektir.

Halil b. Ahmed'in kelimeyi "*harac göğüsteki sıkıntı anlamındadır.*" şeklinde açıklaması da bunu doğrulamaktadır.¹⁵⁰ Bikâ'i de kelimeyi "darlık veyahut korku" olarak izah etmiştir.¹⁵¹ Hicr sûresi 97. âyet-i kerime de bu görüşü desteklemektedir:

97. "*Onların söyledikleri çirkin ve incitici sözler yüzünden yüreğinin daraldığını elbette biliyoruz.*" Ayetin arka planında Hz. Peygamber'i itibarsızlaştırmaya yönelik hac mevsiminde gelen misafirlere Hz. Muhammed'in şair, kâhin ve sihirbaz olduğuna dair ağız birliği yapmaları yatmaktadır.¹⁵²

Aynı minvaldeki âyetlere Mekki surelerde sıkça rastlamak mümkündür.¹⁵³ Tüm bu bilgiler ışığında âyette "harac" lafzı ile vurgulanan hususun şüphe değil, müşriklerin vahiy hakkındaki zemmedici ifadeleri karşısında Hz. Peygamber'in duymuş olduğu rahatsızlık olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde sûrenin 199 ve 200. âyetlerinde de peygamberi rencide edecek kaba saba söz ve davranışlar karşısında Hz. Peygamber'in öfkeye kapılmaması ve Allah'a sığınması emredilmiştir:

---

¹⁴⁹ Mehdi Bazergan, *Kur'ân'ın Nüzul Süreci*, Fecr Yayınları, (çev. Yasin Demirkıran-Muhammed Feyzullah), Ankara, 1998, s. 34.

¹⁵⁰ Halil Bin Ahmed, *Kitabu'l-'Ayn*, C. 1, s. 300.

¹⁵¹ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer Bikâi, *Nazmü'd- Dürer fî Tenasübi'l- Âyâti ve's-Süver*, Darü'l- Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1415/1995, C. 3, s. 4.

¹⁵² Bkz. Ahmet Nair, *Kur'an'da Sadr ile İlgili İki Kavram: D-y-k ve Ş-r-h*, Tefsir Araştırmaları Dergisi (TADER) 4 / 1 (Nisan 2020), s. 81.

¹⁵³ En'âm 6/33; Nahl 16/127; Yusuf 12/12; Taha 20/2; Şuara 26/3

199. Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma!

200. Eğer şeytandan bir fitleme seni dürtüklerse hemen Allah'a sığın!
Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.

2.4.1.4. Mescid

“S c d” kelimesinin asıl anlamı "sakin, sabit, yavaş, hareketsiz, deveye binip başını öne eğmek şeklindedir.¹⁵⁴ Tay lehçesindeki "secde" kelimesi, tam zıt bir manada huşu içinde ayakta durmak anlamına da gelir. Bu bakımdan kelimenin Kur'an'da iki kullanımı vardır. Meleklerle Âdem'e secde etmeleri emredilen hitap ayakta durmak anlamında böyledir. Çünkü İslami anlamda secde sadece Allah içindir.¹⁵⁵ Bu kökten gelen “mescid” kelimesi ise Kur'an'da çoğul kullanımları ile birlikte yirmi iki yerde geçmektedir.¹⁵⁶ A'râf Sûresi'nde 29 ve 31. âyetlerde “inde külli mescidin” şeklinde geçmektedir:

29. âyetteki ibare genelde meallere “her secde yerinde, her mescide, her secdenizde” şeklinde yansımaktadır.

31. âyet ise meallerde şöyle karşılık bulmuştur: “Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.”

Meallerin tamamına yakınında¹⁵⁷ âyet bu minval üzere çevrilmiştir. Görüldüğü üzere “mescid” kelimesi meallere günümüz cami anlayışına uygun bir çeviriye tabi tutulmuştur. Ayeti tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamından kopardığımızda karşımıza bambaşka anlamlara çekilebilecek

¹⁵⁴ Halil Bin Ahmed, *Kitabul Ayn*, C. 2, s. 216; İbn Fâris, *Mekâyisü'l-Luğa*, C. 3, s. 133; Ragıb Isfehânî, *Müfredât*, s. 223.

¹⁵⁵ Divlekçi, *Anlam-Üslup İlişkisi Bağlamında Kur'an'ın Üslup Analizi (Fatiha Sûresi Örnekleme)* (yayımlanmamış doktora tezi), s. 301-302.

¹⁵⁶ Bakara 2/114, 144, 149, 150, 187, 191, 196; Mâide 5/2; Enfâl 8/34; Tevbe 9/7, 17, 18, 19, 107; İsra 17/1(2kez),7; Kehf 18/21; Hac 22/40; Fetih 48/25, 27; Cin 72/18

¹⁵⁷ Salih Akdemir'in mealinde tarihsel bağlam gözetilerek uygun çeviri yapılmıştır.” *Ey Âdemoğulları! İbadet etmek üzere (Kâbe'ye) her girişinizde, [oraya çıplak olarak girmeyin], elbiselerinizi giyin; yiyeceklerinizi yiyin ve içeceklerinizi de için; ama sakın [Allah'ın size helal kıldığı yiyecekleri yasaklama konusunda] aşırılığa kaçmayın; çünkü O, aşırılığa kaçanları sevmez.*” Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 153.

bir metin çıkmaktadır. Mekke dışından hac için gelen kabileler tavaf esnasında kıyafetlerini çıkarıp erkekler gündüz kadınlar ise çıplak bir şekilde geceleyin Kâbe'yi tavaf ediyorlar ve birtakım hayvansal gıdalardan uzak duruyorlardı. Araplar, Kâbe'nin etrafında çıplak dolaşmanın mümkün olduğuna inanırlar. Bu âyetler, çirkin bir ahlaksızlık olan bu uygulamanın çirkinliğini göstermek için nazil olmuştur. Arapların tavaf etmek istediklerinde normal kıyafetlerini çıkarıp yeni kıyafetler giyerlerdi. Yani suç işlediklerini düşündükleri kıyafetlerle ortalıkta dolaşmazlardı. Bu kıyafetleri bulamayanlar kiralamak zorunda kalırlardı.¹⁵⁸

İlk olarak Âdem-İblis kıssası (11-25), daha sonra 26. ayetle birlikte devam edegelen ve üzerinde durulan konu dindarlık adına Kâbe'yi çıplak tavaf etmek ve birtakım gıdaları kendilerine haram kılmak suretiyle Allah adına dinde hüküm koyan muhatap kitleye bu davranışın yanlışlığını belirtmektir. Yani buradaki “*mescid*” günümüz anlamında cami değil Mescid-i Haram yani Kâbe'dir. İbn Abbas da buradaki zinet/elbiseden kastın tavaf esnasındaki setr-i avret olduğunu söylemiştir.¹⁵⁹ “*Ve külü veşrebü*” emri de hac günlerinde bir tür perhiz yaparak belli gıdaları¹⁶⁰ kendilerine haram kılanlara hitaben adeta “Allah'ın helal kıldığı bir gıdayı haram kılmak – ki bunu dindarlık adına yapmanız hiçbir şeyi değiştirmez- suretiyle kendinize yazık etmeyin yiyin, için” denilmektedir. Ayrıca A'râf Sûresi Mekki olup bu âyetin indiği dönemde Mekke'de müminler türlü baskı, işkence ve eziyetlere maruz kalıyor ve bu mağduriyetten bir şekilde kurtulmanın yollarını arıyorlardı. Yani o dönemde müminlerin israf edecek kadar ne yiyecek ne içecek ne de giyecekleri vardı.¹⁶¹

¹⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, c. 3, s. 187.

¹⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, c. 3, s. 187.

¹⁶⁰ Et ve yağ gibi hayvansal gıdaları haram sayar yanlarına ölmeyecek kadar gıda alırlardı. Bkz. Vahidi, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed Neysaburî, *el-Vasîl fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd*, (thk. Şeyh Âdil Ahmed vd.), Dârül-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994.C. 2, s. 363.

¹⁶¹ Mekke'de Müslümanlara yönelik boykot için Bkz. İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Kahire, 1974, C.1, s. 237.

2.4.1.5. Fahşâ

Kelime “*fahşa*”, “*fahişetün*” ve “*fevahiş*” formlarında Kur’ân’da toplam yirmi dört yerde¹⁶² geçmektedir. Fahşa, fuhş ve fahişe kelimeleri "aşırı derecede çirkin ve iğrenç fiil ve söz demektir.¹⁶³ Cürçânî, ise fahşayı, "temiz yaratılışın tiksindiği, saf aklın reddettiği şey" diye tanımlamıştır.¹⁶⁴

Çoğu kelimedede olduğu gibi “*fahişetün*” kelimesi de Kur’ân’da standart bir anlama sahip değildir. Muhteva ve bağlama göre farklı anlamlara bürünebilmektedir. Örneğin Âl-i İmrân Sûresi 135. âyetinde “*fahişetün*” kelimesi çirkin ve fena bir iş” anlamındadır. Bunun yanı sıra zina, Lût kavminin fiili, kötü davranış ve ahlaksız ve çirkin davranışlar için de kullanılmıştır.¹⁶⁵ Bizim burada üzerinde duracağımız âyet ise A’râf 7/28’dir:

28. “*Kâfirler ne zaman (Kâbe’yi çırılçıplak tavaf etmek gibi) utanç verici bir iş yapsalar, “Biz atalarımızdan böyle gördük; üstüne üstlük, bunu yapmamızı bize emreden Allah’tır!” derler.*”

Âyetinde müşriklerin Kâbe’yi çıplak tavaf etmeleri “*fahişetün*” kelimesiyle karşılanmıştır. Bu uygulamayı atalarından miras aldıklarını ve böyle yapmalarını da Allah’ın emrettiğini söyleyerek Müşriklerin savunmaya geçtiklerini görmekteyiz. Bu âyetinde de görüldüğü gibi, kötülük yapanlar, yaptıklarının doğru olduğuna iki delil sunarlar. 1) Yaptıklarını babalarından gördüler. 2) Allah’ın onlara emrettiği şey budur.

Bunun üzerine, ikincisine ancak veciz bir şekilde cevap verir: "Allah kötülüğü emretmez". Müşrikleri azarlayan ve onların söylediklerinin çelişkili

¹⁶² Ali İmran 3/135; Nisa 4/151; Tevbe 9/22, 25; A’râf 7/28, 33, 80; İsra 17/32; Nur 24/19, 21; Neml 27/54, Ankebut 29/28, 45; Ahzab 33/30, Talak 65/1, Bakara 2/169, 268, Yusuf 12/24, Nahl 16/90, En’âm 6/151, Şûra 42/37, Necm 53/32

¹⁶³ Ragıp Isfehânî, *Müfredât*, s. 373-374.

¹⁶⁴ Cürçânî, Ali b. Muhammed, *Mu’cemu’t Ta’rifât*, thk. Muhammed Sıddık Minşavî, Darü’l-Fazile, Kahire, y.y, s. 139.

¹⁶⁵ Nisâ 4/19, 22; İsra 17/32; Bakara, 2/169; Arâf 7/80-8; Ankebut 31/28

olduğunu söyleyen Allah: "*Yoksa Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?*" ifadeleri ile tartışmayı bitirmektedir.¹⁶⁶

Bu iddialarına cevaben 29. âyette Allah'ın "*kıst*"ı emrettiği bildirilmektedir. Genelde bu kelime meallerin hemen hemen hepsinde "adalet" olarak çevrilmiştir. Kelimenin kökeninde bu anlamın olduğu doğrudur.¹⁶⁷ Âyette "*fahişetün*" kelimesinin zıddı olarak gelmiştir. Buradan hareketle "*fahişetün*" kelimesinin, şirk¹⁶⁸ temelli bir anlayışın ürünü olarak dindarlık adına dinde kural koyma yetkisini kendisinde gören zümreye hitaben Allah "*kıst*" yani tevhid; yani dinde emir ve yasak bağlamında hüküm koyma yetkisinin sadece kendisine ait olduğunu dikte etmiştir. Mukâtil b. Süleyman'ın Nahl Sûresi 16/90. Âyetteki "*adl*" kelimesini "*tevhid*" şeklinde açıklaması da bu görüşü doğrulamaktadır.¹⁶⁹ Yine aynı âyette Allah'ın neleri emrettiği serdedildikten sonra ezdâdı kabilinden yasakladıklarına sıra gelince "*adl*" kelimesinin karşısına "*fahşa*"nın gelmesi de ayrıca manidardır.

2.4.1.6. Kaylûle

4. *Nice ülkeler var ki onları helâk ettik. Azabımız onlara geceleyin yahut gündüz istirahat ederlerken geliverdi.*

Kur'ân-ı Kerim, müşriklere, dolaylı yoldan tarihte peygamberlere karşı benzer tutum ve davranış sergileyen toplumların sonlarını "kızım sana söylüyorum gelinim sen anla" sadedinde hatırlatılmaktadır.

Sûrenin 97 ve 98. âyetlerinde bu ikaz ve ihtar tekrarlanmaktadır:

¹⁶⁶ Aydın Temizer, "*Bir Üslup Özelliği Olarak Kur'an'da "Kul" "De ki" Hitabı*", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 116.

¹⁶⁷ Halil Bin Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, C. 3, s. 388.

¹⁶⁸ İbnu'l Cevzî, ayetteki "*fahişetün*" kelimesini "*şirk*" olarak açıklamıştır. *Zâdu'l-Mesir*, C. 3, s. 185.

¹⁶⁹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, thk. Ahmet Ferid, Darül-Kütübül İlmiye, Lübnan, 1424/2003, C. 2, s. 235.

97. Yoksa o ülkenin halkı geceleyin uyurlarken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi idiler?

98. Veya o ülkenin halkının güpegündüz eğlenirken kendilerine azabımızın gelmeyeceği konusunda güvenceleri mi vardı?

Bu cümle uyarı maksadıyla tekrar edilmiştir. Muhtelif pek çok sûre ve âyette -özellikle Mekkî sûrelerde-¹⁷⁰ benzer anlamda âyetlere rastlamak mümkündür: “Hile, tuzak ve desiseler üzerine kurulu bir yaşam süren bu insanlar, Allah’ın kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden ya da başlarına dehşet bir azabın gelmeyeceğinden nasıl emin olabiliyorlar?” (Nahl 16/45)

“Onlar, Allah’tan bir ceza olarak çepeçevre bir felâketin tepelerine inmeyeceğinden; ya da hiç beklemedikleri bir anda ansızın son saatin gelmesinden nasıl emin olabiliyorlar?” (Yusuf 12/107)

Yine Mülk Sûresi 16. ve 17. âyetlerde şöyle buyrulmaktadır:

16. Göktekinin sizi yerin dibine batırmayacağından emin misiniz? Bir de bakarsınız yeryüzü altüst olmuş!

17. Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran bir fırtına göndermeyeceğinden emin misiniz? Uyarılarımın ne demek olduğunu yakında anlayacaksınız!

Bu âyette bahse değer bir ayrıntı “*men fi’s-sema*” ifadesidir. Muhatap toplumun zihnindeki Allah inancına ve yalınkat Arap realizmine paralel olarak algı ve idrak düzeyleri üzerinden bir anlatım yapıldığını ifade edebiliriz.

A'râf sûresi 4. âyette asıl üzerinde durmak istediğimiz nokta “*kailûn*” kelimesidir. Batıda siesta olarak bilinen ve o günkü toplumda “*kaylule*” (öğle uykusu, şekerleme) alışkanlığına dikkat çekerek her hal ve hareketlerinin izlendiğini hissettirilmektedir. Yani “kendinizi en güvende hissettiğiniz bir anda ve saate sizi yeryüzünden silmeye kadiriz” mesajı inkâr üzere ölen toplumların sonları üzerinden hatırlatılmaktadır. Aynı kökten bir başka kelime

¹⁷⁰ Hac 22/45; Enbiya 21/11; Kehf 18/59; Yasin 36/31; Kasas 28/58; Kâf 50/36; Taha 20/128

Furkan sûresi 24. Âyette ahirette cennetliklerin durumu tasvir edilirken kullanılmaktadır: “O gün cennetliklere kalınacak yerlerin en iyisi, dinlenme yerlerinin en güzeli bahşedilmiş olacaktır.”

O halde bu âyet şu anlama gelir: "Cezamız, ummadıkları zaman, gece uyuduklarında, gündüz kaylûle yaptıkları zaman onların üzerine gelir." Hiçbir delil olmadan gelir. Ve onlar onu göremezler. Böylece, sanki kâfirlere "Güven içinde, rahat ve her türlü endişeden uzak yaşamanıza aldanmayın, çünkü Allah'ın azabı aniden gelir ve geldiğine dair en ufak bir uyarıyı dahi fark edemezsiniz."¹⁷¹

2.4.2. Ahiretle ve Gayb ile İlgili Elfâz/Kelimât

2.4.2.1. A'râf

46-Cennet halkıyla cehennem halkı arasında, iki grubu birbirinden ayıran bir perde vardır. A'râf üzerinde ise, birtakım insanlar olacaktır. Bunlar cennetlik ve cehennemlik her insanı çehresinden tanıyacaklar. Henüz cennete girmemiş olan, fakat oraya gireceklerini ümit eden cennet halkına seslenerek, “Selâm sizlere!” diyecekler.

47-Bakışları cehennem halkına doğru çevrilince de “Aman ya Rab!” diye yalvaracaklar; “Bizi bu zalim toplulukla beraber eyleme!”

48- A'râf halkı, simalarından tanıdıkları bazı cehennemlik kişilere şöyle seslenecekler: “ne o topladıklarınız, (güvendiğiniz malınız, servetiniz,) kurtarabildi sizi, ne ve ne de o gurur ve kibriniz!”

Halil b. Ahmed “arf” lafzının “güzel koku” anlamına geldiğini söylemekte ve Muhammed Sûresi 6. ayeti de delil getirmektedir: “(Ahirette ise) kendilerine tanıttığı cennete sokacaktır.”

Müellif buradaki “arrefeha” kelimesini “tayyebaha” şeklinde izah etmiştir. “Urf” ise atın yelesi, horozun ibiği gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷²

¹⁷¹ Şuara 26/202; Ankebut 29/53

¹⁷² Halil Bin Ahmed, *Kitabu'l-Ayn* C. 3, s. 136; Râgıp Isfahânî, *Müfredat*, s. 332.

"A'râf", "urf" kelimesinin çoğulu olup, her yüce ve yüce yerin adıdır. Her yüksek noktaya "urf" denir. Çünkü yüksekliği nedeniyle o yer, altındaki yerden daha ünlüdür.¹⁷³ Yaygın inanış, A'râf'ın cennet ve cehennem bölgelerini ayıran yüksek bir duvar olduğudur. Yine hâkim görüş, buradaki insanların, iyilikleri günahlarına eşit olan insanlar olduğu yönündedir.¹⁷⁴ Ahiretle ilgili konuların bu şekildeki anlatımı, Kur'ân'ın kendine özgü üslubunun bir ürünüdür. Dönemin üslubu açısından yeni bir dil, yeni bir üsluptur.¹⁷⁵

Ayrıca müminleri kâfirlerden ayırmak için "A'râf" kelimesini seçmek de önemlidir. Arafat Tepesi o toplum tarafından bilinir ve gerek görüntüsü gerekse hac vakfesinin beklendiği bir yer olarak uygulamayı çağrıştırması dikkat çekicidir. Arafat, Mekke'nin yirmi bir kilometre doğusunda düz bir alan olmasına rağmen, vadinin etrafı Arafat Dağları ile çevrilidir. Klasik kaynaklara göre Arafat, Arafat günlerinde Mekkelilerin yaşadığı bahçelere ve güzel evlere sahiptir.¹⁷⁶ Bu bağlamda Arafat'ın güzel koku anlamına gelen "urf" un çoğulu olması ya da çağrıştırması da kuvvetle muhtemeldir. İlginç bir diğer husus da Bakara 198. âyette hacıların Arafat'tan inişi anlatılırken "efada" fiili kullanılmıştır. Aynı şekilde A'râf 50'de cehennemliklerin cennetliklere seslenişi de "efidû" ifadesiyle dramatize edilmiştir.

A'râf hakkındaki temel algılar şu şekildedir:

* Sırat köprüsünün üstündeki yüksekçe bir yerdir, burçtur. Bu görüş İbn Abbas'a aittir.

* Cennetle cehennem arasında Uhud dağına benzer bir mevkidir. Ebu Hüreyre'ye aittir.

---

¹⁷³ İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-Mesir*, C. 3, s. 204.

¹⁷⁴ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. 14, s. 92.

¹⁷⁵ Dıraz, *Kur'ân'a Giriş*, (Çev. Salih Akdemir), Kitâbiyât, Ankara 2000, s. 83.

¹⁷⁶ Abdullah Boks, "Arafat", DİA, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, C. 3, .s. 262.

* Cennetle cehennemi birbirinden ayıran bölgedeki surun yüksek bir yeridir.¹⁷⁷

A'râf halkı hakkında temel yargılar ise;

* İyi ve kötü amelleri eşit olan müminlerdir. Bunlar cennete hemen konulmayıp ikisi arasında bir müddet bekletilip sonra cennete konulacaklar. İbn Mesud, İbn Abbas, Huzeyfe, Ebu Hüreyre, Hasan Basri ve Katade'den gelen görüştür.

* Meleklerdir. Müminleri ve kâfirleri yüzlerinden tanırlar. Bu görüş Ebu Miclez'e aittir.

* Peygamberler, şehitler, yüksek şahsiyetli âlimlerdir. Mücahid ve İbnül Enbarî'den gelen görüştür.

* Cennet ve cehenneme girmeyi gerektirecek durumda olmayan kimselerdir ki, bunlar, peygamberlerden haberi olmayanlar, (Abdülaziz b. Yahya) kâfir ana-babanın, küçükken ölmüş çocukları, veledi zinalar/zinadan doğan çocuklar (İbn Abbas'tan rivayetle) ve delilerdir.¹⁷⁸

Yukarıdaki görüşlerin oluşmasında hadis rivâyetlerinin etkisi şüphesiz yadsınamaz bir gerçektir. Fakat temel hadis kaynaklarında konuyla ilgili bir rivayete rastlayamadığımızı da ifade etmemiz gerekmektedir. Bu konudaki rivâyetler ağırlıklı olarak tefsir kaynakları üzerinden gelmektedir. Örneğin Kurtubî'de geçen rivayet şöyledir: Terazi Kıyamet Günü'nde kurulacaktır. İyi işler kötülükle orantılıdır. Kimin mükâfatı günahından büyükse o cennete girer. Kim sevabından fazla günah işlerse cehenneme gider. "Dedi ki: "Ey Allah'ın Elçisi! İyiliği ve günahı eşit olan bir kişiye ne olur? (Peygamber (sav) buyurdular ki: "Onlar A'râf'ın ashabıdır ve cennete girmeyi çok istedikleri halde girememişlerdir.¹⁷⁹

¹⁷⁷ İbnu'l Cevzî, *Zâdu'l- Mesîr*, C. 3, s. 204-205.

¹⁷⁸ İbnu'l Cevzî, *Zâdu'l- Mesîr*, C. 3, s. 204-206.

¹⁷⁹ Kurtubî, *Camîu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü Risale, Beyrut, 2006, C. 9, s. 227. Konu ile ilgili rivayetlerin değerlendirilmesi için Bkz. Ahmet Emin Seyhan, *Araf Ehli İle İlgili Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011/1, sayı: 26, s. 111-131.

İbn Kesir’de geçen konuyla ilgili bir diğer rivayet şöyledir: "Ebu Hüreyre'nin rivâyetine göre Peygamberimiz (sav)'e (küçük yaşta ölen) müşrik çocuklar hakkında soru sorulduğunda, o şöyle cevap vermiştir: Onlara ne yapılacağını en iyi Allah bilir. Allah onları A'râf ehlinde yarattı.¹⁸⁰

Her iki rivayet de temel hadis kaynaklarında bulunmamaktadır.¹⁸¹ Yani derlediğimiz tüm bu anlatılardan aynı günaha ve cezaya sahip olanların, Dbuluğ çağına gelmeden ölenlerin, gayri müslim çocuklarının ve gayrimeşru çocukları "A'râf ehli" dememiz mümkün görünmemektedir. İslam âlimlerinin çoğunu bu sonuca götüren hadislerle sahih kaynaklarda yer verilmediği, bir kısmının tenkit edildiği, bir kısmının ise uydurma olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸²

Yukarıda sıraladığımız görüşlerden de anlaşılacağı üzere A'râf'ın mahiyeti ve A'râf'takilerin kim olduğu konusunda bir ittifak yoktur. Süddî'ye göre "*Henüz cennete girmemiş olan, fakat oraya gireceklerini ümit eden*" ifadesi ile kastedilenler A'râf'takiler değil, Cennet'e götürülmek üzere olan ama henüz girmeyen ve A'râf'takilerin müşahade ettiği kimselerdir.¹⁸³

Diğer taraftan İbn Abbas'tan farklı görüşler rivayet edilmiştir. Örneğin bu kişilerle ilgili bir taraftan bunların günah ve sevapları eşit olan kimseler olduğunu söylerken ona atfen diğer bir rivayet bu kimselerin veled-i zina olduğuna işaret etmektedir.¹⁸⁴

46. ve 48. âyetlerde geçen "A'râf" ve "*hicap*" gibi ifadeleri anlamak için Kur'ân'ın kendi içinde ilgili âyetlere bakmak durumundayız. Öncelikle burada cennetlik ve cehennemlikler dışında üçüncü bir grup insanın varlığı barizdir. Asıl mesele Arap zihninin algı, tefekkür ve kültür dağarcığı üzerinden ahirete yönelik bir imaj tasvirinin yapıldığının unutulmamasıdır. Eğer mesel dili ve Kur'ân'ın üslubunu göz ardı edecek olursak ahirete dair bu konuları lafzî bir şekilde anlamak da kaçınılmaz olacaktır. Oysa Kur'ân daha

¹⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân-ı Azîm*, Daru Tayyibe, Riyad, 1999, C. 3, s. 421.

¹⁸¹ Ahmet Emin Seyhan, *Araf Ehli İle İlgili Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme*, s. 112.

¹⁸² Seyhan, *Araf Ehli İle İlgili Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme*, s. 112.

¹⁸³ İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, C. 3, s. 206.

¹⁸⁴ İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, C. 3, s. 205.

gerçekleşmemiş geleceğe dair ahirete müteallik olayları kıyamet, diriliş, cennet ve cehennem hayatına dair konuları olmuş gibi mazi kalıbıyla anlatmaktadır.¹⁸⁵ Sadece insanları değil Kaf sûresi 50/30. âyet-i kerimede olduğu gibi cehennemi de konuşturmaktadır:

“O gün cehenneme, “Doldun mu?” diye soracağız; fakat o, “Hayır; daha yok mu?” diyecek.”

“Onları simalarından tanırırlar/bilirler” ifadelerinden de anlaşılacağı gibi *“Ashabu A'râf”* ile kastedilen marifet/bilgi sahibi olanlardır. Yani cennet ve cehennemlikleri simalarında tanıyan kimselerin dilinden o günkü dehşetengiz tablo canlandırılmaktadır.

Mutaffîfîn Sûresi 83/24. âyette Cennetlikler şu şekilde anlatılmaktadır:

“Onları, yüzlerindeki nimet pırıltısından tanırırsın”

Âl-i İmran 3/106'da da benzer bir portre çizilmektedir: *“Bir gün ki nice yüzler ağaracak, nice yüzler de kararacaktır; yüzleri kararanlara, “İman ettikten sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!” (denir).”*

Rahman Sûresi 55/41. âyette ise Cehennemliklerin durumu şöyle tasvir edilmektedir:

“Suçlular simalarından tanınırlar; perçemlerinden ve ayaklarından tutulup yaka paça cehenneme atılırlar.”

“Hicab” kelimesine gelince genelde müfessirler kelimeyi Hadid Sûresi 13. âyetteki *“sur”* kelimesi ile irtibatlandırmaktadırlar.¹⁸⁶

Hadid 57/13:

“O gün, münafık erkekler ve kadınlar müminlere, “Ne olur bizden tarafa bir bakın da sizin nurunuzdan alıp faydalanalım!” diyecekler. Fakat onlara, “arkanıza dönün denilecek. Böylece müminlerle münafıkların arasına, iç

¹⁸⁵ Bakara 2/24; Tekvir 81/1; İnfitar 82/1

¹⁸⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, C. 1, s. 393; İbnu'l Cevzî, *Zâdü'l-Mesir*, C. 3, s. 204; Fahrüddin Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. 10, s. 382.

kısmında ilâhî rahmet bulunan, dış yüzü ise cehennemdeki azaba bakan bir sur çekilecektir.”

Fahreddin Râzî de bu konuda ilginç bir gözlemde bulunmuştur: "Cennetin yukarıda ve Cehennemin aşağıda olduğu ispatlanmışsa, cennet ile cehennem arasına neden böyle bir duvar örülür?" diye muhtemel bir soru akla gelirse “bu ikisi aralarında duvar veya perde olmasına engel yoktur." şeklinde cevap verilir.¹⁸⁷

Tümevarım yöntemi ile bir okuma sonucu âyetler açıkça göstermektedir ki “A’râf” kelimesi ile kökteş olan “*tu’rafu*” ve “*yu’rafu*” kelimeleri, Mekki diğer sûrelerde de cennet ve cehennemliklerin durumu tasvir edilirken kullanılmaktadır. Yani verilmek istenen mesaj her iki grubun da alâmet-i fârikaları ortadadır. Bahtiyarlar ve bedbahtlar olarak herkes tercihinin karşılığını görecektir ve imanlar mükâfatsız küfürler ise cezasız kalmayacaktır. Diğer türlü okuduğumuzda ise Allah’ın sanki hükümlerini verme konusunda kararsız kaldığı birtakım insanlar için bir nevi bekleme salonu hüviyetinde cennet ve cehennem dışında bir alandan söz ediliyor intibai uyanacaktır. Oysaki Allah kıyamet gününde kesin hükmünü verecektir.¹⁸⁸

Sonuç olarak Kur’ân ve din dilini göz ardı edip maksat ve mefhumdan ziyade salt lafzî bir algı ve anlayışla lafza yüklenildiği zaman bambaşka bir mana ortaya çıkmaktadır. Muhatap kitlenin ümmî oluşu (kitabî anlamda vahiy geleneğine sahip olmayan) gaybî konularda Kur’ân’ın böyle bir teşbih ve temsil dili kullanmasına neden olmuştur. Kıyamete dair bu âyetlerde de Allah, gaybî ve soyut bu alanı Arap algı, idrak ve kültür düzeyini dikkate alarak müşahhas bir hüviyete büründürerek anlatmıştır. Buna bağlı olarak cennet ve cehennemliklerin birbirinden tamamen ayrıştırılacağı gerçeği adeta Arafat Tepesi’ni çağrıştıracasına “A’râf” kavramı üzerinden resmedilmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Fahrüddin Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, C. 11, s. 92.

¹⁸⁸ Hac 22/17; Secde 32/25

¹⁸⁹ Bakara 2/198, 199; A’râf 7/46, 50

2.4.2.2.Mîzân

8. O gün ölçü-tartı haktır. Artık kimin tartıları ağır gelirse işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

9. Kimin de tartıları hafif gelirse işte onlar, âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır.

Sûre'nin 8. ve 9. âyetleri meallere genellikle "Tartıları ağır gelenler", "iyilikleri mizanda ağır basarsa" veya "(sevap) tartıları ağır basarsa" şeklinde yansıtmaktadır. A'râf Sûresi 9. âyetin sonu "âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı" ve Müminun sûresinin 103. âyetin sonu "Tartıları hafif gelenler ise kendilerini ziyan etmiş olanlardır. Onlar cehennemde ebedî kalacaklar." şeklinde bitmektedir. İnsan üzerindeki en büyük hak sahibinin Allah olduğunu Lokman sûresi 13. âyetle birlikte okuduğumuzda "vezn" ve "mevazin" den kasdın Mukâtil b. Süleyman'ın da ifade ettiği gibi iman veyahut küfür olduğu anlaşılabacaktır.¹⁹⁰ "Mevâzin" kelimesini sevap olarak çevirdiğimiz takdirde "Onlar cehennemde ebedî kalacaklar" ibaresini izah edemeyeceğiz. Sevapları günahlarından az olan (müminlerin) ebedi cehennemde kalacaklarını söylemek Kur'ân'ın anlam içi bütünlüğüne ters düşmektedir. Sonda söyleyeceğimizi başta söylemekle beraber şimdi bu iddiamızı müdellel kılmaya çalışabiliriz.

"Kimin tartıları ağır gelirse" terkibi 2 yerde daha geçmektedir:

Müminun 23/102-103: "Böylece kimlerin tartıları ağır basarsa, işte bunlar asıl kurtuluşa erenlerdir. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, artık bunlar da kendilerine yazık etmişlerdir; cehennemde sürekli kalıcıdırlar."

Kâria 101/6-7: "Ve kimin tartıları ağır basarsa, işte o, hoşnutluk veren bir yaşayış içindedir."

Mizan ve mevazin kelimelerinin geçtiği diğer sûre ve âyetler şu şekildedir:

¹⁹⁰ Maverdî, *en-Nüket ve'l-'Uyûn Tefsîrû'l-Mâverdî*, Dârül-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y, C. 2, s. 201; Mukatîl, *Tefsîr*, C. 1, s. 384.

Mizan”, “ölçü ve tartı işleminde kullanılan ölçü aleti” demektir. Âyetteki «Mevazin» kelimesi mizan'ın çoğuludur. Vezn esasında bir şeyin miktarını, değerini bilmektir.

İsra 17/35: *Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın* ve Rahman: 55/9: *“Tartıyı adaletle yapın”* ayetlerinde insanın bütün söz ve eylemlerinde doğru ve âdil olmasına işaret edilmiştir.

Kehf 18/105: *İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na ulaşmayı inkâr etmişlerdi de bu yüzden yaptıkları bütün amelleri boşa gitmiştir. Artık kıyamet günü onlar için hiçbir ölçü tutturmayız [hiç bir değer vermeyiz].*

Enbiya 21/47: *Biz kıyamet günü için adalet terazileri koyarız; hiçbir kimse, hiçbir şeyce haksızlığa uğratılmaz, [o şey] bir hardal tanesi ağırlığına da olsa, onu getiririz. Ve hesap görenler olarak Biz yeteriz.*

Hadid 57/25: *Ant olsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve teraziyi/ölçüyü indirdik.*

Şûra 42/17: *Allah, bu kitabı ve teraziyi/ölçüyü hakla indirendir. Ve sana ne bildirir ki, belki de o Saat [kıyamet] çok yakındır!*

Rahman 55/7-8: *Ve semayı. Onu yükseltti ve teraziyi/ölçüyü koydu. Sakın terazide/ölçüde taşkınlık etmeyin.*

Muttaffifin Sûresi'nin ilgili âyetleriyle ölçü ve tartıda hile yapan Mekke tacirlerini düşündüğümüzde Kur'ân'ın arabî dil ve üslubu bir kez daha görülecektir. Mekke ticaret merkezi idi ve Mekkelilerin başlıca işi ticaret idi. Bu nedenle tartıda hile yapanların kötülükleri Mekke'de nazil olan birçok âyette anlatılmaktadır. Bu amaçla ölçü ve ağırlıklarda hile yapılarak yok edilen kabilelerin akıbetleri hatırlatılır.

Şuayb kavminin hilekârlığı örnek verilir. Aslında Kureyşin hilekârlığı, Şuayb kavminin eyleminde canlandırılmaktadır:

Medyen 'e de kardeşleri Şuayb 'i (gönderdik): "Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil

geldi. Ölçüyü ve tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin, artık düzeltilmiş olan yeryüzünde bozgunculuk yapmayın; eğer inanan (insan)lar iseniz, böylesi sizin için daha iyidir!" (A'râf 7/85)

“Mevâzin” ile kastedilenin “ilahî adaletin tüm ihtişamıyla tecelli edeceği ve kimsenin haksızla uğramayacağı” olduğunu bu âyet de teyit etmektedir:

“Biz kıyamet günü için adalet terazileri koyarız; hiçbir kimse, hiçbir şeyce haksızlığa uğratılmaz, [o şey] bir hardal tanesi ağırlığına da olsa, onu getiririz. Ve hesap görenler olarak Biz yeteriz.” (Enbiya 21/47)

Bütün bunlar toplum düzeninde dürüst alışverişin, doğru tartmanın, insanları aldatmamanın önemini göstermekte, tersinin de Allah'ın gazabını tahrik ettiğini vurgulamaktadır. İnsanların bu hileyi kullanmasını engelleyen en büyük etken ahiret inancıdır. Ahiret sorumluluğuna, hesabına, ceza ve mükâfatına kesin olarak inananlar, bu şekilde aldatmaya asla cesaret edemezler, Allah'tan korkarlar. Ama ahirete tüm kalbiyle inanmayanlar, biraz daha fazla kazanmak için ellerinden geleni yapmaktan çekinmezler.¹⁹¹

Netice itibarıyla diyebiliriz ki aristokrat Mekke tüccarlarına verdiği mesaj hem ticarete adaletli ve dürüst olun hem de yarın ahirette biz de herkesin behresini ölçeceğiz. Ama o gün tartılarda altın, gümüş ya da servetleriniz değil iman ya da küfrünüz belirleyici faktör olacaktır.¹⁹²

2.4.2.3. İblis/Şeytan

İblis/Şeytan kıssasını özetlemek gerekirse; İblis şeytanın özel adıdır. Müslüman dil bilimciler, kelimenin "Allah'ın rahmetinden ümit kesmek" anlamına gelen b-l-s kökünden geldiğini ifade etmektedirler.¹⁹³ İblis, "Allah'ın düşmanı" ve/veya kısaca "düşman" olarak da bilinir. Ama ona genellikle "şeytan" denir. İblis, Kur'ân'da yaratılış ile ilgili iki noktada geçmektedir. Yani Allah, Âdem'i çamurdan yarattı ve onun vücuduna hayat nefesini üfledi.

¹⁹¹ Ateş, *Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, C. 23, s. 421-424.

¹⁹² Bakara 2/16; A'râf 7/8-9; Tevbe 9/24; Saf 61/10

¹⁹³ Halil Bin Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, C. 1, s. 160

Daha sonra meleklerle ilk insana saygı göstermesini emretti. Ama İblis, "Kara çamurdan yarattığın adama saygı duymuyorum" diye itiraz etti. Bunun üzerine Allah: "*Çık oradan. Şimdi kovuldun. Kıyamet gününe kadar lanetlisin*" dedi (Hicr 15/33-35). Bu arada İblis, cezasının kıyamete kadar ertelenmesini ister. Allah onun bu isteğini kabul etmiş ve ona, iman ve ibadeti olmayan kimseyi saptırma gücü vermiştir. Evet, Allah, İblisin Kıyamet Günü'ne kadar insanları ayartmasına izin verir ama Allah'a gerçekten hizmet edenler üzerinde hiçbir etkisi yoktur. İlk olarak, İblis, Âdem ve Havva'yı Tanrı'nın emrine karşı gelmeye ve onları ölümsüzlük ağacının meyvesini yemeye ayartmıştır. Kıyametten sonra İblis, müritleri ve günahkârlarla birlikte cehenneme atılacaktır.¹⁹⁴

"Bls" kökünden gelen "*müblis*", umutsuz olan anlamına gelir. İblis, Allah'ın iyiliğinden/rahmetinden ümit kestiği için bu adla anılmıştır.¹⁹⁵ Umudu ve ümidi kesmek anlamında dünya ve ahirete müteallik alanlarda "*müblisûn*" kalıbı üç yerde gelmektedir.¹⁹⁶

Şeytan kelimesi, bir kuyudan su çekmek ve hayvanları bağlamak için kullanılan uzun bir ip ve uzak olma"¹⁹⁷ gibi anlamlara gelen "ştn" kökünden türetilmiştir. Şeytanın "racîm" sıfatı bu manayı kuvvetlendirmektedir. Başka bir görüşe göre kelime, "yanmak" veya "öfkeyle yanmak" anlamına gelen ş-y-t kökünden türetilmiştir.¹⁹⁸ Bu görüş ise ateşten yaratıldığı yönündeki manayı desteklemektedir. Ayrıca "şeytan" kelimesi Kur'ân'da esas olarak insanın iç dünyasında var olan aşırı kötü eğilimleri, özellikle de gerçeğe düşman olan tüm dürtüleri anlatmak için kullanılmaktadır.

İblis lafzı Kur'ân'da on bir yerde geçmektedir.¹⁹⁹ Âdem-İblis kıssası bağlamında ilahi emre karşı duruşun sembolü olarak bu isim kullanılmaktadır. "Şeytan" kelimesi ise çoğulları ile birlikte İblise nazaran

¹⁹⁴ Mustafa Öztürk, *İblis'in Trajik Hikâyesi -Allah, Şeytan, İnsan ve Kötülüğe Dair*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Ocak-Haziran 2005, s. 39.

¹⁹⁵ Halil Bin Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, C. 1, s. 160.

¹⁹⁶ En'âm 6/44; Müminûn 23/77; Zuhuruf 43/75

¹⁹⁷ Halil Bin Ahmed, *Kitabul Ayn*, C. 2, s. 332.

¹⁹⁸ Ali Osman Ateş, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, İstanbul, 1996, s. 93-94.

¹⁹⁹ 2/34; 7/11; 15/31-32; 17/61; 18/5; 20/116; 26/95; 34/20; 38/74-75

daha yaygın ve çok anlamlı olarak kullanılmaktadır. Aslında şeytan kelimesi Kur'ân'da isim-sıfat olarak çoğul kalıbında insanlara ve cinlere isnat edilerek birçok yerde geçmektedir. Peygamber'in şiddetli muhaliflerine "şeytan" denmesi, bu terimin nesnel gerçeklikten ziyade soyut ve somut tüm kötü güçleri ve/veya kötülüğün tüm nedenlerini ifade ettiğini göstermektedir.²⁰⁰ Örneğin Bakara sûresinin 14. âyetinde münafıkların reislerine atıfta bulunmaktadır. Nitekim klasik tefsirlerde yukarıdaki âyette geçen şeyâtîn kelimesi esas olarak "inkârcılığın önderi" ve/veya "şeytanın inkâra karşı direnişini temsil eden müşrik" anlamlarına gelmektedir.²⁰¹

Sonuç olarak Allah ile münasebetinde *iblis*, insanla olan hukukunda ise *şeytan* lafzı tercih edilmiştir. Buradan hareketle vesvese ve telkinleriyle, insanı hak ve hakikatten uzaklaştırması ve haliyle kendisinin de uzak olması hasebiyle *şeytan* ismi verilmiştir. Allah'a karşı böyle bir etkisinin olamayacağı ve onun rahmetinden ümidini kesmiş olması sebebiyle de *iblis* lafzı tercih edilmiştir diyebiliriz.²⁰²

2.4.2.4. Kalû Belâ

172. *Rabbin, insanoğlunun sulbünden soyunu alıp devam ettirmiş, onlara: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" demiş ve buna kendilerini şahit tutmuştu. Onlar da: "Evet şahidiz" demişlerdi.*

Kalû (dediler) ve belâ (evet) kelimelerinden oluşan bu terkip bezm-i elest olarak da bilinmektedir. "Ben senin Rabbin değil miyim?" ünvanının anlamını ve ruhların "evet" cevabını verdiği meclisi ifade eder. Aynı konuda açık veya dolaylı ifadeler diğer bazı ayetlerde geçmektedir. Rûm sûresinin bir ayetinde (Rûm 30/30) "ed-dînü'l-kayyım" (süreklilik özelliği taşıyan saf bir din) denilen hak dinin Allah'ın İnsan fitratına emanet edildiği bildirilmiş, bu esas

²⁰⁰ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara 2006, s. 77-78.

²⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Müessesetü Risale, Beyrut, 1994, C. 1, s. 117; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. 2, s. 63; Zemahşerî, *el-Keşşâf An Hakâ'ik-ı Ğavâmizî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl Fî Vücûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1995, C. 1, s. 73.

²⁰² Bakara 2/14; En'âm 6/44; Hicr 15/33-35; Müminûn 23/77; Zuhuruf 43/75

özelliğın değışmeyeceğı bildirlemiştir.²⁰³

Tefsir müktesebatı da rivâyetlerden hareketle ayete açıklama getirmektedir: Yüce Allah, yarattığı bütün zürriyetleri belinden çıkarmak için Naman denilen yerde (Arafat) Âdem'den misak aldı. Onları gözlerinin önünde tohum gibi çıkardı, sonra onlarla açıkça konuştu ve onlara “Ben sizin Rabbiniz değıl miyim?” dedi.²⁰⁴

Bu ve buna benzer rivayet kültürü bir metin olarak karşımızda duran Kur’ân âyetlerini anlama noktasında belirleyici faktörler olagelmiştir. Sözlü dilin kalıpları içerisinde şifahen nazil olan Kur’ân, bağlamından koparıldığı takdirde çok farklı anlamlara çekilebilecek çok anlamlı bir metne dönüşebilmektedir. Meseleler dışarıda oluşup meşruiyet zemini âyetler üzerinden ihdas edilmeye başlayınca “*Kalu Bela*” veya “*Bezm-i Elest*” (sohbet meclisi) adlarıyla özel bir kültür ve edebiyat alanının oluşması da kaçınılmaz olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁵

Bu ayeti doğru anlayabilmek için öncelikle sûre içi bağlamı dikkate almalıyız. 11-27. âyetlere baktığımızda Âdem'in kıssası üzerinden dinleyiciye iki önemli mesaj verilmektedir. Her şeyden önce, siz Mekke halkı, Âdem'in üstünlüğünü kabul etmeyi reddettiğı ve şeytanlaşıp Allah'ın rahmetinden ve mağfiretinden kovulduğu gibi kibirlisiniz. Hz. Muhammed'in peygamber kimliğini sorgulayarak aynı kibre gösterip onun düştüşü bataklığa düşmeyin.

İkinci ve asıl mesaj: Kâbe'yi çıplak tavaf etme gibi yaygın ve yanlış bir şekilde yerleşmiş dindarlık algı ve anlayışına karşı, çıplaklığın değıl örtünmenin bir nimet ve lütuf olduğunu Âdem ve eşi üzerinden erkek-kadın tüm muhataplara duyurmak. Atalarına bu kadar sadakatle bağlanan bu insanlara verilmek istenen mesaj en kesin ve keskin bir şekilde “Âdem” figürü üzerinden verilebilirdi. Yani muhatap kitleye “Âdem'in Allah'ın emrine aykırı davranıp edep yerlerinin açılmasıyla sonuçlanan utanç verici

²⁰³ Yusuf şevki Yavuz, *Bezm-i Elest*, DİA, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, C. 6, s. 106.

²⁰⁴ Taberi, *Camii'l-Beyân*, C. 3, s. 521.

²⁰⁵ İskender Pala, *Bezm-i Elest*, DİA, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, C. 6, s. 108.

durumu, dindarlık adına Kâbe'yi tavaf ederken yapıyor ve dolayısıyla aynı hataya sizler de düşüyorsunuz” mesajı verilmiştir. Eğer Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak istiyorsanız O'nun size bir lütfu ve ikramı olan örtü ve elbiseleriniz üzerinizdeyken ibadetlerinizi ifa edin ve O'nun beyti olan Kâbe'ye hürmetinizi bu şekilde gösterin.²⁰⁶

Tüm bu bilgiler doğrultusunda sûre içi bağlamı göz önünde bulundurduğumuzda 28. ve 172. âyetler arası münasebet konuyu vuzuha kavuşturmaktadır.

28. *“Mekkeli müşrikler ne zaman Kabe'yi çıplak tavaf etmek gibi utanç verici, yüz kızartıcı bir iş yapsalar “Biz atalarımızdan, babalarımızdan böyle gördük, üstelik böyle yapmamızı bize Allah emretti” derler. De ki Allah şirk temelli böyle çirkin bir davranışı emretmez. Siz Allah hakkında bilip bilmeden konuşuyorsunuz.”*

Enam 148. âyette ise bu anlayışın temelinde cebri mantığın yattığını görmekteyiz. *“Eğer Allah dileseydi ne biz ne de atalarımız Allah'a ortak koşabilirdik”*

Görüldüğü üzere atalarına sadakat ile bağlı olduklarını iddia eden bu zümre adeta “elden ne gelir böyle geldik böyle gidiyoruz” mantığıyla bir mazeret beyan etmektedir. Allah ise sûrenin 172. âyetinde ecdadına bu kadar bağlı ve bağımlı olan bu insanlara insanlığın atası Hz. Âdem'in şahsi manevisi üzerinden ahlaki mesaj yüklü bir ders vermektedir. Kaldı ki âyet-i kerimede “Âdem” değil, “Âdemoğlu” ifadesi yer almaktadır.²⁰⁷

Varlığın diliyle konuşan Kur'ân'ın en çarpıcı üslup örneklerinden birine bu âyette şahit olmaktayız. Burada insanoğlunun yaratılıştan (bellerinden zürriyetlerinden) gelen “fitrat, vicdan ve sağduyu” dediğimiz melekeleri dile getirilip konuşturulmakta, onlara soru sorulmakta ve cevapları -yaratan kendisi olduğu için- onlar adına yine Allah tarafından verilmektedir.

²⁰⁶ A'râf 7/26, 27, 31, 32. İlgili ayetleri birlikte okuduğumuzda karşımıza böyle bir tablo çıkmaktadır.

²⁰⁷ A'râf 7/172. ayette “Benî Âdeme” şeklinde geçmektedir. Yani Allah Teâlâ zürriyetleri Hz. Âdemin sulbünden değil tek tek her bir insanın sulbünden almıştır.

Edebiyatta konuşamayacak durumdaki olay ve varlıkları dile getirip konuşturma sanatına intak denmektedir. Fussilet sûresi 11. âyetinde de benzer üslup kullanılmıştır: *“Sonra, Allah kudretiyle duman/gaz bulutu hâlinde olan göğe yöneldi; göğe ve yere, “İkiniz de, isteyerek veya istemeyerek gelin!” buyurdu. Onlar da, “, emrine boyun eğdik!” dediler.”*

Aslında bu âyetin söylemek istediği kâinattaki eşsiz ahenk ve uyum Allah’ın koyduğu ilahi yasalar (sünnetullah) müvacehesinde işlemektedir. Lisan-ı hâl ile ifade edilen bu durum gök ve yer dile getirilmek suretiyle lisan-ı makal ile anlatılmıştır.

“Her bir Âdemoğlundan Rabbin söz aldı” ibaresiyle öncelikle her iman sahibi bireyin kendi imanından mesul olacağı hatırlatılmaktadır. Haddi zatında Sûre’nin 38 ve 39. âyetlerinde ahirette öncekiler ve sonrakiler diyebileceğimiz iki grup arasındaki diyaloglara yer verilmektedir.

38. *Arkadan gelenler, önden giden ve sonrakilere yol gösteren öncü toplumlar hakkında, “Ey Rabb’imiz, bizi yoldan çıkaranlar işte bunlardı, o hâlde, onları iki kat ateş azabıyla cezâlandır!” diyecekler. Buna karşılık Allah, “Evet! Sizden öncekiler hem kendileri yoldan çıktığı için, hem de arkadan gelenlere kötü örnek olup onları yoldan çıkardıkları için iki kat cezâ çekecekler. Fakat siz de aynı şekilde sizden sonrakilere öncülük edip onları saptırdınız. O hâlde, böyle zalimlerden her birine iki kat azap var; fakat siz, nicelerinin sizden etkilenip kötülüğe yöneldiğini bilmiyorsunuz!” diyecek. **39.** *Bunun üzerine öncekiler, sonrakilere şöyle diyecek: “Sizin bizden üstün bir tarafınız yok ki! Öyleyse, yaptıklarınıza karşılık cehennem azâbını bizimle birlikte tadın!”**

“Sırtlarından zürriyetleri” ifadesi de ata/baba-oğul ilişkisine işaret etmekte ve Târik Sûresi 7. ayeti hatıra getirmektedir: *Erkeğin omurgası ile kadının kaburga kemikleri arasından süzülüp çıkan bir sudan yaratılmıştır.* Âyetle verilen mesaj “Ey Mekke ahalisi! Her ne kadar babanızdan bir parça da taşısanız ve ısrarla onların izini takip de etseniz anne rahmine düştüğünüz an artık siz ayrı bir bireysiniz.” Bu sebeple *“Biz atalarımızdan böyle gördük”*

gibi geçersiz mazeretlerin arkasına saklanmayın. Kaldı ki 173. âyette de öne sürdükleri bahaneye değinilmektedir: *Allah’a bizden önce ilk ortak koşanlar atalarımızdı; biz ise, onların izinden giden bir nesildik. Şu hâlde, onların işledikleri günahlar yüzünden bizi de mi helâk edeceksin? demeyesiniz diye*”

Bu insanlar atalarına o kadar körü körüne bağlılar ki A’râf 7/95’ te ifade edildiği gibi bela ve musibetleri dahi atalarına referansla tesadüfe bağlı basit tabiat hadiseleri şeklinde hayra yorabilmektedirler: *“Sonra bu kötü durumu kaldırıp, onun yerine güzellikler veririz. Sonunda, refah seviyeleri yükselince Atalarımız da zaman zaman böyle sıkıntılı ve sevinçli anlar yaşamışlardı...”* derler. Sözüün özü Allah, vermek istediği öğüt ve mesajı o toplumun kültürel bagajında var olan uygulamalar ve kültürel hafızasında yer etmiş değer ve figürler üzerinden vermiştir.

2.4.2.5. Hicab

“Hicab” kelimesi A’râf sûresi dışında geçtiği beş yerde²⁰⁸ maddi bir örtüden ziyade manevi ve deruni manada bir perdeye ve araya mesafe koymaya işaret etmektedir.

“Kur’ân okuduğun zaman, seninle, âhirete inanmayan bu insanların arasına, gözle görülmeyen mânevî bir perde çekeriz” İsra17/45

Meryem insanlarla kendi arasına bir perde çekmişti(mesafe koymuştu).” Meryem 19/17

“...seninle bizim aramızda aşılmaz bir perde/engel vardır!” Fussilet 41/5

“Allah, bir insanla ancak şu yollarla konuşur: Ya vahyederek, ya bir perde arkasından...” Şûrâ 42/51

“...Peygamberin hanımlarından bir şey isteyeceğiniz veya kendilerine bir şey soracağınız zaman, bunu perde arkasından isteyin...” Ahzâb 33/53.

---

²⁰⁸ İsra 17/45; Meryem 19/17; Ahzab 33/53; Fussilet 41/5; Şûrâ 42/51

Görüldüğü üzere “*hicab*” kelimesi geçtiği yerlerde maddi bir örtüden ziyade bir ayrışmayı, manevi anlamda bir engel ve derunî bir perdeye işaret etmektedir. Her ne kadar meallerde Ahzab sûresi 33/53. âyette maddi bir örtü anlamı verilse de burada müminlerden asıl istenen peygamberin evine gelişigüzel ve zamansız girmemeleri araya bir mesafe ve resmiyet koymalarıdır.²⁰⁹

Kelimenin Kur’ân’da kullanıldığı manadan hareketle A’râf ile ilgili “*İki taraf arasında bir perde vardır*” (A’râf 7/46) ifadesini de bu minvalde anlamamız için hiçbir engel yoktur. Tıpkı İsra 17/45. âyette olduğu gibi: *Kurân okuduğun zaman, seninle, âhirete inanmayan bu insanların arasına, gözle görülmeyen mânevî bir perde çekeriz*”

Bu âyet-i kerimede kullanıldığı gibi Ahirette de cennetlik ve cehennemlik olanlar arasında böyle manevi bir perdenin olduğunu düşünebiliriz. Bu düşünce bizim şahsî kanaatimizdir. A’râf kavramını ele alırken detaylı bir şekilde konuyu açıkladığımızdan dolayı bu kadar malumatın kâfi geleceğini düşünmekteyiz.

2.4.2.6. Huruf-u Mukatt’a

1. Elif Lam Mim Sâd.

Kur’ân-ı Kerim’de altı sûre “*elif lam mim*” harfleriyle ve bir sûre “*sad*” harfiyle başlar. Bakara, Âli İmran, Ankebut, Rum, Lokman, Secde ve Sâd sûrelerinden ilk ikisi dışındakiler Mekkîdir. A’râf Sûresi’nin ilk ayeti ise bu harflerin bir araya gelmesiyle başlar. Huruf-i mukatta’a ile başlayan sûrelerin harf bağlamında birden beşe kadar farklı varyantları vardır. Hurûf-ı mukattaa, Arapça’da harf kelimesinin çoğulu olan “hurûf” ile “kesilmiş, ayrılmış” anlamındaki “mukatta’a” kelimesinden meydana gelen bir tamlamadır. Mukattaa, “kesmek, bir şeyi bütününden ayırmak” manasına gelen “*kat*” kökünden türemiş bir sıfat olup söz konusu harfler kelimeyi oluştururken

²⁰⁹ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, C. 25, s. 225.

okundukları gibi değil, kendi isimleriyle telaffuz edildiklerinden “bağımsız ve ayrı harfler” anlamında hurûf-ı mukattaa diye anılmıştır. Bu harflerin ne manaya geldikleri veya sûrelerin başında ne maksatla yer aldıkları kesin olarak bilinmediğinden hurûf-ı mübheme olarak da isimlendirilmiştir.²¹⁰ Ne var ki söz konusu harflerin müteşabihattan sayılması pek isabetli değildir. Çünkü her şeyden önce, hurûf-ı mukattaa'nın müteşabih kelimesiyle anlam ilişkisi yoktur.²¹¹ Bu harflerin ne anlama geldiği noktasında çok farklı görüşler serdedilmiştir:

a) İbn-i Abbas'dan rivayet edilen bir görüşe göre bu harflerin manası, "Ben Allahım, açıklarım." demektir.

b) Süddîye göre bu harfler, Allah Teâlâ'nın bir sıfatı olan ve "Şekil veren" anlamına gelen "El-Musavvir" kelimesinin kısaltılmış harfleridir.

c) Ebu Talha'nın, İbn-i Abbas'dan rivayet ettiği bir görüşe göre, Elif, Lâm, Mîm, Sâd, Allah Teâlâ'nın isimlerinden biridir. Allah Teâlâ bu ismine yemin ederek sureye başlamıştır.²¹²

“*Elif lam mim*”in manası konusunda “ben Allah’ım bilirim” anlamına geldiği, Allah’ın isimlerinden biri olduğu ve kasem ifade ettiği şeklinde İbn Abbas’a nispetle üç farklı görüş serdedilmiştir.²¹³ Tüm bu görüşlerin sıhhat ve doğrulunu teyid ettiğimiz takdirde ister istemez Tercümanu’l Kur’ân olarak medhedilen İbn Abbas’ın hayatı boyunca üç kez görüş değiştirdiğini de kabul etmemiz gerekecektir. Kanaatimizce bu harflerin ne dediğinden ziyade işlevi ve nedenselliği üzerinde durmak gerekir. Zira hurufu mukattaa ile başlayan sûrelere baktığımızda Meryem, Ankebut ve Rum sûreleri dışındaki 26 sûrenin vahye atıfla başladığını görmekteyiz. (Âli İmran 3. ayetle birlikte) Bu bağlamda muhatap kitlenin dikkatinin etkili bir başlangıçla vahye çekilmek istendiğini söyleyebiliriz. Bu özelliği genel bir kaide olarak belirlemek zordur. Zira huruf-u mukattaa ile başlamadığı halde vahye atıfla devam eden

²¹⁰ Zeki Duman-Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, DİA, İstanbul, 1998, C. 18, s. 401.

²¹¹ Hayri Kırbaşoğlu, “Müteşabihât Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi”, 1. Kur’an Sempozyumu, Ankara 1994, s. 367.

²¹² Taberi, *Camiu’l-Beyân*, C. 3, s. 399.

²¹³ İbnül Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, C. 3, s. 164-165.

(Zümer, Furkan, Nur,) sûreler olduğu gibi, huruf-u mukattaa ile başlamasına rağmen direkt vahye vurgu yapmayan (Ankebut 29/1 ve Rum 30/1) sûreler mevcuttur. Bu harflerin bir diğer işlevi de âyet sonlarındaki seci' için bir başlangıç bir ses belirleme olması mümkündür. Halil b. Ahmed'e (ö.175) göre Arap dili hafiflik esasına göre vazedilmiştir. Bu sebeple söyleniş en hafif olan dudaksıllarla (ba, fa, mim) dil ucu harfleri (ra, lam, nun) Arapça çekimlerde en çok yer alan harflerdir. Özellikle 4'lü ve 5'li kelimelerdeki telaffuz ağırlığını hafifletmek için bunlardan biri ya da ikisi bulunur. Bu da özellikle o kelimenin Arapça olduğunun göstergesi kabul edilir.²¹⁴

Yapılan tespitlere göre Kur'ân fasılları en çok nun harfiyle bitmektedir. Fasılların çoğu mîm ve nûn harfleriyle bitmektedir. Bu harflerin musikinin doğal yapısı olduğu dile getirilmektedir. Böylece âyet sonlarına ritimli bir yapı kazandırırılar.²¹⁵ Huruf-u mukatt'a harfleri Arap alfabesinin en çok kullanılan on dört harfinden teşekkül etmektedir: (ya, ha, nun, mim, lam, kef, kâf, ayn, tı, sad, sin, ra, ha, elif). Bunların içinde en çok kullanılanlar ise “elif” ve “lam” harfleridir.²¹⁶

Arap dili alfabesini oluşturan harflerin nitelikleri, Kur'ân'ın ses düzeyinde de herhangi bir kayba uğramadan intikal etmesi amacıyla kayıt altına alınmış, her harfin karakteristik ses yapısı tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu tespitlerin sonucunda hems, cehr, şiddet, tevassut, rehavet, istilâ ya da safir, kalkale, lîn, tekrîr ve tefessî gibi belli harflerde müşterek yahut müstakil olan birtakım sıfatlar tespit edilmiştir. Harflere âit bu ses niteliklerinin, anlam düzeyinde eşdeğer ya da yakın anlamlı kelimeler arasında ses düzeyinde tercih yapmak gerektiğinde belirleyici olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca bu harflerin, oluşturdıkları kelimelerin anlam yapılarıyla da irtibatlı olduğu ileri sürülmüştür. Bu çerçevede râ harfi tekrâra, kâf harfi kuvvete, ğayn harfi

²¹⁴ İsmail Durmuş, *Temsil, DİA, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, İstanbul, 2011, C. 40, s. 439.

²¹⁵ Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'ân*, s. 55.

²¹⁶ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, C. 1, s. 19.

gizlenmeye, fâ harfî ayırmaya, dâl harfî şiddete, sin harfî yayılmaya delâlet eder.²¹⁷

A'râf suresinin fasılalarına baktığımızda “lam, mim, nun ve dal harflerinin olduğunu ve ilk âyetteki huruf-u mukattaa ile âyet sonlarının uyum arz ettiğine şahit oluyoruz. Elif-lam-mim, ha-mim, ta-sin-mim, ta-sin, yasin ve nun harfleriyle başlayan sûrelerinde umumiyetle âyet sonlarının “im, in ve un” sesiyle bittiğini görüyoruz. Harf, kelime ve muhteva ilişkisine de dikkat çekenler olmuştur. Nüzul sıralamasında A'râf'tan bir önceki sûre olan Sad sûresi'nde ise “sad” harfinin ifade ettiği karakteristik bir özellik olan "husumet" sûrenin bütününde kendini hissettirir. Önce davacıların kıssası ile ilgili "*nebeül hasm*" derken Davud kıssasında "*hasmani*" sonra cehennem ehlinin aralarında geçen tartışma "*tehasum*" mele-i a'la sakinleri için "*iz yahtesimün*" ve sûrenin son bölümünde şeytanın yaratıcıya başkaldırışı âsi - hasmane tutumundan bahsedilmektedir.²¹⁸ Hakeza Kaf suresinde de bir "*kaf*" ağırlıklı lafız ve âyet gurubuyla karşılaşmaktayız. Mevdudi ise Urduca'da bir kimse bir şey söylediğinde, cevaben “sad” harfinin kullanıldığını ve bununla o kimseye tasdik edildiğinin söylenmiş olduğundan bahsetmektedir.²¹⁹ Oryantalistlerden Otto Loth ise Yahudi Kabala etkisiyle, bu harflerin Hz. Muhammed tarafından mistik semboller olarak kullanıldığını söylemiştir. Loth'a göre bu harfler Kur'ân metnindeki bazı ifadelerin kısaltmasıdır. Örneğin; “*elif lam mim sad*” harfleri “*sıratı müstakim*” ifadesinin kısaltmasıdır.²²⁰ Hurûf-u mukataanın bir diğer işlevi de muhataplar için bir tenbih/uyarı görevi görmesidir. Kur'ân'ın Allah kelamı olmasını ısrarla inkâr eden muhatapların hem dikkatleri bir noktaya çekilmekte hem de kendilerine meydan okunmaktadır.²²¹

²¹⁷ Divlekci, s. 188-189.

²¹⁸ Zerkeşi, Bedreddin Muhammed Abdullah, *el-Burhân Fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1391/1971, C.1, s. 170.

²¹⁹ Düccane Cündioğlu, *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 60.

²²⁰ Mustafa Küçükbaşçı, “*Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi*”, (Yayımlanmamış ilt), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2002, s. 98.

²²¹ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l- Ğayb*, C. 2, s. 5.

SONUÇ

Üslup ve elfâz açısından ele aldığımız A'râf Suresi'ne genel hatları ile baktığımızda şunları söyleyebiliriz:

* A'râf Suresi Mekkî surelerin en belirgin özelliği olan hurufu mukatta'a ile başlamaktadır.

* İki yüz altı ayet sayısı ve yirmi altı sayfalık hacmi ile Kur'ân'ın en uzun surelerinden biridir.

* Surenin yarısından fazlası (yüz on üç ayet) kıssalara ayrılmıştır.

* A'râf Suresi'nin ağırlıklı konusu peygamberlerin kavimlerine karşı yürüttükleri tevhit mücadelesidir.

* Üslup ve içerik olarak En'âm suresinin devamı niteliğinde olduğu anlaşılan A'râf Suresi'nde iman konuları, özellikle ahirete ilişkin sahneler ve atalarını körü körüne taklit eden müşriklerden bahsedilmektedir. Ayrıca peygamberlerin geçmiş hayatlarından örnekler verilerek inançları için mücadele deneyimleri anlatılmakta, müminlere de sabır ve sebat etmeleri tavsiye edilmektedir.

Yirmi üç yıllık bir süreçte peyderpey nazil olan Kur'ân-ı Kerim'in baştan sona edebi bir üslupla konuştuğunu söyleyebiliriz. Fakat biz bu tezimizde sınırlarımız dahilinde Â'raf Sûresinde hâkim olan diyalog, kıssa, temsil unsurlarını değerlendirmeye aldık. Bu, diğer üslup türlerinin Kur'ân'da bulunmadığı anlamına gelmez. Sözlü dilin kalıpları içerisinde şifahen ve tencimen nazil olan Kur'ân'da ekseriyetle hutbe ve hitabette geçerli anlatım biçimi olan hatabî üslup tarzı yaygın ise de bu anlatım tarzı içerisinde teşbih, mecaz ve kinaye gibi söz sanatlarının ön planda olduğu edebî üslup biçimi kendini baskın bir şekilde hissettirir. Biz tezimizde Kur'ân'ın tamamında kendini hissettiren bu üslup türlerinden ziyade Â'raf sûresinde belirgin bir şekilde hâkim olan üç üslup türüne yoğunlaştık. Bunlar diyalog, kıssa ve temsil/teşbih üslupları idi. Sûrenin bu anlatım tarzları ile başta ilk muhatap olan Mekkeliler olmak üzere Kur'ân'a muhatap olan tüm insanlığa ne

söylendiğini tespit etmeye gayret ettik. Bu üslup türlerini değerlendirirken üzerinde ısrarla durduğumuz nokta bütün bu anlatılanlardan muhatap kitleye verilmek istenen mesaj neydi sorusunun cevabını aramak olmuştur. Kur'ân-ı Kerim sözlü dilin hâkim olduğu bir metin olması hasebi ile söylenenden ziyade söylenmek isteneni tespit etmek öncelikli hedefimiz olmuştur. Elfaz açısından ise aynı yöntemi takip ederek ilk anlama ulaşma gayreti içerisinde birtakım tespit ve değerlendirmelerde bulunduk. A'râf, mescid ve inzal gibi kavramların nüzul sürecinde ne anlama geldiğini belirlemek adına gerek o toplumun kültür, örf ve düşünce dünyasını gerekse sûre içi bağlama göz önünde bulundurduk. Kur'ân ve din dilinin Allah merkezli bir bakış açısıyla konuştuğunu ve bunu yaparken ilk muhatapların seviyesine inerek onların kültürel bagajında hazır bulunan verili durumu da dikkate aldığını düşünecek olursak bütün bu bilgiler bizi doğru anlamı tespit noktasında birtakım sorular sormaya sevk etmiştir: Ne, kim, nerede, ne zaman, nasıl gibi sorular ilk ve asli anlamı bize verme noktasında kilit sorular olmuştur. Bizim buradaki gayretimiz elbette ki İmam Maturidi'nin de ifade ettiği gibi tefsir yapmak olmayacaktır. Bizim hedefimiz tevilin de bünyesinde barındırdığı o muhtemel anlamlardan asli ve ilk manaya nuzul ortamı, muhatap kitlenin algı ve idrak dünyası gibi yardımcı unsurlardan hareketle ulaşmak olacaktır. Müslümanların dünya ve ahiret görüşlerinin şekillenmesinde temel yapı taşları olan kavramların mezhebi ve kelami meselelere kurban edilmeden önceki saf ve som hallerinde bambaşka bir anlam haritasına sahip olduklarını görmekteyiz. Özellikle "A'râf" ve "*kalu bela*" gibi ahiret ve gayba müteallik itikat ve inançla ilgili konularda lafızların kavramsallaşmadan önceki ilk anlamlarıyla değişim ve dönüşüm sonrası ortaya çıkan fark kayda değer niteliktedir.

Dil ve üslup açısından Kur'ân'ın ve özelde A'râf Sûresi' nin tahlilinde varılan sonuç vahyin nüzulünde elfâzda olduğu gibi üslupta da bir tedricilik söz konusu olduğu hakikatidir. Bu müselleme hakikat âyetlerin belli bir tarihsel, toplumsal ve kültürel vasatta nazil olduğunu göstermektedir. Allah da muhatap kitlenin içinde bulunduğu imkân ve şartları dikkate alarak

konusmuştur. Mekke’de inen ilk sûrelerde kısa metrajlı, etkin, etkili, vurgulu, tesir gücü yüksek, bir ahnek ve uyum içerisinde yemin ve tekrarların had safhada olduğu edebi nutuk tarzında şiirsel hatabi bir üslup hâkim iken, Medine’de inen sûreler ibadât ve muamelât eksenli, teşri’ amaçlı olduğundan adeta diplomatik bir genelge ve yönerge hüviyetindedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Ömer, *Arap Dilinde Ta'rib Olgusu Açısından Garibu'l-Kur'an*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2007.

AKDEMİR, Salih, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2004.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi, *Ahlâk İlmi İslam Ahlâkı*, Nur Yayınları, Ankara, 1991.

ALBAYRAK, Mevlüt, "Tanrı Hakkında Konuşmak: Pratik Hayatta Tanrı," Arayışlar, Yıl: 1, sayı: 1, 1999.

ATAY, Hüseyin, *Kur'an'a Göre İman Esasları*, Ankara, 1961.

ATEŞ, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.

ATEŞ, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Yüce Meâli*, Kılıç Kitabevi yayın ve Dağıtım, Ankara, 1983.

_____, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y, 1995.

AYDIN, İsmail, "Filolojik Tefsirin Doğuşu ve Gelişimi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

AYDIN, Mustafa, "Müveşşah", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 32, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2006.

BAYAT, Ekrem, *Kur'an'ın Üslup Özellikleri ve Allah Merkezli Anlatım Çerçevesinde "Ve Mâ Rameyte" Âyetinin Tahlili*, Turkish Studies Volume 13/25, Fall 2018.

BİKAİ, Burhaneddin Ebu'l Hasan İbrahim b. Ömer, (thk. Abdürrezzak Galib el-Mehdî) *Nazmü'd- Dürer fi Tenasübi'l- Âyâti ve's-Süver*, Darül Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1415/1995.

BİLGİN, Abdülcelil, “*Kur’ân’daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşafı*”, Ankara, 2007.

BAZERGAN, Mehdi, *Kur’ân’ın Nüzul Süreci*, Fecr Yayınları, (çev. Yasin Demirkıran- Muhammed Feyzullah), Ankara, 1998.

BOKS, Abdullah, “*Arafat*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, C. 3, 1991.

CEVAD ALİ, *el- Mufasssal fî târîhi’l-Arab kable’l-İslâm*, Dâru’s-Sâkî, y.y, 2001.

CÜNDİOĞLU, Dücan, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlam’ın Tarihi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011.

CÜNDİOĞLU, Dücan, *Kur’ân’ı Anlama’nın Anlamı*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011.

CÜRCANİ, Ali b. Muhammed, *Mu’cemu’t Tarîfât*, thk. Muhammed Sıddık Minşavî, Darü’l-Fazile, Kahire, y.y

ÇAĞLAR, Hasan, “*Bedreddin Sancar ve Ebdeu’l- Beyân li Cemîi Âyi’l-Kur’ân Adlı Tefsiri*” (Yayımlanmamış ilt), Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2010.

ÇEVİKOĞLU, Hasan, *Kur’ân’ı Kerim’de Edebi Üslup*, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, 2012.

ÇİMEN, Abdullah Emin, “*Kur’ân-ı Kerim’de Helâk Kavramı*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2001.

ÇOBAN, Ahmet, *Edebiyatta Üslûb Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

DELİSER, Bilal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Bir Yöntem Olarak Üslubul Kur’ân*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/27, 2017.

DEMİREL, Cumhuriyet, *Kur'ân'ın Özel Tarihine Işık Tutan Bir İlim: Mekkî –Medenî*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=30634>, Erişim Tarihi 11.04.2022

DERVEZE, İzzet, *Kur'anü'l Mecid*, (çev. Vahdettin İnce, Mehmet Baydaş) Ekin Yayınları, İstanbul, 1997.

_____, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev. Mehmet Yolcu) Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1989.

DİVLEKÇİ, Celaleddin, *Anlam-Üslup İlişkisi Bağlamında Kur'an'ın Üslup Analizi (Fatiha Suresi Örnekleme)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

_____, *Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi-II*, AÜİFD XLIX, sayı: I, 2008.

DRAZ, Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, (çev. Salih Akdemir), Kitabiyât, Ankara, 2000.

DUMAN, M. Zeki - ALTUNDAĞ, Mustafa, “*Hurûf-ı Mukattaa*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. 18, İstanbul, 1998.

DURMUŞ, İsmail, *Temsil*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C.40, İstanbul, 2011.

DURMUŞ, İsmail, “*Üslup*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. 42, İstanbul, 2012.

DURUSOY, Ali, “*Aristoteles'ten Gazzâlî'ye Klasik Mantık'ta Anlam Kuramı*”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.28, Cilt.1, 2005.

DÜZENLİ, Yaşar, *Üslûb ve Semantik Açısından Kur'ân ve Şefâat*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006.

EBU MANSUR, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vilat u ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971.

FAHREDDİN RAZÎ, *Tefsir-i Kebir (Mefâtihu'l-Gayb)*, Darül Fikr, Beyrut, 1981.

FAZLURRAHMAN, *Ana Konularıyla Kur'an*, (çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara, 1996.

FERDİNAND DE SAUSSURE, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, İstanbul, 1998.

GELGEÇ, Sevim, *Kur'anî Üslup Açısından Ahhâb-ı Kehf Kıssası*, Usul İslam Araştırmaları Dergisi 34, 2020.

GEZER, Süleyman, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü*, Ankara, 2007.

GÖRGÜN, Tahsin, “*Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine*”, *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri* (VI. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu Tebliğleri), Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1998.

GÜNALTAY, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997.

HALİL İBN AHMED, Ebu Abdirrahman el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'ayn*, (thk. Dr. Abdülhamid el Hindavî), Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1424/2003.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam'a Giriş*, çev: Kemal Kuşçu, İstanbul, 1965.

_____, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev: M. Sait Mutlu, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1965.

_____, *İslam Peygamberi*, İrfan Yayınevi, çev: Salih Tuğ, İstanbul, 1991.

İŞİCİK, Yusuf, “*Kur'an'da Temel İki Kavram: Te'vil ve Müteşabih*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XVIII, Konya 2002.

İŞİK, Emin, *A'râf Suresi*, TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. 3, İstanbul, 1991.

İBN HABİB, *el-Muhabber*, thk. Ilse Lichtenstadter, Beyrut, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ty.

İBN HİŞÂM, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Kahire, 1974

İBNÜL CEVZİ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l-Mesîr*, Mektebetü'l-İslami, 3.baskı, y.y., 1404/1984.

İBN FÂRİS, Ahmed b. Zekeriyya, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüga*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Darü'l-Fıkr, Kahire, 1392/1972.

İBN KESİR, *Tefsîrul Kur'âni'l-Azim*, Daru Tayyibe, Riyad, 1999.

İBN MANZUR, Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed, *Lisanü'l-Arab*, Darü'l-Me'ârif, Kahire, t.y.

İBN SAD, Muhammed, *Tabakatu'l- Kübra*, Beyrut, 1985.

İZUTSU, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul, trs.

KARA, Mustafa *Kur'ân Kıssalarını "Hikâye" Kavramıyla Tanımlamanın İmkânı*, Tefsir Araştırmaları Dergisi Nisan, cilt: 2, sayı: 1, 2018.

KARAMAN, Hayreddin ve öte. *Kur'an Yolu Tefsiri*, Ankara, 2020.

KAYA, Murat, *Kur'ân'da Allah'a Ait Azametli İfadeler, (Bunların Tahlili ve Orijinal Bir İ'caz Vechi Olarak Temellendirilmesi)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007.

KARAMAN, Hayreddin ve öte. *Kur'ân Yolu Tefsiri*, Ankara, 2020.

KAVCAR, Cahit, *Edebiyat ve Eğitim*, Engin Yayınevi, Ankara, 1999.

KAYA, Murat, *Kur'ân'da Allah'a Ait Azametli İfadeler, (Bunların Tahlili ve Orijinal Bir İ'caz Vechi Olarak Temellendirilmesi)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

KESKİN, Hasan, "*Emsalü'l Kur'ân*", Marmara Üniversitesi (Yayımlanmamış ylt), İstanbul, 1986.

KIRANŞAL, Abdülaziz, "*Mahmud Muhammed Taha ve İslam'ın İkinci Mesajı Nazariyesinin Tefsir Açısından Değerlendirilmesi*", (Yayımlanmamış ylt), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2011.

KIRBAŞOĞLU, Hayri, "*Müteşabihât Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi*", 1. Kur'ân Sempozyumu, Ankara, 1994.

KOÇ, Turan, *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

_____, *İslam Estetiği*, İsam Yayınları, İstanbul, 2008.

KOÇYİĞİT, Hikmet, *Ortak Sûre İsimleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 21, Sayı: 2, 2012.

KURTUBİ, *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü Risale, Beyrut, 2006.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa, "*Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'ân Çalışmalarının Değerlendirilmesi*", yls, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.

MATURİDİ, Ebu Mansur Muhâmmmed b. Muhâmmmed, *Te'vilatu Ehli's-Sunne*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

MAVERDİ, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn Tefsîrû'l-Mâverdî*, Dârül-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.

MERİÇ, Cemil, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

MERTOĞLU, Mehmet Suat, *Üslûbu'l-Kur'ân*, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

MEVDUDİ, *Tefhimu'l-Kur'ân*, çev. Muahmmmed Han Kayani ve öte, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.

MUKATİL BİN SÜLEYMAN, Ebu'l-Hasen, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, (thk. Abdullah Mahmûd Şahhâte), Tarihu'l-Arabî, Lübnan, 1423/2002.

MUKATİL BİN SÜLEYMAN, Ebu'l-Hasen, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, (thk. Ahmet Ferid), Dârül-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnan, 1424/2003.

NAİR, Ahmet, *Kur'an'da Sadr ile İlgili İki Kavram: D-y-k ve Ş-r-h*, Tefsir Araştırmaları Dergisi, (TADER) 4/1, Nisan, 2020.

OKUMUŞ, Mesut, *Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2009.

ÖZBAY, Murat, *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*, Ankara: Öncü Basımevi, 2006.

ÖZDOĞAN, M. Akif, *Arap Dilinde Münâdâ ve İşlevleri*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26 (2015)

ÖZSOY, Ömer, GÜLER, İlhami, *Konularına Göre Kur'an Sistematik Kur'an Fihristi*, Fecr Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, 2001.

ÖZTÜRK, Mustafa, “İblis'in Trajik Hikayesi -Allah, Şeytan, İnsan ve Kötülüğe Dair”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Ocak-Haziran, 2005.

_____, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010.

_____, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, İstanbul, Kuramer Yayınları, 2016.

PAÇACIOĞLU, Burhan, *Türk Dili ve Kompozisyon*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sivas, 1997.

PALMER, F.R. , *Semantik “Yeni Bir Anlambilim Üzerine”*, çev.: Ramazan Ertürk, Kitabiyât, Ankara, 2001.

PHİLİP, K. Hitti, *İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İfav Yayınları, İstanbul, 1995.

RAGIP EL İSFEHANÎ, Ebu'l-Kasım Hüseyin, *el Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, Darü'l-Me'ârif, Beyrut, t.y.

RİCKMAN, H.P, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev. Mehmet Dağ, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1992.

SAKA, Şevki, *Kur'ân'ı Kerim'in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul, 1991.

SAYI, Ali, Kur'ân'da Kıssa Kavramı Üzerine, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı X, İzmir, 1995.

SEYHAN, Ahmet Emin, *A'râf Ehli İle İlgili Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 26, 2011.

SUBHÎ SALİH, *Kur'ân İlimleri*, çev. Mehmet Said Şimşek, Hibaş Yay., t.y.c

ŞATIBÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ, *İ'tisâm*, thk. Seyyid İbrâhîm, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2011/1432.

TABERÎ, *Câmiu'l-Beyân an Tevili Ayil Kur'ân*, Müessesetü Risale, Beyrut, 1994.

TEMİZER, Aydın “*Bir Üslup Özelliği Olarak Kur'ân'da “De ki” Hitabı*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

TİRMİZİ, *el-Camiu'l-Kebir Sunenu't-Tirmizi*, tah. Beşşar Avad Maruf, Darul-Garbi'l İslami, Beyrut, 1998.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

ÜÇÖK, Necip, *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 57, Ankara, 1947.

ÜNSAL, Hadiye, *Mevlana Muhammed Ali'nin “The Holy Qur'an” Adlı Meal Tefsiri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış ilt), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2010.

_____, *Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Tahlili*, (1. Baskı), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015.

ÜNVER, Mustafa, *Tefsîr Usûlünde Mekkî-Medenî İlmi*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1998.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “A’râf”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Bezmi Elest”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 6, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.

YEŞİLYURT, Temel, *Söz’ün Anlamı: Teolojik Dilin Paradoksal Görünümü Üzerine Bir Çözümleme*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2007.

YILDIRIM, Ali, “*Din Dilinin Anlamı; Doğrulamacı ve İşlevselci Yaklaşımlar*” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

VÂHİDÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed Neysaburî, *Esbabü'n- Nüzulî'l-Kur'ân*, Darül Kütübî'l- İlmiyye, Beyrut, 1411/1991.

_____, *el-Vasit fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd*, (thk. Şeyh Âdil Ahmed vd.), Dârül-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994.

VARDAR, Berke, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998.

ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, *el-Vahy ve'l-Kur'ân-ü'l-Kerîm*, (1. Baskı), Mektebetü Vehbe, Kâhire, 1986.

ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf An Hakâ'ik-ı Ğavâmizî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl Fî Vücûhi't-Te'vîl*, (nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1995.

ZERKEŞÎ, Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim Dâr-u İhyâ-i Kütübî'l-Arabiyye, 1957/1376.

ZERKEŞÎ, Muhammed b. Abdullah, *El-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1391/1971.